AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- türk romanında
  bir sosyalist
  selim ileri
- şiirler
  ozan telli
- ozan telli ile konuşma
- kuzey vietnam tarımı
  üzerine tartışma
  alec gordon
- faşizm ve bonapartizm
  r. griepenburg
  k. h. tjaden
- tiyatronun ideolojik
  eleştirisine giriş
  başar sabuncu
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar
  dergiler

6

BİRİKİM
YAYINCILIK
KOLL.ŞTİ.

AĞUSTOS 1975
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 1/SAYI 6
AĞUSTOS 1975

TÜRK ROMANINDA BİR SOSYALİST — 5 — SELİM İLERİ

ŞİİRLER — 8 — OZAN TELLİ

OZAN TELLİ İLE KONUŞMA — 16

KUZEY VİETNAM TARIMI ÜZERİNE TARTIŞMA — 20 — ALEC GORDON

FAŞİZM VE BONAPARTİZM — 30 — R. GRİEPENBURG/ K. H. TJADEN

TİYATRONUN İDEOLOJİK ELEŞTİRİSİNE GİRİŞ — 40 — BAŞAR SABUNCU

GENÇLİĞİN ÖRGÜTLENMESİ/SOSYALİST ÖRGÜTLENME/MC HÜKÜMETİNİN İKTİSAT POLİTİKASI/SAZLIKÖY/BİR YAYIN ORGANI : TİB/ DEVRİMCİ BİR YAZAR : SEMET BEHRENGİ/ YENİ DEVRİM TEORİLERİNİN ELEŞTİRİSİ — 47

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu ve Yönetmen
Ömer Laçiner

Yazı Kurulu
Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Redaktör
Selçuk Batur

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı Aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 20092991

İlan
¼ sayfa 200 TL. / ½ sayfa 400 TL. / 1 sayfa 800 TL.

Dizgi - Baskı
Yelken Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Nümune Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İstanbul / İzmir - İSTANBUL DAĞITIM
Ankara / ANKARA DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/Ağustos/1975

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Sakarya Belediye seçimleriyle bir aşamanın sonuna gelindi. 1974 Kasımında oluşturulmasına başlanan ve 1975 Nisanında sonuçlandırılarak hükümeti kuran Milliyetçi Cephe'nin gerek genel politikası ve gerekse kendi iç sorunlarının ilk ürünlerini verdiği bir aşama bu. Özellikle MC hükümetinin kurulmasıyla tırmanmaya başlayan siyasal gerginlik, ilk üç ay içinde tonunu kaybetmeksizin devam etti ve Sakarya'da sandıkların açılmasıyla aniden hızını kaybetti.

Genel hatlarıyla MC üzerine yapılan tahminler bu görüşler doğrulandı. Ancak olayın ilgiye değer yanı, burjuva siyasal partilerinde hüküm süren ve bu partilerin haldeki yönetici kadrolarını tehdit eden bunalımın, Cephe partileri arasındaki iç mücadeleyi nasıl biçimlendireceğiydi. Zaten bu iç mücadele zorunluluğundan yola çıkılarak Cephe'nin fazla işbaşında kalamıyacağı öne sürülüyordu.

Nitekim CHP bu zaafa oynadı. Ecevit'in öncelikle Cephe'nin iki büyük unsuru AP ve MSP arasındaki dikiş noktalarına yöneliklik ilk taarruzlarında bu taktik farkedilir. MHP'nin saldırı güruhlarının MSP'lilerce takviye görmesinin altında, MSP'nin kendisini erken ayrılmaya zorlayan CHP'ye karşı reaksiyonu var. Birara Ecevit ve Erbakan'ın peşpeşisıra aynı bölgelerde propoganda gezilerine çıkmalarıyla gayet ilginç biçimler aldı bu çekişme. Erbakan, yerel Cephe partileri teşkilatlarınca da desteklenerek Cephe'nin baş sözcüsü gibi göründü bir zaman. Bu desteklemenin o kadar da «içtenlikle» yapılmadığını sonradan o da, başkaları da anlıyabilecekti.

Bu arada Bay Başbuğ da kendinde halkın yüzüne bakacak yüz bulmuş olmalı ki kalkıp Diyarbakır'a gitti. Geri döndüğünde kendisi ve MHP hakkında fikirlerinin hayli eksik olduğunu anlamıştı. Diyarbakır Bay Türkeş'e müsekkin etkisi yaptı. Ondan beri hayli sakin.

Sakarya seçimlerine kadar en az konuşan ve ne yapacağı en çok merak edilen kişi Demirel'di. MSP'nin güçlendiği, hattâ AP'ye meydan okuduğu üzerine tezler hayli yaygınlaştığında bile AP'de ve Demirel'de adeta umursamaz bir hava vardı.

Sakarya'da AP'nin kazanması ile AP ve Demirel'in atağı başladı. Demirel orada sadece «makûs talih»ini yenmekle kalmayıp MSP'yi de hizaya getirmişti. O güne kadar yardımcılarının sözlerindeki kuru ifadelerle sönük bir görünüm kazanmış gibi olan AP, Demirel'in 3,5 aylık sükutunun sona erişiyle canlandı birden. Bu gelişimi yalnızca Sakarya seçimlerinin sonucuna bağlamak mı, yoksa Demirel ve AP'nin oldukça dikkatli hazırlanmış, koordine bir genel ve Cephe içi politikası olarak yorumlamak mı gerekir?

İkinci ihtimal doğru geliyor bize. Demirel Cephe'nin sivri iki ucunun saldırısını soğukkanlılıkla seyretti. MSP'nin kendine yönelik tehlikeler ortasında tedirgin ve hatalı bir tarz tutmasından kendini öylesine izole etmeye çalışıyordu ki, neredeyse Bay Demirel'in başbakanlığı unutulacaktı. MSP bu durumun kuşkusuz bilincindedir. Durmanın düşmek olduğu MC sınavında, en atak isteklerin ondan gelmesi olağandı bu durumda. «Bozkurt»ların ise kemik ziyafetinden öylesine başları dönmüştü ki ne olup bittiğini öyle derinden düşünmeye halleri yoktu.

Demirel'in bu «anlamlı sükut»unun, aslında AP'nin durumunda gerçekten ustaca ve sabırla hazırlanmış bir yoruma dayalı zeki bir strateji olduğu Diyarbakır ve Sakarya'dan sonra açıkça belli oldu.

Demirel çatışma ve huzuru ilginç bir şekilde birleştiren bir strateji çizmişti. Bir yandan MSP'yle siyasal tansiyonu düşürmüyor ve MSP'nin CHP'ye yönelen saldırılarıyla CHP'nin sınırlı da olsa yıpratılmasını sağlıyordu. (Özellikle CHP'ye prestij sağlayan dış politika konularında MSP'nin de hak iddia edeceğini bilerek) CHP cevap verip saldırdıkça da MSP'nin yıpratılması gerçekleşebiliyordu. Bu tartışmada Demirel, yokluğuyla kendini belli ediyordu. Böylece bu sözlü düelloda hem taraf olup yıpranmıyor, hem de yıprananların sonuçlarını devşirebiliyordu. Bir yandan

da (MHP'nin destekli saldırılarının yarattığı CHP'yi ya çekilmeye veya cevap vermeye mecbur eden gerilimli havada ortaya çıkmıyor ama) CHP'nin fevri sayılabilecek çıkışlarını —bir parti lideri olarak— ayıplıyordu. Bu fizik çatışmada da Başbakan Demirel olarak yoktur ama, AP lideri Demirel olarak haklıyı-haksız ilan eden yerde hazırdır. Bütün bunların sonucu, siyasî kavga ve gerilimleri MSP-MHP ve CHP arasında geçen olaylar olarak anlamağa meyleden bir ortamda **huzurun partisi** olarak kalıyordu.

3,5 ay içinde AP sadece ilk plandaki siyasî rakibini yormakla kalmamış, Cephe'nin iki partisini de nefes nefese bırakmıştı. Ta yılın başında tasarlanan ittifak, birleşme gibi öneriler ustaca engellenerek Sakarya'yla moral kazanmış bir örgüt eşliğinde Ekim seçimlerini beklemektedir. MC olayının ezdiği DP ise artık iki eliyle «yeter» demektedir.

Demirel şu ana kadar zaten önleyemeyeceği bazı olayları akıllıca kullanmış gözüküyor. Fakat unutulmamalı ki bu gibi ince hesapların bir anda bozulması ve tersine sonuç vermesi de mümkün.

Bu sonuçların yanında, AP-CHP ilişkileri arada görünmez bir sınır varmışcasına dengeli geçti. Bu iki partinin anlaşma zeminini hep elde tutmaya çalışmaları, her şey uygun giderse, Ekim ertesinde meyvalarını verebilir.

●

ODTÜ'de yürütülen öğrenci direnişi bu güne dek gördüğümüz en kararlı ve doğru yürütülen öğrenci eylemlerinden biridir. Resmî makamlar bile direnişe katılmanın % 80 olduğunu kabul ediyorlar ki öyleyse bu % 90 demektir. Böylece o meşhur «3-5 anarşist yapıyor bu işleri» yollu açıklamaların —ki bunlar da resmîdir— ne kadar doğru olduğu anlaşılmış oluyor. Bu sıkıntı görülmüş olmalı ki bugünlerde, 9000'e yakın öğrencinin bu onurlu direnişi üzerine yayın yasağı konmuş gibi bir hal var gazetelerde.

Hareketin doğruluğu ve tutarlılığı şurada: Bu harekette öğrenciler tamamen kendi öğrenim koşullarında gerekli olan istekleri ileri sürdüler. Fakat sistemin mantığı gereği tüm özel sayılan meseleler, «özel mesele» olarak kalmıyor. Kendi süreci içinde her mesele genel toplumsal meseleyle bütünleşiyor. Özellikle ülkemizde toplumsal yapının karakteri böyledir. Bu durumda belli bir «özel mesele»den kalkan hareket, varış noktalarının siyasal amacını kendi ilan etsin etmesin, en azından, düzenin egemenlerince genel toplumsal mesele düzeyinde yorumlanıyor. Ve bunlar da tepkilerini ona göre gösteriyorlar. Nitekim bugün tüm devlet olaya bu şekilde bakıyor ve güçlerini böyle kullanıyor. ODTÜ olayı kendi kendisini anlatıyor, ve bir ölçü oluyor siyasal akımlar için.

Öğrenci hareketi, ODTÜ deneyinden birçok doğru ders ve kendi hareketinin yorumu için önemli başlangıçlar çıkarmalıdır.

●

«ABD ve ambargo» meselesinde Milliyetçi Cephe'nin gerçekten Milliyetçi davrandığını içtenlikle ileri sürüyoruz. Çağdaş ve bilinen bağımlılık ilişkileri içinde milliyetçilik işte budur. Ilımlı milliyetçi AP, gerçek milliyetçi CHP ve aşırı milliyetçi MHP'nin ve diğer milliyetçilerin, ülkenin bağımlılığının en açık örneği olan bu meselede birbirinden pek farklı tavır almadıkları ortadadır. Çağımızda milliyetçiliğin ülkenin emperyalizme bağımlılığına özünde karşı çıkmak olmadığı böylece ortaya çıkıyor. Eğer geri bıraktırılmış ve dolayısıyla tabi bir bağımlılık ilişkisi içinde olan bir ülkede bu durum değiştirilmek isteniyorsa, çözüm «bağımsızlık» gibi yalnızca biçimdeki askerî ve politik bağların reddiyle değil, tamamen toplumsal yapının değişmesiyle mümkündür. Bağımlılığa karşı bağımsızlık veya bloksuzluk teziyle çıkmak sorunu değiştirmiyor. Karşıtlığın öbür ucuna geçmektir bu. Sosyalistler; halklar, uluslar arasındaki bağları reddetmezler. Aksine bu bağları en üst düzeye çıkarmaya çalışırlar. Bizim, **sosyalist olarak karşı çıktığımız: bağın, tabilik, astlık, üstlük ilişkileri içinde kurulması.** Ayrım buradadır. Ve biz bu ilkelerle, gelişmesine çalışacağımız sosyalistçe bağların bugünkü işleyişinde görülen hataları, yanlışları yine bu bağlar içinde eleştirmek ve mücadele etmek durumundayız. Bu konuda tüm kadroları **Marksizm-Leninizm'in ufku içinde** bir kez daha düşünmeye davet ediyoruz.

Birikim

Türk Romanında Bir Sosyalist

İkinci Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı koymakta birleşen aydınların (ya da daha doğru bir tanımla, yarı-aydınların) arasında sosyalist eğilimli kişilere de rastlıyoruz. Hattâ 1906 yılında sözünü ettiğim sosyalist eğilimli kişiler, Rusya'da çarın öldürttüğü teğmen Pyotr Pyotroviç Şmidt'in ailesine ilgi çekici bir mektup yazar.[1] Olayın nedenlerini, olayı var eden toplumsal koşulları oldukça tutarlı biçimde saptamaktadır bu mektup.

Ancak sosyalist eğilimli kişilerin örgütlenmesi, içinde yaşadıkları topluma yön vermek isteğiyle birleşmeleri yararlı, verimli sonuçlar doğurmaz. Tersine örgütler parçalanır, bireyler toplum adına konuşurken saplantılarını dile getirirler, hele sosyalizm konusunda ürküntü verici bir bilgisizlik göze çarpar. Böylelikle ortalıkta bölük-pörçük dolaşan bireylerin çabası, Abdülhamit yönetimiyle boğuşmaya yetmez. Osmanlı Sosyalist Fırkası salt bir coşkunluk ifadesi olarak kalır. Dünya görüşünü belirlememiş, düşüncelerini bilememiş olan İttihatçılar ise ülkeyi yeni bir baskı yönetimine sürüklerler. Birinci Dünya Savaşı'nın kargaşası da işin içine karışınca ortam iyice bulanır.

İşte bu ortamda, kimi romancılarımız, Osmanlı toplumunun düşünce hayatından çeşitli yansımaları, yapıtlarına aktarmak isterler. Sözgelimi Halide Edip'in *Handan*[2] adlı yapıtı. *Handan* 1912 yılında yayımlanmıştır. Dönemin genel-görünümünü saptamak gibi çok önemli bir amaç gütmüştür yazar. Abdülhamit yönetiminin yarattığı korkuyu, eşitsizliği, ahlâkî değerlerin soysuzlaşmasını dile getirmek özlemi belirir yapıtta Kuşkusuz bunları çok hoşgörülü bir bakışın eşliğinde söylüyorum. Yoksa yazar, yarattığı kişilere, kuru kuruya kişisel düşüncelerini söyletmiş, onların dirimsellik kazanmalarını aklına bile getirmemiş. Araya Halide Edip'in yaşantısından duygusal bayağılıklar da eklenmiş. Dolayısıyla *Handan* kurgusal, yapay, tutarsız bir yapıt.

Handan ortalama bir yazarımızın (geçerlikteki edebiyat tarihlerinin yargılarıyla konuşuyorum), üzerinde pek durulmamış bir romanı olsaydı, bu yazıyı yazmaya gerek kalmazdı. Tersine Halide Edip ve *Handan* benzeri romanlar, klasik değerler biçiminde görülmektedir hâlâ...

Refik Cemal'in karısı Neriman «memleketin hayatından —ne kadar elîm, ne kadar siyah, ne kadar inkiraza müheyya olsa— bihaber»dir. Handan, yeğeni Neriman'a benzemez. Ülkenin ve toplumun sorunlarını, ilkgençlik yıllarında kendisini yetiştiren, eğiten Nâzım'dan öğrenmiştir. Refik Cemal'le Handan'ı romanın sonlarında birleştiren duygusal ilişkinin temelinde ülke gerçeklerinden «bîhaber» olmamak yatar. Yalnız Refik Cemal'in sorunlara eğilişi «gündüz Harîciye; akşamları Kuzguncuk tepesindeki ağaçlar arasında gizlenen yuva; yuvanın kapısında beyaz esvapları ve mutmain, saf ve mesut çehresiyle Neriman, her akşam aynı muhabbetle bakan berrak gözler, aynı temiz sade salon, aynı beyaz, toplu yatak odası, aynı yıldızlı geceler ve yıldızlar kaçmadan ilk sabahın uzak, müphem ziyasiyle Neriman'ın kumral başı» çerçevesindedir. Bu çerçeveden irdeler Halide Edip de. Handan'ın o göz kamaştırıcı Paris, Londra serüvenleri; Hüsnü Paşa'yla mutsuz evliliği yazarın toplumsal sorunlardan ne denli «haberdar» olduğunu açıklar.

Nedense *Handan*, yıllar yılı, «ruh çözümleme romanı» gibisinden yakıştırmalarla değerlendirilmiş. Yapıtta böyle bir çabayla karşılaşmıyoruz. Yargılardaki kolaya kaçışı işaretlemek amacında değilim ama. Asıl, Handan'ı eğiten Nâzım'ın kişiliğini, toplumsal koşullardan biçim kazanan yapısını kurcalamak istiyorum. Çünkü Nâzım, sonradan Türk romanında örneğine pek bol rastlayacağımız sosyalist tipin ipuçlarını taşıyor. Dahası anasorunsalın çarpıtılmasında, gerçeklikten kopartılmasında etkin bir yeri var bu kişiliğin.

Kimdir Nâzım? Yazar, sıradan bir aşk romanına, niçin sosyalistçe eğilimler gösteren Nâzımı da katmak istemiştir? Bu soruları cevaplandırmaya çabalarsak, Nâzım tipinin nasıl doğduğunu, geliştiğini çözeriz. Sanatsal hayatın dışında, toplumsal hayatta Halide Edip'in sosyalist kişisine kolayca rastlayamayız. Ne o dönemde, ne de daha sonraları. Sosyalistleri anlatmak ereğindeki yazarlarımız ya olumluluktan boğulmuş kişiler yaratmışlar, ya da sosyalistlerin kimliklerine korku edebiyatından duygulanımlar eklemişler.

Halide Edip bu öbekleşmenin, ikileşmenin başlangıcı bir bakıma. O yüzden Nâzım ılımlı, sığ bir tutumla anlatılmış. «Handan on altı yaşına gelinceye kadar biz Selim Bey'in Nâzım ismindeki yeğenini uzak bir hayal, birçok fevkalâde haller yaptığı için Sultan Hamit'in İstanbul'a gelmeye müsaade etmediği bir kahraman diye bilirdik. Bir gün büyük dostlar vasıtasıyla nihayet Nâzım, Sultan Hamit'e affettirildi ve o zaman Nâzım İstanbul'a gelecek şayiası ortaya

çıktı.» Okurun Nâzım'ı tanıması bu cümlelerle başlar. Nâzım «birçok fevkalâde haller»in adamıdır, bir «kahraman»dır. Türk romanında sosyalistler, Halide Edip'in çizdiği gibi düşünülmüştür hep. İnsanî boyutlarından soyutlanmış sayısız «kahraman» sosyaliste söylev hakkı tanınmıştır. Ama Nâzım «büyük dostlar» aracılığıyla padişaha bağışlattırılır; sonra da eyleminden caymışcasına İstanbul'a döner. Padişahla baskı yönetimine karşı koymak isteyenlerin bu ilginç sıkı fıkılığına ne demeli, kestiremiyorum. Bir edilginliğin farkında olunmaksızın yansıtılması belki...

Dönemin genel-görünümünü öğrenmemize yardım eden tarih, anı kitaplarında, yurt adına konuşmuş kişilerin mektuplarında Nâzım'ın bağışlanma öyküsünü doğrulayan veriler göze çarpmakta. İkinci Abdülhamit çevresini kuşatan aydınlarla ilişkisinde doğulu bir despot gibi davranmaktansa, batılı bir monark kalmayı yeğlemiş. Nitekim 1965'ten sonra kimi solcu yazarlarımızın (romancılar, toplumbilimciler) bu padişaha hoşgörüyle, sevgiyle bakmalarının nedenini, belirlemeye çalıştığım batılı monark olma oyununda odaklayabiliriz. Durumu bu özelliğiyle algılamayan ya da algılamak istemeyenler, Abdülhamit tutkunluklarını, doğu devlet yapısının batıdan farklı olduğu gerekçesine bağlamaktalar. Gerekçeden kanıtlar getirerek, maddî hayatın belirlediklerini karmaşık ifadelere sürüklemekteler.

Oysa Halide Edip'in Nâzım tipini enine - boyuna kurcaladığımızda, baskı yönetimini savunan ve uygulayan padişahın bu tür aydınlardan korkmamasını da doğal karşılayacağız. Nâzım, padişah ve varlıklı zümreler için korkulacak bir örgüt adamı olmak şöyle dursun, düşüncelerinde tutarlılık gösteremeyen, zavallı, eli-kolu bağlı biridir. «Büyük dostlar»la arasını açmak istemeyen padişahın onu bağışlamasından elde edeceği yararları, çıkarları ayrıca belirtmeli...

Nâzım tipini gerçek hayattan soyutlayamayız bütün bütüne. Ama sosyalistliği üzerinde de rahatça tartışabiliriz.

Selim Bey'in Nâzım'a bir sorusu:

«— İstanbul'da bu defa ne yapmak istiyorsun Nâzım? Artık bir meslek, bir iş zamanı, değil mi yavrum?»

Yazar, siyasal düşüncelerinin gelişim evrelerini göz önünde tutarsak, bilinçli şekilde okuruna sosyalist Nâzım'ın işsiz-güçsüz, serseri, aylak biri olduğunu duyumsatır. Türk romanında sosyalistler, genellikle, «serüvenci» kişilerdir. Handan'ın Nâzım'a gönül vermesinde, yazdığı mektuplarda onun için yanıp tutuşmasında, yakınmalarında, Hüsnü Paşa'yla evlenmesinde hep «serüvenci» kişilik ağır basar. Toplumsal düzenin değişmesi için çalışan bu birey-sosyalistler, yazarlarımıza göre boşlukta dolaşan, görevsiz, amaçlarında serüvenden serüvene koşan insanlardır. Örgüt adamı olmanın bir anlamı yoktur; örgüt, «mesleksizliğin» ifadesidir. Bunda Nâzım'ın kurgusal bir kimlik olmasının payı büyük. Halide Edip'i tutumundan dolayı yargılamak, bu açıda, güç. Örgütsel çalışmaların yoğunlaştığı dönemlerde de Nâzım benzeri «işsizler»in anlatılması şaşırtıcı. Şunu söyleyebiliriz: Cumhuriyet dönemi romancıları da ana-sorunsala Halide Edip gibi yaklaşmışlar.

Bir de Nâzım'ın Handan'a evlilik önerisini okuyalım: «Biliyorsunuz ya, ben bir sosyalist, bir ihtilâlci, ben hayatı muayyen olmayan bir şeyim. Hattâ yarın bir bomba atmam, öbür gün tevkif edilmem ihtimali daima mevcut. Ben size bunu söylerken yalnız benim hayatıma seyirci kalacaksınız diye de söylemiyorum. Memlekette belki bir gün büyük şeyler olacak, belki bu büyük şeyleri biz yapacağız. Belki ateş, kan, duman ve ölüm, pek çok ölüm. Siz, siz de bu ateş, kan, duman ve ölüm yapanlardan olur musunuz?» Halide Edip'in sosyalist devrimden anladığı «ateş, kan, duman ve ölüm, pek çok ölüm.» Hele birdenbire ortaya atılan «ölüm», salt bu sözcük yazarın sosyalizm konusundaki bilgisizliğini tanıtlamaya yeter. Ne adına ölüm? Kimin ölümü? Yapıtta bunlar cevaplandırılmaz. Kanlı, dumanlı egzotik bir ortam, devrimi simgeler. Devrimcilere gelince, onlar da «ölüm yapanlar»dır.

Halide Edip sosyalizm konusunda bilgisizdi dedim; ama bilgisizliğini yansıtırken bilinçli olarak birtakım şeyleri bulandırmaktan da kaçınmaz. Sosyalizmi savunuyor mu, yoksa yeriyor mu, bu belirsiz kalıyor. Günün isterlerine bağlı biçimde hareket etmiş ola ki. Biraz öyle, biraz böyle... Bu sarsaklık günümüzün romancılarında da ortaya çıkar. Toplumsal düzenin değişmesinde sınıfın değil, bireylerin güçlülüğünden söz edilir genellikle. Okur, sürekli tartıya vurmak zorundadır Nâzım tipini. Yazarın kafasındaki kargaşa, okuruyla sağlıklı ilişkiler kurmasını engeller. «Kahraman» sosyalistler, sanımca, yazarlarımızın idealizmden bir türlü kendilerini kurtaramayışlarıyla açıklanabilir.

Romanın ortalarında cezaevine düşen Nâzım, Handan'a çok bayağı iki aşk mektubu yazarak kendini öldürür. Sosyalist, ihtilâlci olmaktan caymış, barut kokularından tiksinmiştir; erişemediği Handan için ölmektedir. Peyami Safa'nın *Mahşer*'indeki Nihat'ı bu kez karşımıza «komünist» olarak çıkartılan Nihat'ı anımsatayım. Aşk, her ikisini de adam etmiştir; Nâzım'ı, da Nihat'ı da...[3]

Nâzım'ın sosyalist öğretiyi yaygınlaştırma çabası için ilginç düşünceleri var: «Her köşesinde sesinizi işittirmek, ruhunuzu vermek için bir milletin ruhunu, mazisini ve edebiyatını bilmeli; tarihi biliyorsunuz, öyle mi? Zarar yok. Bir de benim bildiğim gibi biliniz.» Osmanlı tarihini bildiğini ileri süren Handan, Nâzım'dan bu sözleri işitir. Ama Nâzım'ın bildiği tarih nasıl bir şeydir, okur bir türlü öğrenemez. Öte yandan öncelikli bir sorun niteliğini taşıyan da Halide Edip'in 1912 yılında Nâzım'a söylettiği görüşe, bugün, birtakım kişilerin dört elle sarılmasıdır.

Türkiye'nin ekonomik çıkmaziarına, tarihî yapısına çözüm getirmek isteyenler, Nâzım gibi «milletin ruhunu, mazisini» aramaya girişmişlerdir. Sosyalist eğilimli roman kişisinin «millet» kavramında takılıp kalması da şaşırtıcı.

*Handan'*ın bayağılıkları bir bölümde doruğa çıkıyor. Nâzım piyano çalmakta, Handan'ın Hüsnü Paşa'yla evleneceğini artık öğrenmiş, ayrılıyorlar, Handan'ı öpmek istiyor Nâzım, Handan geri çekiliyor ve elini uzatıyor:

«— Ben başkasının karısı olmayı vaadettim, dedim.

— Ellerinizi çekiniz, hürmetim arzularınızı yerine getirmek için kâfi. Hayır, elinizi tutmak istemem, maksadımın kanatlarını kırdı. Fakat siz yine mukaddessiniz!

Sonra eğildi. Tabure üstünde duran ayağımın ucuna hürmetkâr bir buse bıraktı, omuzları, kolları düşük, çıktı. Bir daha görmedim.»

Halide Edip çizdiği Nâzım tipini yukarıdaki alıntıda iyice harcar. Handan'ın onurunu kurtarmak için toplum adına konuşan biri yok edilir. Burada yazarın kişisel başarısızlıklarına da değinmeli. Halide Edip kişilerini son kerte edinilmiş duyarlıklarla çizmiştir. Kişileri var eden toplumsal koşullardan kendini uzak tutmuştur. *Handan* tekil bir örnek değildir.

Şimdi *Handan'*dan yola çıkarak Türk romanında sosyalistlerin nasıl canlandırıldığını, nitelendiğini, betimlendiğini özetleyelim:

a) Sosyalistler örgüt hareketinden bağımsız, birey olarak ele alınmıştır. Örgütsel çabaların romana yansıması gerektiği dönemlerde bile, yazarlarımız, bireylerin gölgesine sığınmayı yeğlemişlerdir.

b) Sosyalistler, sosyalizm üzerine konuşurken soyut, anlamsız, karmaşık birtakım şeyler söylerler. Romanın ana-bütünlüğüyle söylenenler arasında yaşayan bir bağ kurmak imkânsızdır. Türk toplumunun tarihî bir dönüm noktasını açıklayan «x», bunu, romanın ana-bütününde bir olguya oturtamaz; öylece, gelişigüzel söyler. Romancının bulduğu çözümleme (çözümleme diyebilirsek buna) romanın gerçeğinden daha önemlidir. (Nâzım'ın tarihi bilme üzerine konuşması gibi.)

c) Sosyalistler boyutlandırılırken olağanüstü özellikleri belirlenir. Eski destan «kahramanları»ndan izler, izdüşümleri göze çarpar. Sosyalist olmak, bir bakıma, bilgi birikiminin sonucu değil, tersine, doğa-üstü bir duyumsayışın sonucudur.

ç) Sosyalistlerin insanî zaaflarının başında aşk gelir. (Nedense sosyalistlerin çoğu erkektir.) Bir kadına kapılan sosyalistin amacından apar-topar vazgeçtiği görülür. Ya da amacında bir kadından, bireysel sorumluluklardan kaçma duygusu billûrlaşır.

Bütün bu çarpıklıkları neye bağlayabiliriz? Halide Edip'in bilgisizliğiyle geriye kalan yazarları da açıklayamayız herhalde. Öğretiyi eylem içinde benimseyen yazarlarımız var; *Handan'*ın yazılışından bu yana, toplumsal yaşayışımızda çok şeyler değişti. Yine de sosyalistlerin romana aktarılışında «dengesizlik» tek ölçü. Bu, kapitalizm öncesi toplumdan kapitalizme geçişin yarattığı bir dengesizlik olabilir. Sosyalisti çizmek isteyen yazar, geçiş dönemindeki bir toplumun çarpıklıklarından kendini kurtaramamış oluyor belki.

Ancak Halide Edip'in Nâzım'ı, köklü etkisiyle, Cumhuriyet döneminde sosyalist olmanın hep öğreti-dışı sapmalarla beslenmesine yol açmış. Tarihi yorumlayan, tarihten örnekler getiren, afra-tafrayla öğretiyi açıklayan nice sosyalist roman kişisinin okuru tedirgin ettiğini söyleyebiliriz. Çünkü okur, romancının kişilerini söylettiklerine güvenemeyecek kadar yalnızdır. Sosyalizm adına konuşan roman kişileri birbirlerini yalanlayan şeyler anlatırlar; romancı, tarihi kendi bildiği biçimde değerlendirir. Öğretinin süzgecinden geçmez bu söylevler. Daha acısı hayattan kopuk bir ortam yaratılır. Nâzım'ı çağrıştıran kuklalar, roman kişisi yerine konur.

Romanın ana-bütünü gerektirdiğinde sosyalist kişi irdelenirse, Nâzım tipinin aşılacağını söyleyebiliriz.[4] (Sosyalist dünya görüşüyle yazılmış bir romanda ille de sosyalistlerin olması, sorunu en kolay yoldan çözümlemek ya da çözümlemeye kalkışmaktır.) Tersi sürüp gittiğinde, günümüz romanında Nâzım'ın, yanılgılara yol açan başlıca kişi olduğunu ileri sürmeli. Sosyalizm, roman kişilerinin söylevleriyle okura ulaştırılmaması gereken bir öğreti. Günümüz yazarı (romancısı) edebiyat yapıtının taşıyabileceklerini yeni baştan gözden geçirmeli bence. Nâzım'ı kuran Halide Edip'in sosyalist olmak gibi bir savı da yoktu üstelik...

[1] Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler** adlı yapıtta (Bilgi Yayınevi) mektubun metnini veriyor, Yazanları da Jöntürk hücrelerinden biri olarak tanıtıyor (s. 232). Yazarın bu görüşüne katılmak, Jönktürkler'in eylemleri göz önünde tutulursa, biraz güç.

[2] Kitaptan alıntılar, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitabevi'nin 1963 baskısından yapılmıştır.

[3] Halid Edip'le Peyami Safa'nın görüşlerindeki, hayatı sanat ürününe aktarılışlarındaki bu benzerlik, birinin «ilerici» kabul edilmesini, öbürünün «gericilik»le suçlanmasını iyice tutarsız kılar. Geçerlikteki edebiyat tarihleri, «ilerici», «gerici» gibi nitelemeleri kendi anlayışları çerçevesinde yinelemektedir.

[4] Nâzım'ın çoktan aşıldığı yüzeyde örneklerle söylenebilir. Ben, toplumsal hayattaki değişim süreciyle yazarların koşutluk kuramadığını, dolayısıyle «derli-toplu» Nâzım tipleriyle yetinildiğini belirtmek istiyorum. Amacımın Türk romanına kara çalmak olmadığını belirtmeliyim.

Şiirler

MADEN İŞÇİLERİ

—Maden ocaklarına doğururken çocuklarını
analar
ölümlerin sancısıdır çektikleri—

güneşi görmeden şafakta
alınlarında fenerler
yedi kat yerin dibine inerler
maden işçileri

kanallar açar kolları
tüneller açar kolları
yerin altında
yerin altında şehirler
yerin üstünde şehirler
kurulur kollarıyla
yerin altında nehirler
yerin üstünde nehirler
durulur terleriyle

kazmayla kazdıkları ocaktır
maden ocakları sıcaktır
eriyen beyindir
ezilen beden
madendir çıkardıkları
tükürdükleri maden
MADEN

göçük olur
toprak kayar
su basar
ve patlar grizu
kollar kopar
kör olur gözler
kulaklar sağır
gözler kömürün karasını ağlar
alınlar kömürün karasını terler
yerin altında erler
yerin üstünde erler

kan
kemik
ve etle
barikatlar kuruyorlar
geleceğe yürüyorlar
dillerinde gerçeğin türküsü:
varolmanız için varız
yokolmanız için varız
işte bundan güçlüyüz
işte bundan
işte dünden
işte yarın
yarınlar bizim olacak
inecek usanç perdeleri yüzlerden
geleceğin ışığıyla aydınlanacak ak alınlar
istekle söylenecek iştürküleri gürül gürül
parmaklar örerken yorulmayacak
adımlar yürürken yorulmayacak
gözler görürken yorulmayacak
süt sağar gibi memeden
sonu gelsin demeden
ÇALIŞANLARIN ÜLKESİ OLACAK ÜLKEMİZ
ÇALIŞANLARIN DÜNYASI OLACAK DÜNYAMIZ

GİRİTLİOĞLU VE YAPI İŞÇİLERİ

kavgalara çatık kaşları altında yuvalanmış kartal gözleri kısık. sanki acıları kesiyor keskin çizgiler gergin yüzünde bıçak bıçak. alnı ak, alnı açık, alnı sıcak, —terin tuza kestiği— ve elleri dost temeller kazan, harcı karan, yapılar ören, çatılar kuran. ve sıvı bir sevgidir, kavgaların davulunu vuran coşkulu yüreğinden kan gibi akan—
emeğin erittiği
emeğin arttığı—

başladı grev
başladı görev
alanın alnına kuruldu çadır
yapı işçileri saf tuttular
sözü birlik ettiler
bir türküdür söyledikleri
bir halaydır eyledikleri
döne döne
döne döne
koyulmuş öne
GİRİTLİOĞLU

bir mevziden bir mevziye aştı O
iş yoldaşlarının kollarına düştü O

sağnak bir öfke değil depremler depreşirken içimizde biriken. kanıyoruz yarasıyla öncünün hepimiz hep birden. uğultulu, ormanlarca, çağıltılı sularca, bir direnç tufanı oluyoruz daha da daha. DİRENİN diyen buyruk yankı yankı dolaşıyor duvarlarımızda. göz yuvasından, yürek kafesinden fırlayacak sanki. sanki kan yürüyor saçlarımıza - saçlarımız isyankâr - ve sızlıyor tırnaklarımız taşa değmişcesine,
yaşa değmişcesine.

alanda çok insan
olmuş tek insan
yani
yapı işçileri
hani
sulara veren bağrını bend bend - baraj
baraj
hani
başıdık Mısırda pramitlerce
hani
kolları kıt'alar kucaklayan Çin'de set .set
yani
putrellerce sağlam
yani
GİRİTLİOĞLU

yapımızın temelinde taştı O
iş yoldaşlarının kollarına düştü O

bilgiç gibi düşünmüş. savaşçı gibi kuşanmış. güneşin işlediği derisi bakır bakır yangın, umut yitirmediği duygu gönlünde. ve alanda arşınlayan adımları iri iri - diri diri. bir kasketliler ırmağından akıyor erimişte toprağımıza, TOPRAĞIMIZın çocuğu.

yapımızın harcında ter
kalemizin burcunda nefer
nöbette O
gözcümüz O
sözcümüz O
GİRİTLİOĞLU
GİRİTLİOĞLU
kollarımız bağlı
değil
bağrımız dağlı
yaktığın közle
gerçeği görüyoruz
baktığın gözle
GİRİTLİOĞLU
GİRİTLİOĞLU

işleyen demir gibi yaşadı kurtuluşa
koştu O
iş yoldaşlarının kollarına düştü O

mozaik taşlarının yedi rengiyle yazıyoruz yapılara adını. şakule resmini çiziyoruz, gönyeye resmini. ve vincin gıcırtısı hıncın gıcırtısı oluyor içimizde. ve O yine yürüyor yapıcıların önünde. kanla kazanılmış bir direnişin sonunda. bir türkü dökülüyor dillerimizden: YAŞAMAYI DEVREDELİM ÖLMEDEN

bir çekiç sustu biran
bir tezgâhın başında
bir konduda anıldı adı
bir yapı işçisinin başı döndü iskelede
kara haber tez geldi
sarardı yaprak güz geldi
kışa direnmek gerek
kışa
kışa
düşman kışa
dost başa
dost
GİRİTLİOĞLU

zulme düşman mazlumlara eşti O
iş yoldaşlarının kollarına düştü O

greve devam dedi
göreve devam dedi
anılsın adı:
GİRİTLİOĞLU
GİRİTLİOĞLU

kardaştı O yoldaştı O savaştı O
iş yoldaşlarının kollarına düştü O
GERÇEKTİ O

«13 yaşındayım. 8 aydan beri çalışıyorum. Babam da çalışıyor ama aldığı yetmiyor. İşe gelmeyin dedi müdür. Sorunca da keyfim öyle istiyor dedi.»

«Tuğlaları kurutmak için toz kömür kullanıyoruz. Havalandırma olmadığı için toz ciğerlerimize gidiyor. Akşam eve gittiğimizde kömür tükürüyoruz.» (22.3.1975 tarihli Günaydın gazetesinden.)
—boğulmasınlar diye denizden karaya çıkartılan balıklardır çocuk işçiler—

ÇOCUK İŞÇİLER

kırgındır yüzleri
dargındır gözleri
yorgundur dizleri
şafakların sisli derinliğinde
akşamların puslu karanlığında
çocuk işçilerin
dünün yorgunluğunu taşır bu güne eklemleri
uykuları taşır
düşleri taşır
korkuları taşır
geceden gözleri
tezgâhların başına
bodrumların taşına
ÇOCUK İŞÇİLER
ÇOCUK İŞÇİLER
saçlarından kumaş dokuyanlar onlardır
gözlerinden nur dökenler
alınlarından ter dökenler
ve çile çekenler
onlardır
çile çocukları
ÇOCUK İŞÇİLER
ÇOCUK İŞÇİLER

döküm dökerken dört dönerler ocakbaşlarında
aşınırlar tornada yontulan demirle tunçla bakırla

ve matkap burgu burgu işler beyinlerine
yasalar yüklenmiş boyunlarına
yasaklar yüklenmiş boyunlarına
yüklenmiş angarya
koşulmuşlar yokuşa
ÇOCUK IŞÇILER
ÇOCUK IŞÇILER

kaynak mavisi nasıl da tutuşturur
kirpiklerini
koşlarını
saçlarını
kaynak mavisi nasıl da işler derilerine
—mavilerin en güzeli kaynak mavisi?
maviler kadar duru çocuklar
sarı çocuklar
kızıl çocuklar
kara çocuklar
ak çocuklar
ÇOCUK IŞÇİLER
ÇOCUK IŞÇİLER

babadan yetimler anadan öksüzler
çıplaklar açlar piçler kardeş çocuklar
dizlerinin bağı çözülenler
ezilenler
üzülenler
uğunanlar
acıdan
ve ağudan
toz yutup kömür tükürenler
size söğen dil
size kalkan el
beni yaralar
karıncalar arılar
karıncalar arılar
ÇOCUK İŞÇİLER
ÇOCUK IŞÇİLER

yaşayamadığınız çocukluğunuzun
kardeşiyim ben de
bu bedende
sizin yüreğinizi taşıyorum
ben de bir zerreyim kıyınızda
ben de bir damlayım suyunuzda
sizin ölümlerinizi yaşıyorum
ÇOCUK İŞÇİLER
ÇOCUK İŞÇİLER
bir gün tutuşacak ocak işçiler

AÇSINIZ ÇOCUKLAR

açsınız çocuklar
asya'nın sarısında
afrika'nın karasında
yani yarısında
dünyamızın
açsınız çocuklar
susuzsunuz çocuklar
bilirim kana kana içemez suyu ekmeğe doymayan
başlarınız döner
—omuzlarınızın zor taşıdığı—
kararır gözleriniz
çözülür dizleriniz
susuzsunuz çocuklar
asya'nın sarısında
afrika'nın karasında

uykusuzsunuz çocuklar
«sayrı uyur aç uyumaz»
derler doğrudur
kirpiklerinize ağu
kirpiklerinize ağıt
yüklenmiş
ve ne derin gözlerinize
ne şaşkın
ne acılı ve mazlum
asya'nın sarısında
afrika'nın karasında

bir şafak uykuya uyanık
bir damla suya kanık
ve bir lokma ekmeğe doymuşsam
utanıyorum suçlayan bakışlarınızdan
insanlığım adına
ağlamaklı oluyorum
hınçlı oluyorum
inançlı oluyorum
daha bir
bükülmüş boyunlarınız
kırık bir dal gibi gönlümde
filiz kardeşlerim
fidan kardeşlerim
can kardeşlerim

açsınız çocuklar
susuzsunuz çocuklar
uykusuzsunuz çocuklar
ASYA'NIN SARISINDA
AFRİKA'NIN KARASINDA

«460 milyon insan ölüm tehlikesi ile karşı karşıya»
«Açlık kurbanlarının yarıdan fazlası 5 yaşından küçük çocuklar»
(9.11.1974 tarihli Cumhuriyet)
gazetesinden)

O İNSAN Kİ

hangi çağın kanburu sipsivri piramitler
kimlerin teri
kızgın kumlara damlayan
palmiye yapraklarından
kaç bin yıllık acıyı ağlıyor sırıtan kafatasları
dağlanmış taç geçirilmiş başkaldırmış başına bir
kölenin

bir acı damlası
alnından
akan
kan

ve kan kokusu
yayılan
bardağı taşıran su
sayılan
mayası deyinmenin ve devrimlerin
ve yeniden türeyişinin
insanın

o insan ki
uyanır, uyanışı gibi gerinen toprağın
çözülen buzun
çatlayan kayanın
o insan ki
gezegenlerde insan gezdirir soluğuyla
o insan ki
buhar buhar solur
elektrik elektrik ışır
ve atom atom konuşur
yerde
gökte
suda

nerdeyse kızarmış yarısı elmamızın
eşiğinde adımlarımız kanbursuz çağın
yıldızlara kuracağımız salıncağın
beşiğinde büyüyecek çocuklarımız

SEFERİ

aslında seferiyim ben
emek neferiyim ben
bakmayın konakladığıma
bir konduda
gider ayak

ağuya
ağıda
acıya
bakmayın gözlerimdeki
çözülse de dizlerimin bağı bir an
gücü var ellerimin
böğrümdeki yarayı bastıracak
çığlığım var
çığlıkları susturacak
çığlığım

saçlarım dıken diken
bir kolum havada
gerginlik çizgi çizgi yüzümde
ve yıldızlar kıvılcımlanıyor gözümde
gecelerinde derdiğim çocukluğumun
çocukluğum
vurulan
uyumadan beşikte
vurulan
büyümeden eşikte
ama
yine de kapıda
kapılara açılan
ama
yine de yapıda
yapılara açılan
aslında seferiyim ben
emek neferiyim ben
bu yolda

aşınmadı adımlarım bu yolda
bir soluk alayım dedim de durdum
namluyu çevirdim kurşunu sürdüm
kulağım kirlişte
gözüm geçitte
terimi sileyim dedim de durdum
konaklar kondularla sarılı
yerimi bileyim dedim de durdum
yolcu yolunda gerek bilirim
aslında seferiyim ben
emek neferiyim ben
yürürüm
yürüyüşün
çürüyüşe
zaferiyim ben

TUTSAĞIN TÜRKÜSÜ

özlemim
özgürlüğüm
dileğim
rüzgârlar kadar esrik ve esen
görmeliyim seni ben
en güzeli sen olmalısın ak saçlı bakire anaların
içindeki sancın bir yeni doğurmalı dışarda
bir çift güvercin konmalı pencerene
sana o günü muştulayan

nasıl özlemişim seni bir bilsen nasıl
kuruyup çatlayan toprak gibiyim sulara
kirpiklerime yüklenen uykulara
senin sevginle karşı koyuyorum
sığmıyorum duvarların arasına
boşa geçen yılların arasına
boşa geçen yılların yarasına
aldırmıyorum

esti bir yel
serildi yapraklar yere
üşüyor ağaçlar
üşüyor gözbebeklerim
sarı güneşte yalımlanan
gelincikler geliyor usuma
sonra sıcaklığını duyuyor alnım dudaklarının
ve çatlamıyor kahrından başım

kına rengi saçların sarıyor benliğimi
coşku bir deli kan oluyor damarlarımda dolaşan
umut ulu bir ağaç gibi dallanıyor içimde

ve çağlayanlar çağrışıyor bağrımda uğul uğul
ben hasıl da kabarıyorum okyanuslarca böyle
ben nasıl da doluyum

gece kurşuni
ay bulutların ardında
bir durgunluk var sularda donmuşcasına
ve gıcırdayan kağnıların yorgunluğu
ıssızlığın yurdunda
sessizliğin yurdunda
gör ki
yası yüklenmiş doğaya doğanların
bil ki
bundan bulanık ırmağı gönlümün
azgın akar
kızgın akar
kan akar

kiraz gözlerinden damlayan ışığı arıyorum
bin midyenin birindeki inciyi
mor sularında denizin
ve kanayan karanfilleri
anılara sunulan

kiraz gözlüm
serde
senin evrensel sevginde
buluyorum her şeyi
gamzelerin sevinç gibi çiçekleniyor yüreğimde
senden özgesi canlanmıyor
düşümde
düşüncemde
duygumda
ve seninle kanatlanıyor
tutsak bedenimde, özgür ruhum
ve seninle yerde yeşil
gökte mavi
oluyorum

İĞNELİ BEŞİK

biri ölü
biri diri
ölü kim
diri kim
biri kim
biri kim
birikim
taşıyor
ölüm bize
zulüm bize
utanç size
utanç size
«akdenize bir kısrak başı gibi uzanan»
iğneli beşik
iğneli beşik
ve yanyana yatıyorlar iğneli beşiğin bağrında
gövdeleri delik deşik
delik deşik

serilmiş yere
gerilmiş yere
gökyüzü nere
yıldızlar
aylar
gezegenler
onlar da gözü
sen konuşuyorsun kardeşim:
ne kargaya leş olurum
ne kargaya eş olurum
insana kardeş olurum
insana kardeş
namludan çıkan kurşun
gök gürültüsü
kılıç şakırtısı
senin sesin
ve ben bilirim
her saldırdıkça iğneli beşik kirli ellerle
batar gözbebeklerine
ve ben bilirim
her çalınan ninniyle yeniden uyanırsın
köhne kapılarına
köhne yapılarına
dayanırsın
sömürünün

sen Ferhat'sın kardeşim
dağlar deviren devrilmeyen
suları aşıran yücelerden
sen Ferhat'sın kardeşim
özlemlerin Şirin'den öte
Şirin de öyle
arı suların
duru suların
akar Kerbala'da kavrulan
HÜSEY'NE
HÜSEY'NE
HÜSEY'NE

sarı
kızıl
kara
saçlarından
sarı sarı
çelenk örsünler sana kızlar
ozanlar destan yazsın
ressamlar seni çizsin
duvarlara
kayalara kazılsın adın
sen çok yaşadın
sen çok yaşadın
kısa ömründe
emeğin emrinde

mağarada doğan çocuk
senin adın şafaktır
al alsın
dal dalsın
boy buysun
doysun gözün
gönlün doysun
sen uygarlık olacaksın

üfleyerek bulutları soluğunla
dilersen yağmur yağdıracaksın
bir yere
dilersen güneş doğduracaksın
bir yere
mağarada doğan çocuk
senin adın şafaktır
katran karası bir gece
iğneli beşiğin gıcırtısı
çığlığı mağara çocuğunun
çığlıklara bağlı
senin gözlerin de ürkek
senin gözlerin de acılı
yedi kıtadaki kardeşlerin gibi
mağarada doğan çocuk
senin adın şafaktır
dağlanmış şafaklarda
dağlanmış akşamlarda
sizler burnumuzun direği
çekik kaşlı kardeşlerim
anımsadıkça kanlı kıyımları
özgür yelelli Asya'nın çocuklarına
kadınlarına
ulularına
tüm savutlarını kullansınlar
kimyasal
biyolojik
klasik
atomik
deneme aracı olsun kanınız canınız
önemli değil
bozulacaklar rüzgârda dağılan bulut gibi
inanınız yeter ki
inanınız
saat durur
zaman yürür
yürümelisin şafak
üremelisin şafak
türemelisin şafak
seni doğururken ölen
geyik gözlü ana için
ana için
ana için

sen
zincirlerin çocuğu
sen
tutsağı karasabanın
sen
tezgahın ustası
aynı beşikte sallanıyoruz aynı ellerle
bilelim
grizu patlar ölürüz
bulanır demir tozuna ciğerlerimiz
çürürüz
sökülürüz toprağımızdan
bilelim
gemiler gerildikçe şahlanır atlar
kırbaçlandıkça savrulur yeleleri
«göç geri dönerse kötü eşek kervanbaşı olur»
bu doğru

ama sonuncu
atlar ileri
atlar ileri
atlar ileri
«doğru söyleyen dokuz köyden kovulur»
bu doğru
ama onuncu
katlar ileri
katlar ileri
katlar ileri
çol çocuğu konuşuyor:
bit gibi kan sömüren
it gibi et kemiren
asalaklarladır savaşımız
sizler çekilin
eşiğindeyiz ölümün yaşamak adına
bizler iğneli beşiğin çocuklarıyız mağarada
doğan
çığlıklarımız düğümlenir yüreklerinize gün olur
iyi bilin bunu
bunu iyi bilin
sömürenlerledir savaşımız
sizler çekilin
aynı kavşakta bağlanır yollarımız
aynı çarkı döndürür kollarımız
gün olur
gün olur
saksıya sığmaz çiçek
düş biter başlar gerçek
hele açılsın kurşun kokan karanfiller
hele tuzu basalım yaramıza bir
bak nasıl da direneceğiz gecelere

sen ey ulu çınar
sen ey ulu gürgen
sen ey ulu meşe
sen ey sarı çam
karaçam sen ey
nasıl da yükseliyorsunuz güneşe
güneşe
güneşe
yapraklarınızda sesi var Dadaloğlu'nun
poyraz poyraz
izi var kayalarınızda kır atın Gâvurdağları
isyan isyan bayraklar
başkaldıranların zulme
atağısınız
yatağısınız
toprağısınız
ben bilirim sizi
barınır bağrınızda oymağım, obam
akın akın gelenlerdeniz Asya'dan
direnç sanatımızdır doğaya
onur yükümüzdür taşırız
savaşımızla belliyiz
barışımızla belliyiz
telden alırız
telliyiz

hep birden ötüşü gibi kuşların
türkülerimize

hep birden atışı gibi yüreklerin
ülkülerimiz
hep birden tütüşü gibi bacaların
sevdalarımız
sevdalarımızda saklısınız
dostlarım
dostlarım
dostlarım
iğneli beşik mi
darağacı mı
darağacı
darağacı
iğneli beşik daha acı
daha acı
salınıyor limanlarımızdaki dalgalar
yeni geminin özlemiyle
özlemiyle yeni insanın
özlemiyle yeni dünyanın
ateş böceği gibi gecede
bir yelkene göz kırpıyor bir fener
kan iğneyi eritiyor
kan iğneyi eritiyor
bir hınç bizi yürütüyor
yürüyor tren
yürüyor tren
ekseilse de her istasyonda bir vagon
varıyor tren
varıyor tren
varacağı yere

SANMA Kİ

denizin durgunluğudur durgunluğum
sanma ki duvarlar durdurdu beni
volkan volkan yanardağ yüreğim
kabarır
kükrer
tüter
tüter buram buram kokusu çiçeğin
milyonların kanlarıyla tomurcuklanan
tüter başımda
denizin durgunluğudur durgunluğum
sanma ki duvarlar durdurdu beni
düşündükçe seni
seninle serpileni
umudu ve utkuyu düşündükçe
düşündükçe ulu sevdayı
ak bulut maviyi yalar da geçer dört köşeli gökte
savruk bir sevinçle aydınlanır gözlerim
ve nazlı bir bayrak salınır içimde özgün
yele yelken açar sonsuzda ellerim
kanatlanır konarım dallarına
gerçek baharla
erken gelen bahara kandık
ateşle yandık
kanımızda tutuşan
poyrazla kavrulduk
kuruduk soğukla
ve kıyımdan
ve kırımdan
yıkımdan geçtik
ağıyu içtik
ekmeğe katık oldu acımız
ve şimdi
budanmış ağaç gibi saklı gücümüz
haklı gücümüz
denizin durgunluğudur durgunluğum
sanma ki darda
dardayım
zorda
zordayım
gömülmüş ışığım bir damla duru suya
sarmaşığın sardığı ağacın dalları rüzgâr saklı
en uyumlu türküler ben söylüyorum zincir
sesleriyle şıkır şıkır
özenle örüyorum örgüsünü çilenin
özenle özümlüyor özgürlüğü özüm
görüyorum ışığı
duyuyorum ısıyı
akıyorum suyu
rengim yaprakta
köküm toprakta

BENİMDİR

ekilen tohum
dikilen fidan
dökülen ter
kömürde kara
pamukta ak
görünen değer
benimdir

alnıma çevrilen namlu
boynumda daralan ilmik
benim eserim
kervan kervan çoğalırken bezirgan
ne haramiyim
yol keserim
ne de gladyatörüm
kol keserim
kendim için varım
kendim için erim
savaş benimdir
soluğumla döner
işleyen çark
yağımla yanar
ışıtan kandil
ve elimde kanlı mendil
—kurusa da rengi uçmayan
her toprakta açmayan—
—savaş bahçelerinden derilmiş—
barış çiçekleri benimdir

bir yurt ki
doğurgan anası kan rengi narın ve
karpuzun

bir yurt ki
güneş rengi portakalın ve muzun
bir yurt ki
kat kat uygarlık gömülü
kan emili ter emili
bir yurt ki
uğruna sayfaların çevrildiği
—çınarların devrildği—
benimdir
ve fısıltısı ormanların uğultusunu andıran
ve kıvılcımı bozkırları yandıran
direncim demirden dağdan mermerden
kurşun olup çıkamadığım yerden
su olur akarım
duman olur tüterim
evire
çevire
devire
dünyayı avuçlarımda tutarım
dünya benimdir

İŞÇİ SORUNLARI HAREKETLERİ
GÖZLEM
DİZİSİ

wolfgang abendroth
AVRUPA
İŞÇİ HAREKETLERİ
TARİHİ
GÖZLEM
YAYINLARI

edgar snow
UZUN DEVRİM
• LİN BİAO
• LIU ŞAO Çİ
• KÜLTÜR DEVRİMİ
• ÇİN ABD
YAKINLAŞMASI
• ÇKP TUZUĞU
yucel yayınları

edgar snow
UZUN
DEVRİM
yucel yayınları
PK 401 istanbul
satış merkezi
Ankara Caddesi Guncer Han
No. 45/12 Cağaloğlu İstanbul

Ozan Telli ile Konuşma

BİRİKİM

Ozan, bildiğimiz kadar, alışılagelmiş «şair - edebiyatçı» biyografilerine benzemeyen, kavgalı, ilginç bir hayatın var. Bize bu hayattan bazı kısa bilgiler verir misin?

O. TELLİ

Kafa kâğıdımda, 1950 yılında Derviş Paşa'nın baskısıyla Gâvurdağlarının eteklerine iskân edilen oymaklardan birinin barındığı Telli köyünde doğduğum yazılıdır.

Yaşayamadığım çocukluğum, köyümüzün bağlı olduğu İslâhiye ve çevresinde geçti. İlk ve ortaokulu burada bitirdim. Sonra, çeşitli nedenlerle öğrenimime ara verdiğim, kavgalar, uğraşlar ve işlerle geçen üç yıl yaşadım. Bu dönemin bitiminde, yani 1967 yılında Trabzon Tarım Lisesi'ne girdim. 1970'te mezun oldum. Ve aynı ilin Tonya ilçesinde göreve başladım. Burada bir yıl sürgünlü, soruşturmalı, mahkûmiyetli memurluk yaptım. İslahiye olaylarından ve geçici görevle gönderildiğim Rize çay bölgesindeki çalışmalarımdan ötürü görevden atıldım. Bir süre yurt dışında kaldım. 1972 Haziranında döndüğümüzde Samandağ'da 13 arkadaşla birlikte yakalandım. İki yıl içerde yattıktan sonra «Büyük Gözaltı»na çıktım. O günden beri hayatımı metal işçisi olarak kazanıyorum.

BİRİKİM

Şimdi bir maden işçisisin. Daha önce de çeşitli dönemlerinde işçilik yaptın. İşçi sınıfının yaşama alanında, o hayatı bilinçli ve kararlı olarak seçmiş, işçiliğinin yanısıra şair olan bir kişi için nasıl bir şiir ve sanat dünyası var, bunu anlatabilir misin?

O. TELLİ

Bilinen odur ki, insan bilincini belirleyen, duygu ve düşünce yönünden şekillenmesini sağlayan onun içinde bulunduğu koşullardır. Yaşadığı ortam, verdiği uğraş, yaptığı iştir. İnsanın bir şeyler üretmesi, bir şeyler yaratmasıdır.

Ustaların da belirttiği gibi, iş, durmadan gerçeğin yeni yönlerini ortaya çıkartır, o zamana kadar bilinmeyen **«meseleler»** getirir, duyumların yansıtmaya yetmediği yeni nesnel bağlantıları oluşturur.

Öte yandan, iş ve toplu çalışma, ortak davranma ve ortak düşünme alışkanlığı yaratır, insanı geçmişte edindiği olumsuz etkilerden arıtır.

İşte işçi sınıfının hayat alanının benim için yarattığı şiir dünyası, getirdiği yeni açılımlar bunlardır.

BİRİKİM

Bize işçi sınıfının genel olarak sanat faaliyetlerinin ne durumda, aşamada olduğu konusunda bilgi verir misin? Bunu iki anlamda soruyoruz. Yaratılan sanat ürünlerinin alıcısı olarak ve, daha önemlisi, bugün ve gelecekte kendisi sanat üreticisi olarak ne durumda?

O. TELLİ

İşçi sınıfının sanatsal faaliyetinin yoğunlaşması işçi sınıfının gelişiminden bağımsız olarak düşünülemez. Son yıllarda nesnel ve öznel olarak gelişen, serilip serpilen işçi sınıfımızın sanat alanındaki faaliyetlerinde belli bir hızlanma göze çarpmaktadır. İşçi sınıfımız giderek örgütlenmekte, geniş çapta politize olmakta ve bilinçlenmektedir. Bu bilinçlenme işçi sınıfını kendi sanatına sahip çıkmaya ve kendi sanatını yaratmaya yöneltmektedir.

a) Sanatın alıcısı olarak: İşçi arkadaşlar sanata, sosyalist kültüre karşı gittikçe artan bir ilgi duymaktadırlar. Çeşitli gazeteleri, kültür dergilerini, bilimsel kitapları, broşürleri okumaktadırlar. Çeşitli sosyalist gerçekçi romancılarımız, öykücülerimiz, ozanlarımız.. kısacası yazar ve çizerlerimiz işçi sınıfının büyük bir kesiminde bilinmekte ve izlenmektedir. Bunun dışında devrimci tiyatro oyunlarına ilgi duymakta, hattâ çalışmalarına katılmaktadırlar. Yılmaz Güney gibi güçlü sinema sanatçılarının filmlerinden oldukça etkilenmekte ve böylelikle

yönlenmektedirler. Ayrıca işçilerin halk şiirine ve türkülerine olan düşkünlüğü de belirtilmelidir. İşçi kardeşlerin çoğu bu türküleri dinlemekte, kolayca anlamakta ve bunlardan çok sevdiklerini iş, direniş türküleri olarak söylemektedirler.

b) Sanat üreticisi olarak: Şu dönemde sanat üreticisi olarak işçi sınıfımızın yeterince üretken olduğu söylenemez. Ama gelecekte daha geniş boyutlara ulaşacak olan kendi kültürünün filizleri şimdiden uç vermeye başlamıştır. Fabrikalarda ve tarlalarda çalışanların, devrimci ve demokratik uğraşların zengin deneyleri ve gözlemleriyle donananların, kahır çekenlerin ve ter dökenlerin yaşayarak yaratacakları kültür, gerçek kültür olacaktır. Dünyamızda ve yurdumuzda giderek ekonomik, toplumsal ve siyasal olaylar yoğunlaşmaktadır. Ülkemizde yaşanmamış tarihî süreçler yaşanmaya başlamaktadır. Doğal olarak bu olaylar sanatımıza ve kültürümüze yansıyacaktır.

Yeni yeni işçi sınıfı sanatçısı ve işçi sınıfı sanat ürünleri boy verecektir. Yani içte dinamizmin artması sanatta da dinamizmi sağlayacaktır.

Sözünü ettiğimiz sanatın ve kültürün oluşumunda işçi sınıfı düşünüşü ile yazan ve çizen işçi sınıfı aydınlarının, sanatçıların kuşkusuz büyük katkıları olacaktır. Bunların oluşturduğu ve oluşturacağı olumlu yapıtlar, işçi sınıfını gerek sanatın alıcısı olarak ve gerekse üreticisi olarak daha bir gelişkin kılacak, onları yönlendirecektir.

BİRİKİM

İşçiler bu anlattığın süreç içinde politik ve kültürel gelişmelerini yaşarken, şüphesiz onların ideolojik yapılarını, kültürel hayatlarını yozlaştırmaya yönelik dış etkiler de var. Bunlar nelerdir ve bunlarla mücadelede neler gerekir? İşçilerin kendi sanatlarını üzerinde kurabilecekleri «kültür mirası» konusunda ne düşünüyorsun?

O. TELLİ

Yine ustaların belirttiği gibi, nasıl ki her toplumda devlet egemen sınıfların çıkarlarını koruma aracı ise, o toplumda uygulanan eğitim düzeni de egemen sınıfların çıkarlarına uygun düşen bir yapıdadır. Egemen sınıf hangi sınıfsa egemen kültür de o sınıfın kültürüdür. Yurdumuzun dışa iktisadî ve siyasî bağımlılığı, zorunlu olarak kültürel bağımlılığı, yani kültür emperyalizmini getirmiştir. Kültür emperyalizmi hemen hemen her sanat alanına el atmış, ağlarını tüm yurdumuzun üzerine germiş, ulusal kültürün gelişmesine ket vurmuştur. Kuşkusuz, emperyalist kültüre son vermek, emperyalizmin fiilî egemenliğine son vermekle mümkündür. Ancak burada, yaratılacak ve geliştirilecek olan işçi sınıfı kültürünün etki ve tepkisi söz konusudur. Bu nedenle büyük işlevi olan kültüre işçi sınıfımızın ve yurtsever aydınlarımızın gereken önemi vermeleri, ulusal burjuvazinin gelişemediği ülkemizde, emperyalist kültüre karşı ulusal kültürü yaratmayı üstlenmeleri gerekir.

Günümüzde egemen sınıfların yayınları, basını, radyosu, televizyonu, saptırıcı seks romanları, seks filmleri, dolmuş plakları, beyin yıkayıcı oyalayıcı, uyuşturucu resimli romanları... kısacası bütün eğitim ve yayın araçları işçi sınıfımızın kültürel hayatını sürekli yozlaştırmaktadır. Bunlara karşı ne yapılmalıdır? İşte sorun budur. Bu sorunun da çözümü, işçi sınıfımızın başka sorunlarının çözümü için gerekli olan örgütlenmek ve toparlanmakla mümkündür. İşçi sınıfı aydınları ve sanatçıları, işçi sınıfının sanatının ve kültürünün yaratılması, geliştirilmesi için derlenmek ve bir cephe oluşturmak zorundadırlar. Bu sağlandıktan sonra işçi sınıfımızın kültürel hayatını yozlaştıran dış etkilere karşı tutarlı ve yeterli uğraş verilebilir. Örneğin, geçmişteki kültür mirasları iyice belirlenir, bunların dökümü yapılır ve yeni kuşaklara mal edilebilir. Geçmişin mirasına sahip çıkma, Lenin'in de açıkladığı gibi, «kendini mirasla sınırlamak demek değildir.» Geçmişteki bütün olumlu, ileriye dönük kültür miraslarına işçi sınıfı olarak sahip çıkmak, bu miraslardan kaynaklanmak, onları eleştirici gözle incelemek ve yaratıcılığımızla birleştirmek önde gelen görevimizdir. Geçmişteki kültür miraslarından yararlanılması için de geçmişin, yani tarihin iyi bilinmesi gerekir. Kültür uzmanlarımızın da savunduğu gibi,

islâmlıktan önceki göçebe Türk edebiyatından tutun da bizimle hayli kültür alış verişi yapmış, Anadolu'da yaşamış olan Sümerlerin, Hititlerin, Etrüsklerin, Selçukluların kültürlerine varıncaya dek incelenmeli, geleceğe ışık tutan en ufak kültür kırıntısı bile kültür dağarcığına konulmalıdır. Mevlânaların, Hacı Bektaşların, Evliya Çelebilerin, Nasrettin Hocaların, Ahmet Yesevîlerin, İbni Haldunların ve Şeyh Bedrettinlerin üzerinde ayrı ayrı durulmalı, bunların dünya görüşleri, düşünüşleri ve yapıtları nesnel olarak değerlendirilmeli, bilince çıkarılmalıdır. Yaşadığımız dönemde bu başarılmış değildir. Ama ilerde başarılacaktır.
Öte yandan, batı kültürünün de ilerici mirasına ulusal kültür adına sahip çıkmak, bunu, ulusal kültürümüzü geliştirmede kullanmak gerekir.

BİRİKİM

Türkiye'de şimdiye kadar yazılan devrimci şiir üstüne düşüncelerin?

O. TELLİ

Devrimci şiir denince aklıma ilk gelen Nazım Hikmet'in şiirleri oluyor. Usta Nazım şiirde yepyeni bir çığır açmıştır. Uluslararası proleter kültürün odak noktalarında yaşamış, bu kültürü özümlemiş, kendi halk denizinden de yeterince kaynaklanmış bir yüce şair olarak Nazım Hikmet, gerçekten de tarih boyunca anılacak anıt yapıtlar oluşturmuştur. Tek başına bir «**Memleketimden İnsan Manzaraları**» bile Türkiye sanat ve edebiyatı için büyük bir katkıdır. Nazım'dan sonra Nazım'ın açtığı çığırdan yürüyen, daha çok onun ekseninde genişleyen, yazdıklarına kendi özgünlüklerini de katan bir dizi şair yetişmiştir. Örneğin Enver Gökçe, Ahmet Arif, H. İ. Dinamo, A. Kadir, Cahit Irgat, Can Yücel, Arif Damar, vb. Bana göre artık bir süreç daha dolmuş, şiirimizde ve genel olarak sanatımızda yeni bir sıçramanın eşiğine gelinmiştir.

BİRİKİM

Bundan sonra devrimci şiirin kitlelerle gerekli bağları kurması ne gibi yollardan gerçekleşir?

O. TELLİ

Devrimci şiirini yığınlarla bağ kurmasının birinci koşulu, o şiirin işçi sınıfına yönelik olmasıdır. Bu başarıldıktan sonra devrimci şiirin yığınlara ulaşmasını hiçbir güç engelleyemez. O zaman devrimci şiir elden ele, dilden dile dolaşır, yığınlara ulaşır, yoğunlaşır ve güçlü bir silâh olarak sesini duyurur. Ancak, bir de işin teknik yönü vardır. Bunun kotarılması, yine bütün iyi unsurların oluşturacakları birlik ve kuracakları dayanışmadır. İşte o zaman devrimci şiirin yığınlarla bağlarını kurması için gereken çözüm daha kolay bulunur. Örneğin plaklar doldurulur, yığın toplantıları düzenlenerek şiir şölenleri verilir, sendika yayın organlarında ve yığın gazetelerinde şiirler yayınlanır, hattâ öyle önemli şiirler olur ki, bunlar afişlenebilir...

BİRİKİM

Kendi şiirinin bundan sonraki gelişmesi konusunda düşündüklerini anlatır mısın?

İnancım odur ki, sanatla savaş atbaşı gitmelidir. Bunu başarmak, bilginin, bilimsel deney ve üretim kaynaklarından yararlanmak ve imkânlar elverdiğince genel kültürümü artırmak, şiirde amaçladığım gerçek yetkinliğe varmak istiyorum. Özellikle bu dönemde yaşayarak, gözlemleyerek, sorup soruşturarak ve araştırarak yazmayı yöntem olarak benimsedim ve yeni bir seriye başladım. İlkin maden işçilerini, sonra yapı işçilerini ve Giritlioğlu'nu, arkasından da çocuk işçileri anlattım. Sırası geldikçe, daha doğrusu imkân buldukça tütün, dokuma, tersane, basın işçilerini anlatacağım. Bunları anlatmak için bu iş kollarında çalışan arkadaşlardan bilgi alıyor, işyerlerini geziyor, özeti, ayrıntılı araştırma yapıyorum. Yani yaşadığımız yerin, döktüğümüz terin şiirini yazmaya çabalıyorum. Yazdıklarımın hem kolay anlaşılır olmasına, hem de şiirsellığini korumasına özen gösteriyorum. Bunları iş yoldaşlarıma okuyor, tepkilerini ölçüyor, beğenilerine başvuruyorum. Gelecek için de bu tutumu sürdürmeyi yararlı buluyor, yazar çizer arkadaşlara —haddim olmayarak— bu yöntemi uygulamalarını salık veriyorum.

Çeviriler

Bu sayımızda iki çeviri sunuyoruz. İlki Alec Gordon'un «Kuzey Vietnam Tarımı Üzerine Tartışma» başlığını taşıyan yazısı. Vietnam'da sosyalistlerin kazandığı tarihî zaferin yankıları halâ sürerken ve olayın siyasal-askerî önemi üzerinde durulurken, Kuzey Vietnam tarımı üzerine eğilen bir yazıyı yayımlamamızın nedeni şu:

Askerî başarılar, bazan bu başarının temelindeki iktisadî-toplumsal süreçleri ister istemez geri plana iten bir ortam yaratırlar. Bu yargı özellikle Vietnam savaşı gibi yankıları ve sonuçlarıyla tarihî önemde olan olağanüstü bir direniş ve zafer için doğrudur.

Kuzey Vietnam, 1950'lerden başlayarak Hindiçini'de gelişen olaylarda daima ön planda etkileri olan, sosyalizmin inşası sürecinde bir ülkedir. Bir yandan Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesiyle birlikte Vietnam'ın Fransız ve ABD emperyalizminden temizlenmesi savaşını verirken ve tüm Hindiçini halklarıyla devrimci dayanışmanın gerekleri içinde askerî işbirliğinde bulunurken, bir yandan da ülkenin sosyalizme geçişi için yürütülen yoğun bir deneyin içindedir.

Alec Gordon'un «Kuzey Vietnam Tarımı Üzerine Tartışma» yazısının konusu, yazının adından da anlaşılacağı gibi sosyalizme geçiş, inşa dönemi içinde K. Vietnam tarımının sorunları ve uygulanan politikalar. Yürütülen savaşın istediği —büyük bir kısmı teknik— gerekleri yerine getirme yanında, tarımda sosyalist üretim ilişkilerinin yerleştirilmesi gibi iki ayrı görevin varlığında sürdürülüyor bu tartışmalar.

Yazarın, bu tartışmada bir görüşün öncüsü durumunda olan Truong Ching'e sempati duyan bir tavrı var. Biz yazıda geçen tartışma konusunda pek az bilgimiz olduğu için açıklayıcı notlarımız sınırlı. Fakat, yazı Vietnam gerçeğini tarihî-toplumsal planda anlamamıza yardım edecek önemli ipuçlarına sahiptir. Ayrıca tartışma, sosyalizme geçiş, inşa sorununun önemini ve bu evrede doğan eğilimleri tanıtma açısından da ilgiye değerdir.

İkinci çeviri R. Griepenburg ve K. H. Tjaden'in birlikte yazdıkları ve A. Thalheimer'in, Marx'ın Bonapartizm üzerine tezlerinden hareket ederek Faşizm'i inceleyen teorisini eleştirdikleri «Faşizm ve Bonapartizm» yazısı. Eleştiriyi yapan iki yazar hakkında bilgimiz yok. Ancak yazıda teorisinden bahsedilen A. Thalheimer'i kısaca tanıtmak gerekiyor.

A. Thalheimer (1884-1950) I. Dünya savaşı öncesinde Alman Sosyalist Partisi üyesidir. 1914'den sonra R. Luxemburg ve K. Liebknecht'le birlikte Spartakist harekete katıldı. 1919-1924 yılları arasında Alman Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi ve partinin teorisyenlerinden. 1924'de parti içindeki sağcı akımın önderlerinden olduğu için görevinden alındı. 1928'e kadar Moskova'da Sun-Yat Sen Üniversitesinde ve Komünist Enternasyonelde çalıştı. 1929'da Parti'den çıkarıldı.

Thalheimer'in faşizim üzerine tezi, kurucu unsurlarının fazlasıyla soyut olduğu gerekçesiyle dergimizin 5. sayısında ismi belirtilmeksizin ;ok kısa bir şekilde eleştirildi. Ancak Thalheimer'in, bu tezlerinden öte, 1930'ların Almanyası'nda, faşizmin güçlenişi hakkında öne sürdüğü ihtimallerin gerçekleşmesi oranının yüksekliği ilgiye değer. Çağdaşlarının aksine Alman Nazizm'ini alelade bir

güruh olarak değil, ciddî sonuçlar doğurabilecek bir siyasî hareket olarak ele alıp incelemiştir.

Thalheimer, Marx'ın «18 Brumaire» de incelediği Bonapartizm üzerine vardığı sonuçlardan ve Marx'ın 1848-1851 dönemi için tesbit ettiği aşamalardan kalkarak, faşizmi de aynı model içinde analiz eder.

Bu çevirinin yazarları Thalheimer'in teorisini etraflıca açıklıyor, yorumluyor ve eleştiriyorlar. Biz yazının bütünlüğünü bozmaksızın bazı yerlerde ufak açıklamalarla gerek eleştiricilerin ve gerekse eleştirilenin görüşlerine berraklık getirmeye çalıştık.

Faşizm konusunun Türkiye'de ve dünyada güncel bir konu olarak tartışılması ve gereken pratik derslerin çıkarılmasında ısrar eden anlayışımızı bir kere daha vurguluyoruz. **Birikim** bu anlayışının gereği olarak, ileride faşizm konusunda özgün teorilerin tartışılmasına imkân verecek yazılar yayımlayacaktır. Bunların öncelikle kendi pratik meselelerimizi aydınlatır biçimde sunulmasına dikkat edeceğiz.

(Alec Gordon'un yazısı **New Left Review,** Temmuz-Ağustos 1971 sayısından, R. Gripenburg ve K.H. Tjaden'in yazısı da **Das Argument**'in Eylül 1973 sayısından çevrilmiştir.)

ALEC GORDON

Kuzey Vietnam Tarımı Üzerine Tartışma

Çeviren GÜNSELİ BERİK

Kuzey Vietnam devrimci hareketindeki Marksist egemenliğinin belirleyici özellığı anti-emperyalist mücadelenin ülke içindeki toplumsal devrimle birlikte yürütülebilmesidir. Son zamanlarda Kuzey'de ve Güney'de Amerikan emperyalizmine karşı elde edilen zaferler, dışardan izleyenlerin ilgisinin Kuzeydeki sosyalizm mücadelesinden uzaklaşmasına yol açmıştır. 1968'de Kuzey'de ABD bombardımanlarının azalmasından sonraki devrede, Lao Dong Partisinin* sessiz sedasız uygulamasıyla, tarımsal politikada büyük bir değişiklik olmuştur:

GEÇMİŞTEKİ DURUMA KISA BİR BAKIŞ:

Yeni tarımsal politikadan bahsetmeden, 1954'ten sonraki iktisadî ve siyasal politika ile kalkınmadan kısaca sözaçmak gerekir. Çünkü Batı'da bu konuda yayınlanmış pek az ciddî inceleme vardır[1]. Vietnam'ın 1954'te geçici olarak bölünmesinden sonra,* Demokratik Cumhuriyet, yoksul ülkenin daha da yoksul ve kalabalık nüfuslu bölümünü kapsıyordu. Şimdi bile nüfusunun yüzde doksanını köylüler oluşturur, sadece küçük bir işçi sınıfı vardır ve millî burjuvazi yoktur. 1954'te, topraklı malıkâne sayısı azdı ve tarım, daha çok Çin

* 1930'da kurulan Vietnam Komünist Partisi 1945 de resmen kendini dağıtarak yeraltı çalışmasına geçtiğinde 5000 üyesi vardı. 1951'de resmen Lao Dong (İşçi Partisi adı altında yeniden kurulduğu zaman üye sayısı 365 000'e yükselmişti.

* Ondokuzuncu yüzyıldan başlayarak Vienam'da bulunan Fransızlar 1954'de ulusal birliklere yenilince Cenevre'de toplanan konferans sonucunda ülkenin geçiic olarak ikiye ayrılması kararlaştırıldı. Kuzey'de Ho Chi Minh başkanlığındaki hükümet, Güney'de de yabancı güçler doğrultusunda bir kukla hükümet vardı.

örneğine benzeyen, çok sayıda küçük toprak sahibinin egemenliğinde idi. Sosyalist inşanın karşılaştırılabilir devrelerinde, tarımsal teknik ve üretkenliğin Kuzey Vietnam'da Çin düzeylerinin altında olduğu kabul edilmektedir. Modern endüstri hemen hemen yok gibiydi. 1954'te Kuzey'de, madenler dahil, sadece yedi endüstri işletmesi bulunuyordu.

Fransızlara karşı direniş döneminde toprak reformu için birtakım hazırlıklar başlamıştı,* ama asıl atılım 1954'ten sonra yapıldı. 1955-56'da girişilen toprak reformu, üretimi artırmaktan çok yoksul ve orta köylünün[2] yararına bir yeniden gelir dağılımı ve kırsal seçkinlerin ekonomik ve siyasal gücünü yıkacak bir yol olarak görülüyordu. Fakat hazırlıksız kadrolar tarafından beceriksizce yürürlüğe konması, özellikle azınlık bölgelerinde büyük hoşnutsuzluğa ve 1956'da Nghe An bölgesinde isyana yol açtı. Bir düzeltme kampanyasına girişildi ve Truong Chinh, parti sekreterliğinden istifa etti.*

1958'de, modern endüstrinin herhangi bir biçimde henüz bulunmamasına karşın, köylü kooperatifleri kurulması için kampanya başladı. Gelecekteki politika tartışmalarının çerçevesini çizdiği için, bu, önemli bir karardı. İki kooperatif biçimi ya da kooperatif gelişiminde iki aşama önerildi: 1) Kooperatifin hâlâ toprak için rant ödediği ve üyelerine araçlar sağladığı «düşük düzey» kooperatıfler; 2) Kooperatif üretiminin yapılan işe göre üyeler arasında bölüşüldüğü Sovyet kolhozlarına benzer, «yüksek düzey» ya da sosyalist kooperatifler. Her iki türde de toprağın bir bölümü ailelerin özel ekimine ayrılmıştı. Kampanyanın düşük düzey kooperatıflerle ilgili kısmı pürüzsüz bir şekilde sürdürüldü. 1960'a kadar köylü ailelerinin yüzde sekseni bu tür düşük düzey kooperatiflere üye oldular. Öte yandan, yüksek düzey kooperatifleri 1963'e kadar oldukça yavaş bir gelişme gösterdi. (Bkz. tablo)

* Eylem, denetimden çıkabileceği ve savaş çabalarına zarar vereceği düşüncesiyle durdu.

* Yerini bizzat Ho Chi Minh aldı. Troung Chinch bundan sonra —yazıda da görüleleceği gibi— parti içi muhalefetin başlıca sözcüsü durumuna geçti.

KOOPERATİFLER TABLOSU

	1958	1960	1962	1964	1965	1966
Tüm kooperatıflerdeki köylü aileleri (% olarak)	4	86	87	87	91	95
Yüksek düzey kooperatiflere üye köylü aileleri (% olara)	—	12	37	46	72	95
Ortalama aile sayısı	26	81	?	83	85	108
Kooperatif başına ortalama alan (Hektar olarak)	17	41	?	45	49	62

«Tarımsal kooperatifleşmenin gerekliliği üzerinde anlaşmaya varılmıştı; ayrılıklar kampanyanın zamanlamasında ortaya çıkıyordu. Sovyetler Birliği, ilk kolhozlarını oluşturduğu sırada traktör ve tarım araçları üretimine başlamıştı bile. Bazıları bundan, Vietnam, koşullar 'olgunlaşana' dek beklesin, sonucunu çıkardılar. Tarımsal kooperatifleşmeyi başlatmak için gelişmiş bir endüstrinin yerleşmesini bekleyemezdik. Küçük bireysel üretimin kaba teknikleri basit yeniden üretimi* bile güçlükle sağlayabiliyordu... Bu koşullarda, genişletilmiş yeniden üretimden nasıl söz açabilirdik, endüstrileşme için gerekli besin ve hammaddeyi nasıl sağlayabilirdik?»[3]

* «Basit yeniden üretim»: Yaratılan artık değerin tümünün tüketime gitmesi; «Genişletilmiş yeniden üretim»: Artık değerin bir kısmının birikime ve yeniden yatırıma gitmesi. Her ikisi de Marksist ekonomiye ait kavramlardır.

1960 yılı önemli bir dönüm noktası oldu. Köylülerin çok yüksek bir oranda kooperatiflere katılması, parti liderlerinden çoğunun «üç devrimden» —sırasıyla, üretim ilişkilerinde devrim, teknikte devrim, ideolojik ve kültürel devrim—* ilkinin başarıldığı sonucuna varmasına yol açtı. Aşağıda göreceğimiz gibi, bazıları hâlâ bu görüştedir. Aynı yıl, Üçüncü Parti Kongresi, Birinci Beş Yıllık Plandaki (1961-5) stratejiyi şöylece belirledi: «Ağır endüstrinin akılcı gelişmesine öncelik vermeli, tarım ve hafif endüstrinin ilerlemesi için çabalamalı, endüstrileşmede endüstriyi itici güç, tarımı da temel olarak almalıyız.»

1963'den sonraki eğilim, bu oldukça esnek ifadenin özellikle tarımı vurguladığı yorumuydu. Bu da, sosyalizm mücadelesinde, genelde tarım ve özelde kooperatifin çatışma alanlarını oluşturması anlamına geliyordu.

1960'ların başında Beş Yıllık Planın yürütülmesinde epeyce bir karışıklık ve tarımsal üretimde bir düşme eğilimi dikkati çeker. 1962 sonuna dek köylünün sadece yüzde 37'sinin «yüksek düzey» ya da sosyalist kooperatiflerde olmasına karşın, hâlâ «düşük düzey» kooperatiflerin güçlendirilmesine önem veriliyordu. Le Duan* 1960'da o zamanki çoğunluğun görüşünü belirtirken şöyle demişti: «Üretimimiz henüz düşük olduğu, el emeğine dayalı bulunduğu ve kollektif üretim henüz gelişmediği için, kooperatifler, birdenbire bir üst düzeye kaydırılmazlar. Üretim artırılmadıkça, kooperatiflerin bir üst düzeye geçmesi imkânsızdır... Özel mülkiyet fikri köylünün zihninde köklüdür.»[4]

Fakat tarımın giderek bozulması karşısında yürütülen politikada önemli değişiklik yapıldı ve parti içi hayatı demokratikleştirme dürtüsüne bağlı olarak kooperatifleri yüksek düzeye çıkarma kampanyası başladı. Bu kampanyayı izleyerek tarımsal üretim, önemli derecede artış gösterdi ve kriz tehdidi boyutlarına dek düşmüş bulunan kişi başına besin üretimini de tersine çevirerek 1964 ve 1965 (ve belki 1966 da dahil) yıllarında rekor düzeye ulaştı.[5]

* İlkin, üretim (mülkiyet) ilişkileri, sosyalizme geçiş doğrultusunda yeniden düzenleniyor. Bunu, üretim tekniğinde yapılacak devrim izliyor. Bunlara paralel olarak üstyapı değişiyor ve değişim kültür devrimiyle pekiştiriliyor. Bunlar, şematik ve mekanik sıralamalar değil. Tarihî sürecin toplumsal yapının ayrı düzeylerinde işleyişini gösteren, geçiş süreciyle ilgili aşamalar.

* O zamanki Parti sekreteri.

EKONOMİK BAŞARILAR:

1965'e kadar, Kuzey, besin açığı veren bir bölge olmaktan çıktı. Besin maddeleri arzı garantilenmiş, yatırım ile savunma için tarımsal artık sağlanmıştı. (Güney'de Saygon denetimindeki bölgelerde ise hemen hemen bunun tam tersi bir durum ortaya çıktı.) Toprak ağalığı ve küçük köylü tarımının yol açtığı engeller kaldırıldı. Mütevazi fakat çok yerinde bir endüstri sektörü (küçük çelik değirmeni, gübre fabrikaları, mühendislik işleri ve elektrik fabrikaları) kırsal alanlardaki hayat standardını düşürmeden, yaratıldı. Nüfusun eğitim ve kültür düzeyi ve sağlık hizmetleri, bunların hepsi Güneydoğu Asya'da görülmemiş şekilde olumlu ilerlemeler gösterdi.

Fakat on yıllık kalkınmadan sonra Kuzey Vietnam bazı bakımlardan hâlâ ekonomik olarak «geri» kaldı. Devlet'in doğru istatistiklerini henüz elinde bile bulundurmadığı ağır iş bisikletleri ve madenî uçlu tırmıkların hâlâ önemli ve modern üretim araçları sayılması, tarımdaki düşük teknik düzeyin bir göstergesiydi. Ama bu da, eski bir sömürgede ekonomik kalkınmayı başlatabilmenin gerçek zorluğunu belirten bir ölçü olsa gerektir. Böylece, «Demokratik Vietnam Cumhuriyeti klasik bir 'azgelişmiş' ülkenin sosyo-ekonomik zayıflıklarından ötürü değil, üstünlüğünü hissettirmeye başlayan sosyalist yapı için gerçek bir sınav olduğundan savaşa girmiştir,»[6] şeklinde bir savı bütünüyle kabul edebiliriz.

ABD BOMBARDIMANININ ETKİLERİ:

ABD'nin Kuzey Vietnam bombardımanları 1965'de artarak ülke toplumu ve ekonomisi için ağır bir tehlike haline geldi. Kuzey Vietnam direnişinin dikkate değer başarısı, ülke ekonomisinin başarısını da gösterir. Bununla birlikte, bombardıman gerçekten ciddî can ve mal kaybına yol açtı. Fabrikaların pek çoğu yıkıldı. (Bu zarar bazı endüstrilerin bölgelere serpiştirilmesi ve yerel endüstrilerin teşvikiyle kısmen karşılanabildi. Fakat bugün de endüstri mallarının devlet aracılığı ile tarıma akışını belli bir düzeyde tutabilmek için Sovyetler Birliği ile Çin'in yardımı gerekmektedır.) Bu arada işgücünde dramatik bir değişiklik meydana geldi. Ülkedeki erkek işgücünün yarısına yakın bir kısmı sürekli ya da geçici olarak herhangi bir savunma işinde çalıştırılmak üzere ayrılmıştı. İşgücü fazlası işgücü açığına dönüştü. Bundan da önemlisi, kadroların yüksek bir oranda savunma çalışmalarına yardım etmeleriydi; eyalet ve kooperatif çiftlikleri yönetici bakımından çok zayıflıyordu. Eyaletlerin kendine - yeterli olması politikası, savaşta çok gerekli olmasına karşın, ürün uzmanlaşmasını yavaşlatıcı bir etken oldu. Ayrıca bazı Güney ve kıyı eyaletlerindeki hava borbardımanı, ekili alanları önemli ölçüde azaltacak kadar yoğundu.

Bilinen nedenlerden ötürü, hava savaşı devresinde üretime ait hiçbir istatistik açıklanmamıştır. Bu sayılarda belli bir düşüş olduğunu görmek hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. 1969'daki tarımsal üretim, düş kırıklığına uğratıcı düzeydeydi ve Sovyetler Birliği ile Çin'den fazla miktarda tahıl ithal edildi. 1970'te göze çarpan bir düzelme oldu. Böylece, yılda yüzde 3 nüfus artışı kabul edilse bile, yine de kişi başına besin üretimi bombardıman öncesi düzeyinin biraz üstüne çıkarılmış sayılabilir.

Gayri Safi Tarımsal Üretim Endeksi (1939=100)

1959	1960	1964	1965	1969	1970
(198)	169	199	207	190	(230)

Parantez içindeki sayılar besin maddeleri üretimindeki değişiklikler için resmi istatistiklerden çıkarılmıştır.

1968'DEKİ SORUNLAR:

Şimdi 1968'e doğru buhran boyutlarına ulaşmakta olan bir sorunun ekonomi politiğini ana hatları ile kısaca çıkarabiliriz:

- 1960'dan beri köylünün çoğunluğu kooperatif çiftliklerine katılmıştı ve 1968'e kadar yüzde 78'i yüksek düzey kooperatiflere —gelirin yapılan işe göre dağıtıldığı kollektif çiftliklere— katılmıştı;
- Her kooperatifin topraklarının % 5'i ailenin özel ekimine ayrılmıştı;
- Ortalama bir köylü ailesinin gelirinin % 40 kadarı bu özel topraktan gelmekteydi - ve bu oran düşmüyordu;
- Köylü ailelerinin parasal gelirinin hemen hemen **tümü,** bu bu topraklardan elde edilen ürünün satışından sağlanmaktaydı;
- Özel topraklardan elde edilen ürünün satışları öncelikle başka bireylere yapılmaktaydı ve 1966'da Devlet alımları bu ticaretin sadece dörtte birini oluşturmaktaydı. (Ulusal gelirin yüzde 19'unu ticaretin sağladığını hatırda tutmak gerek.) Başka bir deyişle, tarımsal ürünlerde egemen ticaret biçimi, özel ticaretti..
- Bütün bunlardan başka bir de savaş, üretimi doğrudan doğruya etkiliyor; işgücü, özellikle kalifiye işçi ve kadro açığına yol açı-

yor; ayrıca da kırsal alanlara mamul madde arzının azalmasına neden oluyordu.

■ Son olarak, kısmen savaş sırası koşullarına tepki olarak, kooperatiflerdeki işkotaları ve topraklar kollektif ekiplere değil, tek tek ailelere tahsis edilmişti. Bu eğilim «ailelerle üç sözleşme», diye adlandırılır. 1959'da başlanan «üç sözleşme kuralı» sistemine göre, kooperatiflerdeki çalışma birlikleriyle üretim ödevlerini yerine getirme koşuluyla anlaşmaya giriliyor ve çıkardıkları iş, üç ölçüye dayanarak ödüllendiriliyordu. Bunlar sırasıyla, alan başına üretim hacmi; üretim maliyeti; ve çalışma puanlarının değerlendirilmesi idi. Çalışma puanları, örneğin, yoksul toprakta çalışmanın açığını kapatmak için veriliyordu. Sözü edilen üretim ödevleri, çalışma birliği tarafından tek bir alanda bir mevsim veya yıl için yerine getiriliyordu. Fakat, sözleşme birliklerle değil de ailelerle yapıldığı zaman «ailelerle üç sözleşme» şeklinde adlandırılırdı. Bu tür sözleşmeler bazan bir aileyle aynı alan için birkaç yıl üstüste yapılabiliyordu.

ANALİZLER

Bu yedi eğilim birlikte alınınca sosyalist üretim ilişkilerinin oluşmasında çifte tehlike yaratılıyordu: 1) Kooperatif dışında özel mal dolaşımının gelişmesi; 2) Kooperatifin kendi içinde bireysel üretim ilişkilerinin önemi (ve hattâ gelişmesi).

1968'deki Tet Saldırısının* zaferi ve Kuzey'de ABD bombardımanının azalmasından sonra, parti yönetimi tarımsal sorunlarla daha fazla ilgilenebildi. Belki de serbest pazar fiatlarının yükselmesi Devletin fiyat politikasını tehdit ettiğinden, özel mal değişimi sorununda anlaşma sağlamak güç olmuyordu. 1968'deki yeni besin politikası, hükümetin zamanla besin için serbest pazarı ortadan kaldırma istemini açıklıyordu. Tüccarların besin ticareti ve imalâtı ile uğraşmaları yasaklanıyor ve bu ticaretin, Devletin ticaret kurumlarınca denetlenmesi esası getiriliyordu. Köylülerin tüketicilere doğrudan satabilecekleri besin maddeleri sadece patates ve manyok* idi.

İkinci tehlike daha önemliydi ve yürütülen bu politikaya Truong Chinh'in her yönüyle karşı çıkmasının nedeniydi. Fakat güçlü bir düşünce akımı bunu tehlike olarak görmüyor, hattâ aile girişiminin büyümesini kooperatif üretimine değerli bir katkı sayıyordu. «İkincil aile ekonomisi kapitalist değildir, sosyalist ekonomi sınırları içinde yer almaktadır... Amaç, kollektif ekonomiyi tamamlayacak ürünü yaratacak toprak, emek v.b. nin tam kullanımını sağlamaktır.»[7] Daha az aşırı fakat özünde pek farklı olmayan bir yaklaşım da Parti sekreteri Le Duan'a aitti: «İkincil aile ekonomisi kooperatif ekonomisinin bir parçasıdır, salt bireysel bir ekonomi olmadığı gibi kapitalist bir ekonomi hiç değildir... İkincil ekonominin kısıtlanması veya ortadan kaldırılması halinde köylüler güçlüklerle karşılaşacaklardır. Üretim düşecek ve kollektif ekonomi güçlü olmayacaktır»[8]. Bu görüşün Le Duan'ın 1962 de açıkladığı önceki tarım politikasının devamı olduğu görülmektedir: «Burada bireysel tarım ile kollektif tarım arasında çelişki değil, bir bütünleşme vardır.»[9] ve 1967'de yinelenen görüş: «Kooperatif ekonomisi bireysel ekonominin karşıtıymış gibi gösterilemez, her ikisi de ilerlemeli ve kooperatif yönetimi uyumlu biçimde gelişmelerini sağlamak için elinden geleni yapmalıdır.»[10] Bu alıntılardan hiçbiri özgül olarak ailelerle üç sözleşmeye değinmemektedir. Fakat ailelerle üç sözleşmeyi açıkça ciddî bir sorun saymayan bir yaklaşım sezilmektedir. Örneğin, Vinh Phu eyaletinde ailelerle üç sözleşme uygulamasına geçilmesi Tarım Bakanlığının bölge-

* Tet saldırısı: ABD ve Güney Vietnam tarafından farkedilmeyen aylarca süren hazırlıklar sonunda, Kuzey Vietnam ve Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi birlikleri Şubat 1968'de aynı anda 102 şehir ve askerî merkeze saldırıya geçti. Sonuçta birlikler geri çekilmek zorunda kaldılar, fakat Kuzey Vietnam ve Kurtuluş Cephesi saldırı öncesinden en az iki defa daha güçlenmiş ve geniş kırsal alanlar yeniden Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi denetimine girmişti.

* Köklerinden nişastalı bir besin elde edilen bitki.

sel parti komitesince onaylanmış ve tavsiye edilmişti. Bu yaklaşım, özünde, kooperatiflerin kurulmasıyla üretimin ilişkileri sorunlarının kesin olarak çözümlendiğini varsayıyordu. Bu varsayıma dayanınca özel faaliyet sorun olamayacak kadar önemsizdir; gerçekten de besin üretme kapasitesinin genişliği bu faaliyetin teşvikini gerektiriyordu. Asıl ödev ise başkaydı, şöyle ki: tarımda üretkenliği artırmak için endüstri kesiminden modern araçlar sağlanmalıydı. Kırsal alanlarda özel ve kollektif mülkiyet arasında hemen eğilinmesi gereken uzlaşmaz bir çelişki yoktu.

Truong Chinh, karşı görüşü savunuyordu. Bunun belirtileri 1968' de Marx'ın doğumunun 150. yıldönümünde yaptığı konuşmada görülebilir. Sosyalist üretim ilişkilerinin tüm ekonomide mutlak egemenliğini koruduğunu söyleyerek, parti politikasını yinelerken şöyle diyordu: «Bununla birlikte, üretim ilişkilerindeki devrim, üretim araçlarının mülkiyet biçimi ile sınırlı değildir; yönetim biçimine ve gelir dağılımının şekline de değinmelidir... Ülkemizin Kuzeyi ABD'nin giriştiği yıkım savaşına karşı boğuşmaya başladığından bu yana, ekonomimizin yönetiminde ve pazarın denetiminde bir boşluk ortaya çıkmıştır. Bu da, küçük üreticiliğin doğasında zaten varolan, kapitalizme kendiliğinden yönelme eğilimine uygun ortamı getirmiştir. Tarımsal kooperatiflerde, katılanların sahip durumuna geçme hakkı gerçekte yoktur... Üretimde ve gelir dağılımında demokratik ortamın eksikliğine oldukça sık rastlanmaktadır. Üç sözleşme kuralları politikası yürütülürken çeltik tarlalarının ve öteki kollektif arazinin yönetiminde sapmalar ve yanlışlar yapılmıştır.»[11]

TRUONG CHINH'İN ELEŞTİRİLERİ:

Truong Chinh'in üç sözleşme kuralı sistemine esas hücumu, Kasım 1968'de Vinh-Phu eyaleti (Hanoi'nin hemen kuzeyi) kadrolarına yaptığı konuşmada ortaya çıktı[12]. Eyaletin tarımsal üretim kayıtları çok iyi, hattâ kuzeydekilerin en iyisi olduğu için burasının konuşma yeri seçilmesi önemliydi.

Sözlerine kooperatiflerde birtakım büyük üretim araçlarının kollektifleştirilmemiş olduğuna değinerek başladı. Devlet kredisi ile kooperatif tarafından satın alınan araçların, daha sonra bireylere (kredi ile) kendi kullanımları için satıldığına değgin örnekler verdi. Fakat esas kararsızlık «ailelerle üç sözleşme kuralları»nın yönetimindeydi. Bunlar belli ölçüde pirinç ekimine uygulanmaktaysa da, en çok meta dolaşımına giren ürünlerde —ikinci derece önemli besin ürünleri, endüstri bitkileri, canlı hayvan v.b.— önemliydi. Truong Chinh, kooperatif, sözleşme ile toprağı bir aileye belli bir üretim hacmi karşılığında verdiği zaman, kooperatifin gerçekte yaptığının «toprak dağıtıp, rant toplamak» olduğunu ileri sürdü. Kooperatif çoğunlukla ailelere toprağı bir karşılık istemeden dağıtıyordu. Bunun yanısıra, işçi birliği, kendi yükümlülüklerini ailelere devrederek alt anlaşmalara giriyordu. «Kısacası, ailelerle üç sözleşme gerçekte bireysel çalışma biçimine bir dönüştür. Bunlar tarımsal kooperatifleşme eyleminin anlamını bozmakta ve kooperatifler bir biçim olmaktan öteye gidememektedirler.»

Truong Chinn, bunun kooperatiflerde emeğin yanlış yönetimi sonucu ortaya çıktığını ileri sürdü. Bu, dar anlamda yönetim yetersizliği sorunu değildi; kadroların, gelecekteki makineleşmeye ya da yarı makineleşme beklentisi içinde, emek işbirliğinin o sıradaki önemini görememeleriydi. Savaşa bağlı olarak, tecrübeli kadroların eksikliğine değindi. Kooperatif yönetimlerince tek tek ailelere taşıt araç-

ları, araçlar, yük hayvanları ayrılmasının yaygın bir uygulama haline geldiğinden söz etti. Eyalette bir kooperatif ekilebilir topraklarının yüzde 14'ünü tek tek ailelere ayırmakla «yeniden toprak dağıtmakta ve kooperatifleşmeye karşı koymakta neredeyse en yüksek ödülü hak kazanmış duruma geliyordu.» Özet olarak, tüm besin ürünleri ve endüstri bitkileri ekimi, anlaşma yoluyla ailelere bırakılmıştı. Hayvan ve sebzeler özel kullanıma ayrılmış olan yüzde 5'lik alan üzerinde yetiştirilmeye devam edildi. Başka bir deyişle, bu durumda, hâlâ kollektif olarak yetiştirilmekte olan ürün, çoğunluğu kooperatif içinde tüketilen başlıca besin maddesi pirinçti. Geri kalanı, ticarette kullanılmak ve meta dolaşımına girmek üzere özel kişilerin eline bırakılmıştı.

Truong Chinh, son olarak, ailelerle sözleşmelerin yayılma eğilimi gösterdiğini söyleyerek şöyle bitirdi: 1) kooperatif arazisi tek tek ailelere anlaşma yoluyla verilerek özel kişilere yeniden bir toprak dağılımı gerçekleşiyordu; 2) ailelerle üretim hacmi anlaşmalarına giren bazı kooperatifler toprak ağası ve rant toplayıcısı durumuna geldiler; 3) pek çok kooperatifte bireysel üretim, kollektif üretimden daha güçlü duruma geliyordu; ve 4) pek çok bölgede tarımsal kooperatifleşmenin özü ciddî bir şekilde çiğneniyordu. «Ailelerle üç sözleşme, tarımsal kooperatifler alanında, sağcı düşüncenin bir işaretidir.»

Raporda ayrıca aile çalışmasının üretim imkânları ile kollektif çalışmanınkilerin ayrıntılı bir karşılaştırması da yer alıyordu. Bu rapor burada yeterince özetlenemeyecek kadar uzundur. Fakat, kollektif emek sürekli olarak yaygınlaşmadıkça, varolan teknik araçların bile (örneğin, teknik standartları düzeltmek, sulama ve su denetimi sağlamak, v.b.) doğru dürüst kullanımlarının imkânsızlığını inandırıcı bir şekilde ortaya koyuyordu.* Üretkenlik fazla çalışmadan çok, kooperatif içinde daha iyi çalışmayı sağlayacak toplumsal yapıların kurulmasıyla artırılabilir. Böylece yüzde 5'lik bireysel kesimde daha fazla çabanın net üretimde önemli bir artışa yol açacağını beklemek yanlış olur. Truong Chinh, yüzde 5'lik bireysel kesimin «bir küçük meta dolaşımı ekonomisi yarattığına, bu ekonominin her an kapitalizme yol açtığına» değindi. «Bu, tarımdaki üretim ilişkileri reformuna devam etmemizin gerçek nedenidir.»[13]

* Yazar, «inandırıcı» sıfatıyla (ve başka şekillerde) Truong Chinh'e sempetasini belirtiyor.

Truong Chinh, bu reformun alması gereken özgül biçimin, tarımsal kooperatiflerin içinde ve aralarındaki işbölümünün ve üretim birlikleri ile emeğin kollektif bir temel üzerine yeniden düzenlenmesinin bir uzantısı olduğunu, ileri sürdü. Kooperatif çalışması zaten kendi başına verimlidir. Ölçek tasarruflarından* yararlanacak türde yaygınlaşması ise teknik ilerleme ve modern araçların uygulanmasıyla artacak üretkenliğin tek gerçek temelini oluşturmaktadır. Bu da, düzgün bir emek yönetimine ulaşabilmek için gerekli belli bir siyasal ustalık ve anlayış demektir. Aynı zamanda engelleri aşabilmek için hatırı sayılır bir çaba ve yeniden düzenleme demektir. Truong Ching, kadrolara seslenerek onların dikkatini çekti: «Bireysel düzeyde çalışmak üzere ailelerle, sadece sorunlardan kaçmak için, sözleşmelere girmeyin. Bu yolla çalışmadan kaçmak, pasif, geriye yönelik, devrimci olmayan bir davranış olur.» Oysa tembellik sorunun sadece bir yönüydü. Gerçek neden ise sağcı pasifizme, yani endüstriden modern makinelerin gelmesini beklemeye bağlanmaktadır. Nitekim bizi bu anlamı çıkarmaya götüren ifade şudur: «Egemen olan emek biçimi el emeği olduğuna göre, önce tarımı kooperatifleştirir, sonra makineleştiririz. Makineleşmeme, kadroların ve kooperatif üyelerinin emek işbirliğinin önemini görememelerine yol açar.»

* Ölçek tasarrufları (economies of scale): Üretim biriminin daha büyük ölçekte çalışmakla, uzmanlaşma ile işbölümü ve teknolojik etkenler yoluyla, üretilen, birim başına maliyeti düşürebilmesi.

Yüzde 5'lik aile toprağı kesiminin bu mücadele ile doğrudan

ilişkisi var. Bu kesim «kendiliğinden kapitalizme» yol açabilir; fakat daha önemlisi, kendi varlığı kollektif kesimin çalışmasını kısıtladığı ölçüde işbölümünün yayılmasını geciktirir ya da önler, yani bu kesimin genişlemesi kollektif olanın geri kalmasına bağlıdır. Bir kesimin yaşamasının öteki kısımlara bağımlı olmasının bir simbioza* değil de, tamamen asalak bir ilişkiye yol açtığını gösteren ikili ekonomi (dual economy) örnekleri vermek de oldukça kolaydır.

* Simbiosis: «birlikte yaşama». Birbirine benzemeyen iki canlının karşılıklı çıkarları için alışkanlık halindeki birliği.

«Sağcıların» bu hücumu nasıl cevapladıklarını keşfedebilmek güç. Görünürde basılı cevap yok; fakat olması gerek, çünkü Truong Chinh'in analizlerini kabul eden Kooperatifler Hakkında Yeni Yönetmelik Ağustos 1969'a kadar çıkmamıştı. Bu yönetmelik sadece her kooperatif için model bir anayasa değildi, getirdiği hükümler yasal ilkelerin bir parçasıydı. Yönetmelik, Cumhurbaşkanı Ho Chi Minh'in yasanın yürürlüğe konmasını isteyen ricasıyla birlikte yayınlandı.

YENİ YÖNETMELİK:

Bizim amacımız açısından en önemli maddeler şunlar: 1) Ailelerle tüm çalışma sözleşmeleri yasaklandı. 2) Genel olarak, kooperatif üyelerinin ortak egemen olma hakları yeniden güvence altına alındı (yani, bireysel üretim haklarına karşı çıkılıyor ve Yönetim Komitesinin kooperatif Genel Kuruluna bağlılığı vurgulanıyordu). Özgül olarak da, her kooperatifin Genel Kurulunca üyelerin ortak haklarının çiğnenmesini önleyecek birer Denetleme Kurulu seçilecekti. 3) Üstünde özel olarak çalışılan yüzde 5'lik toprağın kooperatif mülkiyetinde olduğu da doğrulanıyordu (eski yönetmelikte bu arazi özel mülkiyet olarak kabul edilmekteydi). Yeni yönetmeliğe eşlik eden Parti demeçleri ile her kooperatifte üyeler, yönetimin seçim ve denetimine katılma ve ortak egemenliklerini vurgulama mücadelesine çağrıldı. Kooperatif biriminin ekonominin bütünüyle olan ilişkisi de ayrıca vurgulandı: «Köylüler, kollektif ekonomi ile ikincil aile ekonomisi ve kollektif çıkarlarla Devlet'e karşı yükümlülükler arasındaki ilişki için, kendi başlarına karar veremezler... Eğer kooperatifler, yalnız kendilerini düşünür, devletin ihtiyaçlarına ve ulusal ekonominin bütünüyle gelişimine dikkat etmezlerse sosyalist yöntemle işletilen tarımsal üretim kuruluşları değil, pazar türünde ekonomik kuruluşlar haline gelirler.»[14]

Bu tedbirleri gerçekleştirme kampanyası şimdiye dek başarılı olmuş görünüyor. 1970'deki bol ürünlü hasat, resmî makamlarca, ıslah edilmiş yüksek verimli pirinç tohumlarının başarılı ekimine ve ağustos 1969 kararları ile ilgili tedbirlerin etkilerine bağlanıyor[15]. Merkez Komitesinin şubat 1971 toplantısı ile ilgili Resmî Bildirisi yeniden bütünleşme mücadelesinin ekonomiye bağlanması üzerinde duruyordu.[16] Bu bildiri, ağustos 1969 kararının etkisinin, gerek amaçları gerekse kendi özeleştirisi bakımından, süregeldiğini göstermektedir. Çünkü 1969 kararının amacı, örneğin, «toplumsal işbölümünü hızlandırıcı koşullar yaratmak, çiftçilerin kollektif sahiplik hakkı üzerinde ısrar etmekti.» Özeleştirisi ise ekonominin hâlâ kötü idare edildiği, toplumsal yasallığın doğru dürüst güçlendirilmediği biçiminde idi.

SONUÇLAR:

Lao Dong Partisi, düşük teknik ve ekonomik düzeylerle tarımsal kooperatiflerin kurulmasını veri alarak, sosyalizmin inşası ve emperyalizme karşı savaş ödevlerini yüklendi. Soldaki pek çok sempa-

tizan[17] bu ödevlerdeki başarının nedeni olarak temelde ulusçu heyecan ve/veya ademi merkezileştirilmiş kendiliğinden kitle eylemi üzerinde durmaktadır; fakat bu volontarist açıklama tam olarak yeterli değildir. Gerçekten de bunun tersi doğru görünmektedir, çünkü Truong Chinh'in karşı çıktığı sorunların bazıları, kısmen bu heyecandan ve ademi merkeziyetçilikten doğmaktadır.

Ama, bazı Kuzey Vietnamlıların düşüncesi, «volontarizm» suçlamasından büsbütün arınmış değildir: Üretim ilişkilerinde devrim yapma kararı, 1958'de Sovyet modelinden bir kaçma sağladıysa da teoride ve pratikte sorunu çözemedi. Çünkü üretici güçler geri, endüstriden gelen ürünler ise yetersiz kaldı ve kalıyor. Tarımın kollektifleştirilmesi temelde bunu değiştiremedi. Gerçek sorun hâlâ duruyordu. Kollektifleştikten **sonra,** yeni bir teknoloji yaratması için endüstri üzerinde yoğunlaşmak mı gerekli? Soru önemlidir, çünkü eğer bunun cevabı olumlu ise üretim ilişkilerinde devrim yapma yolundaki ön karara ters düşen bir uygulamaya kaymak çok kolay olur.*

Bu soruya Kuzey Vietnam'da olumlu cevap verenler belli bir anda üstyapının ekonomik tabanı belirlediğini söylediler. Böylece, endüstrinin kamulaştırılması yolu ile, üretim ilişkilerinde ve tarımın kollektifleşmesinde siyasal devrim yapılabileceğini ileri sürdüler. Yaratılan «mükemmel olmayan» sosyalist üretim ilişkileri böylece üretici güçlerin büyümesi ile değişikliğe uğrayacaktı. Ortaya çıkan çelişkiler uzlaşmaz nitelikte olmadığı için, siyasal bilincin gelişmesi ve uzun eğitim yoluyla eritilebilir[18]. Gördüğümüz gibi bu görüşün aldığı özgül biçim şu idi: 1) Toplumsallaştırmayı tamamen bir mülkiyet sorunu ve 1960'a kadar tamamlanmış saymak; 2) Teknik devrimi, büyük ölçüde «teknokratik» biçimde, daha fazla ve daha iyi araçlar ve teknikler sağlama yolu saymak; 3) Partinin liderliğini ve devletin gücünü, özel kesimin önemsenmemesi gereken varlığına karşın, sosyalist ilerlemeyi «güvence altına alan» etkenler olarak görmek.

1960'da benimsenen politika buydu. Fakat muhalefet nedeniyle, o zaman hazırlanan program taslağı, değişik seçeneklerin gelişmesine imkân sağlayacak ölçüde geniş kapsamlı idi. O kadar ki, bunlardan tutulacak herhangi biri esas politika çizgisinden ayrılmamış görünebilirdi. Böylece, Truong Ching'in eleştirisi Parti politikasının geniş çizgileri içinde, şöyle yorumlanabilir: 1) Tarımdaki üretim ilişkileri devrimi, mülkiyet bakımından **özünde bitmiştir,** fakat yönetim ve denetimde **hâlen devam etmektedir.** Bu alanda da başarı sağlanıncaya dek devrim sürmelidir; 2) Üretkenlik artırılacaksa teknik devrim önemli bir kilit noktasıdır; fakat üretici güçler, salt araçlar ve teknikler değildir. Kırsal kollektif emek ve kooperatif içinde işbölümü, yeni teknikler uygulanmadan **önce,** daha geniş biçimde yaygınlaşmadıkça teknik devrim hiçbir işe yaramaz. Bu, şimdiki üretim için bir gerek ve gelecekteki teknik devrim için bir ön-koşuldur. Özel kesim kendi başına bırakıldığı zaman da teknik ilerleme imkânsızlaşacaktır.

* Yazarın, Truong Chinch'in görüşünden hareket ederek açıklamak istediği şey şu oluyor: Üretim ilişkilerinde devrim, özel mülkiyetten toplumsal mülkiyete geçmek demek midir sadece? Yani bu hukukî değişiklikle bu devrim «tamamlanmış» mıdır? Yazar tarımda yeni bir teknoloji yaratılana kadar geçecek süre içinde, varolan teknik imkânların uygun yönetimini ve denetimi mekanizmalarıyla toplumsal emek işbölümünün yerleştirilmesini savunuyor. Ancak böylece endüstrinin tarıma getireceği modern araç ve gereçlere uygun üretim ilişkilerinin arızasız işlerliğe kavuşması için gerekli koşullar sağlanabilir
«Volontarizm» olarak yanlışlığı öne sürülen düşünce ise, kooperatifler içinde emek iş bölmünün somut koşullarını sağlamaya önem vermeyip, siyasal iktidara belirleyicilik tanımak olarak özetlenebilir.

[1] Bununla birlikte, başlıca 1963-64 devresinin ekonomisi üzerine J. Charriére'in çok iyi bir makalesi var: «Socialism in North Vietnam» (Kuzey Vietnam'da Sosyalizm), **Monthly Review,** Şubat 1966.

[2] «Zengin» ve «orta» köylüleri birbirinden ayırmanın ölçütü, orta köylünün kendi ektiği, kendi toprağından elde ettiği ürünün geliriyle yaşamasıydı. «Yoksul» köylüler ya kendi topraklarından yeterli ürün sağlayamıyorlardı, ya da hiç toprakları yoktu ve kiracı ya da topraksız işçiydiler. Pratikte zengin ve orta köylüyü birbirinden ayırmak güç. Çünkü pirinç ekimi mevsiminde hemen hemen bütün

toprak sahipleri ek işçi kullanıyorlardı. Bkz. Le Chau, **Le Vietnam Socialiste**, (Sosyalist Vietnam) Paris, 1966, s. 125-48.

3 Nguyen Khac Vien, **Vietnamese Studies**, Sayı 13, 1967, s. 78-9.

4 Le Duan: **On the Socialist Revolution in Vietnam**, (Vietnamda Sosyalist Devrim Üzerine), cilt 2, Hanoi, 1965, s. 45.

5 Bir buhranın varlığı hakkındaki şüpheler René Dumont'un Phan Van Dong'a yazdığı ve özeti **France Asie** (cilt 20, no. 1, 1965) de çıkan rapora bakınca dağılacaktır.

6 Nguyen Xuan Lai: «The Economy of the DRV Facing the Trial of War» (Savaş Deneyi Karşısında Vietnam Demokratik Cumhuriyeti Ekonomisi), **Vietnamese Studies**, Sayı 17, 1968, s. 76.

7 **Tuyen Huan**, Eylül 1967.

8 **Hoc Tap**, Ağustos 1968.

9 **On the Socialist Revolution in Vietnam**, cilt 2, s. 151.

10 «The agricultural Cooperation Policy», (Tarımsal Kooperatifleşme Politikası), **Vietnamese Studies**, Sayı 13, 1967, s. 91.

11 **Sur la voie tracée par Karl Marx**, (Karl Marx'ın Çizmiş Olduğu Yol Üzerinde), Hanoi 1969, s. 51, 125-6.

12 «Weaknesses, Shortcomings and Mistakes in Agricultural Cooperatives», (Tarımsal Kooperatiflerde Zayıflıklar, İhmaller ve Yanlışlar), Nhan Dan, 29 ve 30 Ocak, 1969. İngilizce çevirisi Saigon'daki ABD misyonu tarafından yapılmıştır. 63 no.lu döküman. ABD kaynaklarını kullanırken dikkat etmek gerekirse de bu çeviri güvenilir görünmektedir.

13 Eğer küçük meta üretiminden kapitalizmin inşasına geçmeye çalışan bir politika izleyen varsayımsal bir devleti gözümüzün önüne getirirsek aşağıdakilere benzer özellikleri bulabiliriz: Bu devlet, 1) Küçük üreticileri dünya pazarından soyutlayıp onu fiyat düzeyinden korumaya çalışacaktır; 2) Besin arzını tarımsal politikasıyla güvence altına alacaktır; 3) Eğitim ve teknik düzeylerini etkinliği ile yükseltecektir; 4) Yüksek fiyatlar sağlayarak küçük üreticiliği teşvik edecektir; 5) Bazı temel endüstrilerin kurulmasını üstlenecektir; 6) Küçük üreticiler için büyüyen pazarlar sağlayacak, bunları teşvik edecektir; ve 7) Küçük üreticileri her türlü yerli veya yabancı büyük ölçekte rekabete karşı koruyacaktır. Başka bir deyişle, Devlet küçük ölçekli meta üreticiliğine kol kanat gerecektir. Bu politikanın Kuzey Vietnam'da (ve başka yerlerde) belli bir devredeki uygulamaya benzerliği oldukça çarpıcıdır. Neyse ki, benzerliklerin yanısıra çarpıcı farklılıklar da vardır.

14 **Tuyen Huan**, 4 Ağustos 1969.

15 **Vietnam Courier**, 25 Ocak 1971.

16 **a.e.g.**, 8 Şubat 1971.

17 Devillers ve Chaliand gibi bilgili ve anlayışlı gözlemciler bile, bu yolu tutmaktadır. Bu yön dışında Chaliand'ın eseri **The Peasants of North Vietnam** (Kuzey Vietnam'ın Köylüleri) ilgi çekicidir.

18 Bu görüşlerin kapsamlı bir özeti için Vo Nhan Tri'nin eseri **Croissance économique de la RDVN 1945-65'e** (Vietnam Demokratik Cumhuriyetinde Ekonomik Büyüme) bakılabilir. Hanoi 1967, s. 580-2. Bu kitap Kuzey Vietnam'ın ekonomik geçmişini anlayabilmek için mutlaka okunmalıdır.

R. GRİEPENBURG ve K. H. TJADEN

Faşizm ve Bonapartizm

AUGUST THALHEİMER'İN FAŞİZM TEORİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Çeviren ÜMİT KIVANÇ

Bonapartizmin marksist analizi ile burjuva toplumunun faşistleştirilmesinin bir teorisini ortaya çıkarma yolundaki denemeler içinde, August Thalheimer'inki, en soyut ayrımlanmış ve en önce tarihsel olarak kanıtlanmış olması nedeniyle hemen bir eleştiriye hak kazanıyor.[1] Thalheimer, Weimar Cumhuriyeti'nin faşist bir diktatörlüğe dönüşmesini genellikle tutarlı ve geniş görüşlü bir biçimde açıklarken, Bonapartizmin yorumlanmasından çıkan ve bin dokuz yüz yirmilerdeki faşist sistemlerin doğuşu ve yapılarıyla kanıtlandığını kabul ettiği teorik bir modeli esas almış.[2]

I

«Şahsiyetliler kabinesi» —Hermann Müller* hükümeti kuruluşundan hemen sonra böyle adlandırılıyordu— önceki Reich hükümetlerine oranla parlamenter güçlerden bağlarını daha fazla koparmasıyla, burjuva parlamenter demokrasisinin yıkılışı yolunda bir adım anlamına geliyordu.[3] Bu hükümetin politikasının gerekleri ve sonuçları, özellikle sosyo-ekonomik egemen zümrelerin istemlerinin siyasal kararlara dönüştürülmesinin gittikçe artması, «faşist demagoji için en elverişli zemini» yarattı, diyor Thalheimer 1929 Ekim'inde. Altı ay önce de şöyle demişti: «Diktatör daha ortada yok. Ama koşullar sağlandı —ve şimdi de adım adım gelişecektir bu koşullar—, böylece de aranan figür, herhangi bir zaman ve herhangi bir yerde bulunacak... Alelade bir kişi bile bu işi görür.»[4] Birkaç ay sonra, daha NSDAP (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) küçük, radikal bir mezhep karakterindeyken, Thalheimer ve arkadaşları, 12 Mayıs 1929 Saksonya Diyet Meclisi seçimlerinde bu partinin milletvekili sayısının ikiden beşe çıkmasından sonra, «alelade kişi»nin nasyonal sosyalistlerden çıkacağından hemen hemen emin oldular. NSDAP'nin bu, aslında küçük, ama göreceli olarak oldukça anlamlı zaferinin «çok büyük belirtici anlamı» oldu.[5] Thalheimer, 1930 Nisan'ında, büyük işçi partilerince önceleri salt «yeni burjuva bloku» olarak nitelenen Brüning hükümetinin, «parlamenter sisteme karşı oluşturulmuş», «Reich başkanının parlamentoya üstünlüğünün kurulması» ve nesnel olarak «faşizme geçiş programı»nın uygulanması anlamına gelen, «parlamento üstü bir hükümet» olduğunu söylüyordu.[6] Bunun için, Thalheimer'in, 18 Temmuz 1930'da parlamentonun kapatılmasını «başkanın diktatörlüğünün* yeni gelişmesi» yani «faşist diktatörlüğe gidiş yolunda ileri bir adım daha» diye yorumlamasına şaşmamak gerekir.[7] Onun, 14 Eylül 1930 parlamento seçimleri için

* H. Müller 30 Mart 1930'da istifa eden koalisyon hükümetinin Sosyal Demokrat Başkanı.

* Yazı boyunca kullanılacak olan bu «başkanın diktatörlüğü» kavramı, A. Thalheimer'in faşizmle Bonapartizmi hemen hemen aynı süreçler içine koyan modelinin önemli bir ögesidir. Thalheimer 1930larda kurulan Brüning, Von Papen, K. von Schleicher ve Hitler hükümetlerinin tümünün Parlamentodan ziyade Cum-

önceden yaptığı ve gerçek sonuçla uyuşan tahminine göre, bir sonraki adım da «parlamentoyla süslenmiş bir yarı dikta» olacaktı.[8] Zamanın gözlemcilerinin 1931 yılı boyunca NSDAP'nde gördüklerine inandıkları bölünme belirtilerini, Thalheimer ve arkadaşları, yalnızca hayalî düşüncenin bir ürünü olarak niteliyorlar.[9] 1932 ilkbaharında, Hindenburg'un yeniden seçilişine eşlik eden «kötünün iyisi» teorisi, Thalheimer'e göre «serüvenci, gülünç, suç sayılabilecek bir saçmalık» tı.[10] Ona göre, Prusya hükümet darbesi* «faşist hükümet darbesinin»[11] «birinci perdesi» idi. Bu önlenmeseydi, «faşist güruhlar, insanlık tarihinin şimdiye değin yazdığı en karanlık tepkinin bile karşısında sönük kalacağı, barbarlık devletini kuracaklardı»[12]. Başka hiç bir çağdaş analiz, 30 Ocak 1933'ten önce Almanya'nın siyasal-toplumsal durumunun gelişimini bu denli tam ve doğru tahmin edememiş, yorumlayamamıştı.

II

Thalheimer'in vargıları, doğruluğunu, herşeyden önce, Marx'ın Bonapartizm analizinde ortaya attığı üç kategorinin alınmasına borçludur[13]. Bunlardan ilki, devletin görünürde, fakat aynı zamanda gerçekte de varolan yaptırım gücünün*, toplumsal sınıf ve tabakalar karşısında bağımsızlaştırılması kavramıdır. İkincisi, sosyal cumhuriyetin diktatörlüğe dönüşme sürecinin basamaklar biçiminde yürümesi ilkesidir. Üçüncü kategori ise, genel hakimiyet fonksiyonuna dayanan sistemlerin yapı değişikliklerinin burjuva toplumunun sınıfları arasındaki güç oranlarının değişmesinden ileri geldiği görüşüdür.[14] «Yaptırım gücünün bağımsız iktidarı»ndan Marx, devletin toplumdan kopması ilkesinden hareketle, önce bunun siyasal iktidarın burjuva biçimleri için tipik bir olay olduğu sonucunu çıkardı: Devlet mekanizması burada, toplumsal yeniden-üretim alanından kopmuş olarak, burjuva toplumunun yalnız bir kesiminin istekleri doğrultusunda işliyordu, bu arada kendini, diğer sosyal grupların istek alanlarına karşı bağımsızlaştırmıştı. Gittikçe artarak, her «ortak istek... derhal toplumdan kopartılıyor, daha yüksek, genel bir istek olarak ona tekrar sunuluyor, toplumun bireylerinin kişisel eylem gücünden ayrılıp devletin eylem gücünde cisimleştiriliyordu.» Toplumsal yeniden-üretim alanında birlik sağlama ilişkisi, devlet, hakim sınıfın aracı olma durumunda olduğuna göre her zaman korundu, böylece de aslında varolan devlet gücünün bağımsızlaştırılması, görünürdeymiş gibi gözüktü[15]. Bonapartist hükümet darbesine —Thalheimer'e göre de faşist hükümet darbesine— giden süreçte, bu bağımsızlaştırmanın derecesi giderek artmakta ve «iktidarın ele geçirilmesi» ile zirveye ulaşmakta. Yaptırım gücü, sonradan burjuvazinin bir kısım doğal özel isteklerine karşı çıkabilmek amacıyla, bu sınıfın belirli genel isteklerine karşı kapalı bir mekanizmada, siyasal konularda da tam özerk olabilmek için, «Aralık Grubu» ve faşist parti üyeleriyle birlikte, burjuvazinin parlamentoda kendisini temsil eden siyasal güçlerine karşı kendine özgü bir oyun sahneledi. Faşist devletin bazı taktikleri, «Bonapartist diktatörlükle, farkedilmemesi olanaksız —Thalheimer'in İtalyan Faşizmi analizinde böyle denmiş— biçimde benzeşiyor: Büyük burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin sosyal egehurbaşkanının yetkilerini kullanma temelinden hareket etmesini tanımlıyor bununla. Sayılan bu hükümetler giderek artan oranlarda Cumhurbaşkanlığı kararnamelerıyle ülkeyi yönetme alışkanlığını sürdürdüler. Böylece de Weimar Anayasasının hassas terazisini pratikte laçkalaştıran bir rolü yerine getirdiler.

* **Prusya hükümet darbesi:** Almanya'da federal bir hükümet yapısı vardı o zamanlar (şimdiki gibi). Dolayısıyla her eyaletin de ayrıca bir hükümeti. Prusya hükümeti de sosyalistlerin elindeydi. Bütün Almanya'yı saran buyük karışıklıklar, siyasî cinayetler 1932'de almış yürümüştü. Prusya eyaletine bağlı Hamburgun işçi mahallesinde Nazilerin polis himayesinde yaptıkları bir yürüyüşte olaylar çıkmıştı. 20'ye yakın ölü, yüzlerce yaralı vardı. O sırada Reich Başbakanı (merkezi hükümet başkanı) Von Papen, Nazilere yatkın büyük toprak sahipleri partisinin adamıydı. Altona olayı uzerine Prusya eyaleti sosyalist hükümetini komünistleri tutmakla suçlayarak dağıttı. Weimar Anayasasının açık ihlâliydi bu. Eyaletin Sosyalist bakanları direneceklerini ilan etmelerine rağmen bölgenin askerî komutanlığınca gönderilen küçük bir askerî kuvvetle dağıtıldılar. Von Papen kendini Prusya başbakanı olarak ilân etti.

* **Yaptırım (icra) gücü:** Burjuva devlet teorisinde yürütme organında toplandığı varsayılan erk. Diğer devlet güçleri yargı ve yasamadır. Burada zor ya da kuvvet kullanma ögesi ağır basan bir anlam da veriliyor.

menliği demek olan faşist devletin iktidarı altında, sonunda burjuvazinin kendisi de dahil olmak üzere bütün kitlelerin siyasal boyunduruk altına alınması için yaptırım gücünün ele geçirilmesi... Hükümet mekanizmasında da aynı taktikleri görüyoruz. Faşist parti, Louis Bonapart'ın «Aralık Grubu'nun bir örneği.» İki dikta biçimi arasındaki farklar da, faşist dış politikanın «başından beri emperyalist» karakteri ile «faşist iktidarın örgütsel temel ve araçlarının», III. Napolyon'unkilere oranla daha eksiksiz ve kusursuz olması.[16] Burjuva demokratik devletlerin faşist devlete dönüşme sürecinde burjuvazinin iktidarının özelde sürmesi, fakat genel anlamdaki burjuva iktidarının indirgenmesi ve «devlet darbesi» anında faşistlerin iktidarı tarafından dağıtılması, bu sürecin basamaklı oluşu ilkesiyle bağıntılıdır. Başta, türlü burjuva tabakalarının aynı zamanda sosyal egemenliğinin olduğu, küçü ve büyük burjuvazinin temsil edildiği burjuva parlamenter demokratik devleti ayaktadır. Sosyal çatışmaların ve ekonomik krizlerin toplumsal gidişi burjuvazinin isteklerine zıt yöne ittiği ölçüde, bu sınıfın siyasal iktidar biçimi yavaş yavaş işlevini yitiriyor ve burjuva politikacılarının, sınıflarının isteklerine ve yaptırım gücüne karşı aciz duruma düştükleri,* dönüşüm sürecinin ikinci evresi geliyor. Toplumsal düzenin —aslında burjuva parlamenter sistemin de— korunması isteğiyle, sosyo-ekonomik belirleyici güçler, ekonomik ve sosyal alanda örgütlenmemiş, dağınık bir toplum bir kontrol mercii olarak, yaptırım gücünün arttırılmasına sarılıyorlar. Ama burjuva hukuk devletinde baskı araçlarının sınırlı oluşu* nedeniyle, sosyal yapının sürmesinden, parlamentonun zayıflamasından, en önemlisi de, yaptırımın giderek artan ağırlığından başka bir şey elde edemiyorlar. Marx'ın anlattığı parlamenter olmayan, parlamento dışı, anti-parlamenter bakanlıklar silsilesi, Thalheimer'e göre, burjuva demokrasilerinin faşistleştirilmesinde, örneğin Alman Başkanlık Kabinesinin değişik etaplarında ifadesini bulmakta. Şöyle yazıyor: «Burjuva parlamenter rejimin aşındırılması adım adım olur. Burjuvazinin kendisi de burada baş ajandır... Onun (burjuvazinin) amacı, sosyal açıdan kurtulmak, siyasal alanda da kendisine karşı zor kullanılacak koşulları hazırlamaktadır. Darbenin kahramanı da bu zoru kullanacak olan kişidir. Bu organizasyon ve kahraman da, ona gereksinme olduğu her zaman muhakkak hazırdır.»[17] Thalheimer'e göre bu gereksinme, nesnel toplumsal durumun burjuva iktidar sanatını aksatmasına bağlı —örneğin Fransa'da 2 Aralık 1851'e değin süren, burjuva siyasal rejiminin kendini yenilemesi süreci. Faşistleştirmenin son aşaması ise, burjuvazi kendi «sosyal varlığını kurtarmak için kendi siyasal varlığını feda ettiği zaman»* ortaya çıkıyor.[18] «Açık diktatörlüğün kurulması ise yalnız bir sıçrama ile, bir darbe ile gerçekleşiyor. Bu darbede burjuvazi, pasif eleman olarak kalıyor.»[19] Burjuva hukuk devleti kurumlarının yıkılması ve faşist devlet örgütü yoluyla dağıtılması, sınıf ve tabakaların güç denglerinin değişmesinin ifadesidir. Böylece de faşist devlet örgütü anlaşılıyor. Diktatörlüğün kurulmasının toplumsal koşulu, Thalheimer'in teorisine göre, burjuva parlamenter hukuk devleti tarafından örtülmüş sınıfların anlık ve olabilecek siyasal güçlerinin oranlarındaki* bir değişikliktir. Bu değişiklik onların sosyo-ekonomik durumlarının iniş çıkışları sonucudur. Bu iniş çıkışı da, özel-

* Buraya kadar klasik burjuva partilerinin artık yetersiz hale geldikleri bir durum anlatılıyor.

* Burjuvazinin belli bir dönemde geliştirdiği devlet anlayışıyla sınırlı olan baskı fonksiyonu ve araçlarının, girilen yeni dönemde yetersiz kaldığı anlatılmak istenıyor.

* Thalheimer'in faşizm üzerine teorisinin özü bu modeldedir.

* Thalheimer'in kullandığı bu «sınıf güçlerinin oranı» ve bu oranın değişmesi kavramları hayli soyut.

likle faşistleştirme sürecinin başında, proleteryanın devrimci bir atılımının yenilgisi, sonrasında, proleterya çoğunluğuyla aşağı orta tabakalar arasındaki ittifakın çözülmesi, işçi sınıfının sürmekte olan güçsüzlüğü, proleterleşen orta tabakaların işçi düşmanlığını da içeren bir radikalleştirmeye tabi tutulmaları yahut büyük burjuvazinin istediğini yapacak etkinlikte olmaması gibi koşullar hazırlayabilir. Sınıfların güç oranlarındaki değişikliklerden doğan durumun yarattığı koşullarda, toplumsal gidişi, bireysel ve ortak bir siyasal iktidar ile devrime gebe bir sosyo-ekonomik duruma yönlendirmek, diktatörlük için gereken koşulları hazırlayacaktır. Marx, 30 Mayıs 1871'de, Bonapartizmi «işçi sınıfının henüz ulusu yönetme yeteneğine sahip olmadığı ve burjuvazinin bu yeteneği yitirmiş olduğu bir dönemde olabilecek tek yönetim biçimi» olarak yorumlamıştı. Bonapartizm, burjuvazinin iktidarının «en rezil ve katî biçimiydi».[20] Thalheimer, faşizmin doğuşunu Bonapartizmin oluşumuna benzeterek ele alıyor ve faşist iktidar sistemini tanımlarken de aynı biçimde davranıyor. Marx, burjuva toplumunda Bonapartist siyasal iktidarı «katî» (nihai)* olarak nitelerken, bunu ne zaman olarak **son** anlamında, ne de burjuva toplumunun belirli bir gelişim derecesine tekabül edecek biçimde düşündü. Bonapartizme «katî» devlet biçimi denirken, onun daha çok «savunma, yerleşme, proleterya devrimine karşı yeniden sağlamlaşma döneminde burjuvazinin başvurduğu bir iktidar biçimi» olduğu söylenmek istendi. Bu biçimde —«ama çok yakın bir biçim»— başka bir devlet tipi de «faşist devlet biçimi» dir. «Bonapartizm, burjuva toplumu proleterya diktatörlüğünün ölümcül tehdidi altında, mezarının kenarına gelmişken, açık kapitalist diktatörlüğün sahneye çıktığı, burjuvazi iktidarının 'katî' biçimidir. Aynı şey faşizmin varlığında da söz konusudur.»[21] Bu vargı, faşist diktatörlüğün, her ileri burjuva toplumunun, gelişiminin zorunlu bir ürünü olduğu, onun zaman açısından son biçimi olduğu,* yahut ekonomik gelişimin derecesine işlevsel olarak bağıntılı bir siyasal iktidar biçimi olduğu tezlerini reddetmektedir. Ayrıca Thalheimer'in teorisini de bazı marksist dogmacıların yanlış teorilerinden kesin olarak ayırıyor. Çağın koşullarına uyabilmesi için gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra Bonapartizm modelinin yirminci yüzyılın kapitalist toplumlarına uygulanması, ayrıca faşist diktatörlüğün yıkılmasını zorunlu olarak proleterya diktatörlüğünün takip edeceği varsayımını yasaklıyor.* Bununla birlikte faşizmin bu gerekçelerine göre başka herşey tarihî tesadüfün bir ürünü olarak kalıyor: Faşist, Bonapartist veya «burjuvazinin açık diktatörlüğünün başka biçimleri... sınıfların belirli bir toplam oranına bağlıdır ve bu oran sağlandığı sürece periyodik biçimde yinelenebilirler —tabii bu veya şu biçimdeki kapitalist diktatörlük yıkılarak yerini işçi sınıfının sürekli iktidarına bırakmadığı ve en azından sözü geçen ülke için bu devre son bulmadığı sürece.»[22]

* «Katî» sözcüğünün Marx'ın formülasyonundaki anlamı üzerine yazıda yapılan açıklamalara şunu da ilâve etmek gerekir, o belirli tarihî anda, bir sınıf tarafından uygulanması mümkün olabilen en üst bir iktidar kullanımı.

* Faşizmi burjuvazinin en üst ve en son iktidar biçimi olarak ilân eden ve kuşkusuz yanılan ve yanıldığı, tarihte, açık olarak görünen anlayışlara çatılıyor.

* Bizde de bazı keskin devrimciler (!), faşizmin iyi bir gelişme olduğunu, çünkü bu dönemde burjuvazinin baskısını bir iyice görerek daha da devrimci kesilecek emekçi yığınların devrim yapma noktasına geleceğini söylemişlerdi. Bu sakat mantık, mazohizmi eğitim diye kabullenebilir. Bütün bu yanlış kurgunun, yanlışlığı doğuran temel ögesi faşizmi, yalnızca baskı-şiddet sayan ve bununla ölçen önyargıdır.

III

Eğer bu teorik modelin eleştirisinde keyfi davranılmak istenmiyorsa, parlamenter demokrasilerin faşistleştirilmesi yolundaki somut süreçlerde bunun kanıtı aranmalıdır. 1918'den sonraki Alman iç politikasının Thalheimer tarafından yapılan siyasal-teorik yorumunun

yüzeysel bir gösterilişi örnek olabilir. Thalheimer'in 1923/24'teki analizlerine göre Almanya'nın faşist hükümet darbesine giden sürecinin çıkış noktası, Kasım devriminin* sonuçlarıydı. Bu sonuçlar, devrimin gerçek sahiplerinin, büyük sanayi şehirlerinin proleteryası ve «küçük burjuvazinin en aktif kesimleri»nin amaçlarının gerisinde kalmışlardı.[23] Burjuva tabaklarının da istediği, soylu-askerî iktidar mekanizmasının uzaklaştırılması, bir (Hukuk Devleti) kurulmasını getirmedi —böyle anlatılıyor—, çünkü küçük burjuva ve porleter kitleler, ideolojik olarak, çoğunluğun benimsemiş olduğu sosyal demokrasinin hayal dünyasına bağlıydılar ve parlamenter demokratik cumhuriyet içinde toplumun evrimsel bir dönüşüm yapabileceğine inanıyorlardı. Böylece, işçiler ve küçük burjuvalar arasında, devrimden* sonraki iç çatışmalarda aktif devrimci azınlıkların üstüne çıkan bir ittifak oluştu.* Ama devrimci proleteryanın yenilgisinden sonra, bu koalisyonun, gerçekten belirleyici toplumsal güçler bulunmasına dayanan toplumsal etkisi azaldı: kendi içinde heterojen, siyasal bir pasifliğe kaydı ve dağıldı: sosyo-ekonomik egemen büyük burjuvazinin, özellikle devalüasyonun manipulasyonu yoluyla, devrimin ekonomik ve sosyal alandaki sonuçlarını adım adım ortadan kaldırmasıyla hızlanan bir gelişim. Thalheimer'e göre, Erzberger ve Rathenau cinayetlerinden* sonraki olaylar «küçük burjuva demokrasisinin tek başına kendini savunmada bile ne kadar aciz kaldığını» kanıtlıyor. «... Onun (küçük burjuvazinin) kesilen başlar için, yalnızca aciz gözyaşları ve boş tehditleri vardı. Onları huzur ve asayiş için fedakarca ve hristiyanca kurban etti. Ve kurbanlar sonuncular olmayacak; demokrasinin kellesi düştükten sonra, onu dışarı taşıyacak olanlar kapının önüne geldiler zaten:»[24] elbette onun katilleri olarak değil de mezar kazıcıları olarak; diye tanımlıyor Thalheimer. O, daha «orta sınıflar nasyonal sosyalizmin izinde» konusunun faşizmin bilimsel tartışmalarının temeli olmasından çok önce, devrimin sosyal ve siyasal sonuçlarının hayal kırıklığına uğratacağı orta tabakları, özellikle küçük burjaviziyi, böyle tanımlıyordu. Thalheimer'in, büyük burjuvazinin direkt siyasal egemenliği olarak tanımladığı şey, küçük burjuva demokratik koalisyonunun 1923'te yıkılmasından sonra oluyor. Büyük burjuvazi tıpkı Dawes istikrazlarının* ekonomik gelişim vaadetmesi gibi, parlamentodaki siyasal temsilcileri aracılığıyla ülkeyi yönetiyor. Yine de Thalheimer'e göre, küçük burjuva tabakaların büyük burjuvaziyle işçi hareketi arasında kendilerine bağımsız siyasal bir güç olarak bir yer sağlama çabalarında büyük burjuvaziye dayanma olanakları da yok. Çünkü egemen sınıf onları da maddi baskı altında tutuyor. «Alman faşizmi, küçük burjuvazi ve ona bağlı aydın çevrelerin demokratık-sosyalist yol suya düştükten sonra kendi küçük burjuva yöntemleri ile yeni bir kurtuluş yolu aramalarıdır.» deniyor 1923'te.[25] Küçük burjuva kurtuluş yolu, kendi programıyla çelişen toplumsal durumunun ilân edilmesiyle oluşuyor. Faşist hareketle bu tabakalar, değişmeyen, uzlaşmaz toplumsal yapının siyasal örgütlenmesinin yerleşmesini amaçlıyorlardı. Bu örgüt, bütün sosyal tabakalara, aynılarına olmasa bile «eş güçtekilere» bir şeyler sağlayacaktı. Bu faşist Aralık Kumpanyası'nın çekirdeğini de savaşın ve ekonomik çöküşün ürünleri, **«bütün sınıflardan sınıfsız-**

* **Kasım Devrimi:** 1918 Kasım'ında Almanya'nın I. Dünya Savaşında teslim olmasının ertesinde mevcut imparatorluğun feshedildiği ve yerine Cumhuriyetin ilân edildiği olay.

* Kasım 1918'de Cumhuriyetin ilânı.

* A. Thalheimer, Spartakistlerin Kasım 1919'da başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanmasının gerekçesini böyle yorumluyor.

* M. Erzberger: Ilımlı katolik politikacı ve W. Rathenau: Dışişleri Bakanı. İlki Versailles Andlaşmasını imzaladığı için, ikincisi —ki yahudidir— Andlaşmanın bazı maddelerinin uygulanmasına çalıştığı için fanatik Alman milliyetçileri tarafından öldürüldüler.

* **Dawes İstikrazı:** ABD tarafından Almanya'nın kalkınma çabalarına ve imarına yardım etmek, ayrıca bu ülkenin savaş tazminatlarını ödemesi için açılan kredi.

laşmışlar» oluştuyordu. Bunların sosyal-psikolojik karakterleri burada, doğru olarak ortaya konmuş.

Thalheimer'in 1928'le 1933 arasındaki çalışmalarında bu yorum kesinleştirilmiş, ama bu arada 1923/24'teki toplumsal durum bir ölçüde dogmatik olarak 1928'deki durumla aynı gösterilmiş. Bu yıllardaki durumun tutarsızlığı, Thalheimer'i sözünü ettiğimiz sonuca götürmüş. Parlamenter güçlerden daha bağımsız bir kabine olarak, Hermann Müller hükümeti, parlamenter yönetim sisteminin yıkılması yolunda bir ilk adım olmalı. Hükümetin parlamentodan göreceli bağımsızlığı, zorunlu olarak, onu parlamento-dışı, toplumsal etkisi fazla güçlere daha çok bağlanmaya götürdü. Bu bağımlılık kendisini kısmen yaptırım gücü tarafından sağlanan, ama daha önce de direkt işleyen, büyük burjuva güçlerin ve örgütlerin ekonomi ve sosyal politika üzerine etkilerinde açıkça gösteriyor. Thalheimer, en önemli etki olarak, Alman büyük yatırımlarının rekabete dayanıklılığının sağlanması için işçilerin yaşam koşullarına müdahale edilmesini gösteriyor. Bu bağımlılık ayrıca, geniş halk tabakalarının bu tedbirlerden doğan hoşnutsuzluğunun belirli bir hükümete değil parlamenter sisteme yönelmesine de neden oluyor.[26] Bu, üç biçimde görünüyor: burjuva partilerine bağlı kitlelerin radikalleştirilmesi ve bu partilerin otoriter politikaya gittikçe artan eğilimleri, devrimci sonuçlarda gözü olmayan, sosyal demokrat seçmen kitlelerinde parlamentarizme karşı bir güvensizlik ve sonuncusu, Thalheimer'in 1929 başından beri kesinlikle belirttiği, faşist hareketin büyümesi. Dünya ekonomik bunalımının gelişiyle büyük burjuvaziyle işçi sınıfı arasındaki çelişki keskinleşti ve devlet yaptırımının parlamentoya karşı bağımsızlığı da arttırıldı. Birinci Brüning hükümetinin oluştulmasını* Thalheimer, 1930 Nisan'ında, bir «sistem değiştirilmesi» nin başlangıcı olarak alıyor. «Bu başlangıç kendi içinde çelişen belirtiler taşıyor. Biçim hâlâ parlamentarist, ama öz parlamentarist değil. Bu iç çelişki çözümlenmeli...»[27] Thalheimer'e göre, Reich hükümetinin bütün ekonomik ve sosyal-politik tedbirleri, ekonomik krizin yüklerini, ekonomik açıdan ayrıcalıklı tabakaların —bunların da ve özellikle bunların— sırtına yüklemediği sürece, yalnızca geniş kitleler üzerinde baskıyı şiddetlendirecekler ve böylece gittikçe daha fazla yasa dışında dolaşan bir devlet kurulması istemini sağlayacaklar, parlamentonun gücünün azaltılmasına ve yaptırımın güçlenmesine yol açacaklardı. Böylece, Thalheimer'in 1930 Eylül seçimlerinden önce, bu yılın 18 Temmuz'unda parlamentonun dağıtılmasından hemen sonra başkanlık diktatörlüğünün bir «yeni etabı»ndan söz etmesini normal karşılamamız gerekir. Bu etap «Weimar Anayasasının imhası idi. Sosyal demokrasinin sözleriyle işçi sınıfına iktidara ve sosyalizme giden mutlu yolu açacağı ileri sürülen ve çok övülen bu anayasa, delik deşik edilmiş, yerde duruyor... Ama başkan diktatörlüğünün yeni bir gelişmesi artık aynı anda faşist diktatörlüğe giden bir adım anlamına da geliyor.»[28] Thalheimer, burjuva partilerinin anayasal düzenin korunması yolundaki rollerini olabileceği kadar az görmesine rağmen, açıkça bu gelişimin zorunluluğuna inanmıyor. Burjuva partilerinin, yaptırımın iktidar yetkilerinin güçlendirilmesini önerirken, aynı zamanda parlamentonun da korunmasını istemeleri, bu önerilerini «salt yumuşak istekler» durumuna sokuyordu. Çünkü yap-

* İstifa eden H. Müller yerine Katolik Merkez Partisi (muhafazakâr) parlamento lideri H. Brüning hükümeti kurdu. Brüning, almak istediği mali tedbirleri Reichtag onaylamayınca Cumhurbaşkanı kararnameleri ile ülkeyi yönetmeyi denemek istemişti. 29 Mayıs 1932'de istifa etti.

tırımın güçlenmesi, zorunlu olarak, tüm parlamentarist fraksiyonların zayıflatılması ve sonunda tüm genel demokratik hakların ortadan kaldırılması demekti.[29] Aynı zamanda burjuvazinin tümü de iktidarın nasyonal sosyalistlere bırakma arzusunu paylaşmıyordu. «Faşizmin hazırlanmasında burjuva partilerinin rolü, onların kendilerini faşist partinin elemanları durumuna getirmeleri biçiminde olmuyor, parlamentonun ve bizzat kendilerinin gücünü ve etkinliğini azaltmakla ve kendileri için verdikleri hükmü uygulayacak bir faşist partinin oluşmasına ortam sağlamakla gerçekleşiyor.»[30] Orta burjuva partileriyle nasyonal sosyalistlerin kuracağı bir koalisyon yoluyla faşist hareketi dizginlemek düşüncesi de, Thalheimer'e göre, saf bir hayale dayanıyor. Eğer orta partiler faşistlere «iktidar mekanizmasına sızma» olanağı verselerdi «orta partiler hiçbir zaman faşistlerin onları duvara yapıştırıp kendi diktatörlüklerini kurmalarını —ki bunu orta partiler şimdi bile kabullenmek istemiyorlar— önleyemezlerdi. Bu orta partiler burjuva sınıfı değil, onların siyasal temsilcisidir. Burjuva sınıfı sık sık siyasal temsilcilerini feda etmiştir.»[31] Faşizme doğru giden gelişmeyi önleyebilecek tek karşıt güç, bölünmesini yenemediği takdirde aciz kalan, örgütlenmiş işçi hareketiydi.

Cumhuriyetin son evresinin tarihsel gelişimi bu vargıları yalanlamadı. Bu gelişimin analizinde Thalheimer, ikinci Brüning hükümetini «Hugenberg-Hitler 'milli hükümeti' için bir yer tutucu», Papen hükümetini «faşist darbenin kesin hazırlanışı kabinesi» olarak niteliyor.* Bu darbe, Prusya darbesiyle birlikte, Weimar Cumhuriyeti'nin idam mührünü basacaktı.[32] Bundan sonra «reaksiyonun iki grubu arasındaki ayrılık», soylu-monarşistler ve faşistler arasındaki ayrılık da —ki bu ikisi daha birlikte çalışıyorlardı— su yüzüne çıkınca, Thalheimer'in yorumuna göre, bu anti-cumruriyetçi güçler arasındaki son savaş —NSDAP'nin 6 Kasım 1932'deki parlamento seçimlerinde gerilemesine karşın— yalnızca faşizme yol açabilirdi.[33] Schleicher hükümetinin oluşturulması, «Gevşekliğe ve Muhalefete evet» pahasına, parlamento içi ve dışı temelini elde etti, «yaptırım gücünün bağımsızlaştırılması yolunda ilerleme» getirdi ve (işçi sınıfı ortaya karşıt bir güç koyamadığı için) yaptırım gücü ve faşist parti arasında bir anlaşmayı sağladı. Bu anlaşma ortaya faşist diktatörlüğün temelini çıkardı.» [34] 30 Ocak 1933* ve sonraki olaylar da Thalheimer'e şaşırtıcı gelmiyor. «İktidarın ele geçirilmesi»nden sonra formüle ettiği yerleşmiş diktatörlüğün gelişmesi hakkındaki vargısı da doğru görünüyor. «Eğer işçiler, faşist diktatörlüğün, uğraşmak zorunda olduğu ekonomik güçlüklerin yanında kendiliğinden gerileyeceğine güvenselerdi, çok yanlış olurdu.»[35] O zamanlar Alman Sosyalist Partisinde yaygın olan, herşeyin işçi örgütlerinin korunabilmesine bağlı olduğu ve buna her zaman için olanak bulunduğu, işin Almanya'da «İtalya'da olduğu denli kötü yürümeyeceği» görüşüne Thalheimer çok sert karşı çıkıyor: «...burada yoketme seferi daha sağlam ve çabuk yürümek zorunda, bunun sonucu olarak ta terör daha kanlı olacak, kurbanlar İtalya'dakinden daha fazla olacak. Almanya gibi bir sanayi ülkesinde faşizm, yalnız eksiksiz çalıştığı takdirde iktidarı tutabilir.» [36]

* Hugenberg: Alman Milliyetçi Partisi başkanı. Hitler'in ilk kabinesinde bakanlık yaptı. F. von Papen, H. Brüning'den sonraki başbakan. Sabık başbakanla aynı partiden. Kabinesi, «Baronlar kabinesi» denilen, «partilerüstü anlayışta» (!), Nazi destekçilerinden oluşuyordu. Oportunist oluşuyla tanınmıştır.

* Hitler'in başbakan olarak atandığı tarih.

IV

Thalheimer'in Hermann-Müller hükümeti devrildiği sıralarda

faşist devlet darbesinin «belki bir yıllık süre»[37] içinde gerçekleşeceğim söylediğini biliyoruz; dünya ekonomik bunalımı döneminde, ekonomik tezlerinin bazı marksist olmayan bilim adamlarınınkilere yenildiğini de. Ama Thalheimer'in, en azından, büyük koalisyon döneminden beri Almanya'nın iç politikasının gelişmelerinin görünümlerini en tutarlı bir biçimde incelemiş ve açıklamış olmasındaki üstünlüğünden kuşku duyamayız. Aynı zamanda faşistleştirme süreci için ortaya attığı teorik model de eleştirebilir. Thalheimer'in parlamenter demokratik sistemdeki gelişmiş kapitalist toplum için ortaya koyduğu faşizm teorisinin ayırdedici koşulları şunlardır: birbirlerine karşı uzlaşmaz bir cephe almış iki büyük sınıfın, yani sürekli iktidara yeterli gücü kalmayan büyük burjuvazi ile iktidarı almaya gücü henüz yeterli olmayan işçi sınıfının siyasal güçlerinin belirlediği bir ortam, faşistleştirme sürecindeki orta ve küçük burjuvazinin siyasal ağırlık ve eğilimlerinin, yukarda anılan ortamda sosyo-ekonomik olarak belirlenen çeşitlilikleri ve «toplam oranları». Siyasal-toplumsal gelişimin bu modelinde sınıfların yerini bulduğu, sosyo-ekonomik çelişkiler ve ekonomik yeniden-üretim, genel hakimiyetin ögelerinin ayrılması,* burjuva toplumunu karakterize eden koşullar olarak, prensipte veri kabul ediliyor. Değişken olarak ta, toplumsal sınıf ve tabakaların «sınıfların toplam oranı» ile de değişen ve kesintili olarak genel güçlerin organizasyonuna ve fonksiyonuna değişiklikler getiren karşılıklı siyasal durumları alınıyor. Bu model, belirleyici karakteri yalnızca iddia edilen verilerle, modelin değişken bölümlerini zorunlu bir teorik bağları bulunması gerekmiyen yapısal belirtiler olarak kaldıkları sürece biçimsel olmak zorundadır. Bundan başka emperyalizmin dünya çapındaki çöküşünün evrensel ilişkisinden soyutlandığı için de gerçeğe uymuyor denebilir. Thalheimer'in sisteminin, kavramlarını aldığı, Marx'ın Bonapartizm analizi, bundan farklı olarak, burjuva toplumunun belirli aşamalarının evrensel gelişiminin teorik bir modelini çıkarmak iddiasından uzaktı. Marx, siyasal gelişimin ilkel siyasal kategorilerle açıklanmasının sınırlılığı nedeniyle, formüllerinin geçiciliğinden emindi,* —Engels de sınırlılığı bu çalışmaların yanlış kaynağı olarak nitelemiştir.—[38] ki gerekçelerini «Fransa'da İç Savaş» yazısı sırasında, 1850 başlarında başladığı konjonktür analizlerinin sonuçlarına dayanarak sınırlamıştır.[39] Kuşku yok ki, Marx analizini zamanın toplumsal yapı değişmelerinin teorisi olarak anlamamıştı. Thalheimer ise, Marx'ın burada üzerlerinde çalıştığı siyasal kategorilerin toplumsal ilişkilerini değişmez varsayıyor ve onları, benzetmelerle, gelişmiş burjuva toplumunun faşistleştirilmesi süreçlerine uyguluyor; marksist toplumsal teorik eklentilere tamamen ters düşen bir yöntem. Marx, bilindiği gibi, «bilimsel doğru yöntem» olarak toplumsal yeniden-üretimin basit kategorilerinden hareket etmişti. Örneğin: «İş, işbölümü, gereksinme, değişim değeri, devlete kadar çıkma...»[40] Sınıfların fonksiyonlarının belirli kabul edilerek mutlaklaştırılması, hemen hemen bazı belirlemelerin gerçek dışı sayılması kavramına giriyor. Bu belirlemelerin «toparlanması» daha çok toplumsal bütünlüğün düşünsel yeniden-üretiminde yapılıyor: «Sınıflar... boş bir söz, eğer onları oluşturan elemanlarını tanımazsam. Örneğin: ücretli iş, sermaye... değişim, işbölümü, ...değer.»[41] Thalheimer'in faşistleştirme süreci teorisinin, bu kategoriler çok iyi tanınarak ortaya

* Thalheimer'in faşizm teorisindeki özel yan: Burjuvazinin siyasal ve sosyal iktidarları ayırımı. Bilindiği gibi Thalheimer, faşizmi burjuvazinin siyasal iktidarını feda ederek sosyal iktidarını devam ettirmesi olarak tanımlıyor.

* Yazarların Marx'ı ele alış tarzlarına ve 18 Brumaire'de vardığı sonuçları yorumlayışlarına katılmıyoruz. Marx'ın bu eserinin, tüm bilim adamlarınca —burjuva bilimcileri dahil— örnek bir tarih incelemesi olarak kabul edildiğini belirtelim. Zaten Marksizm'in büyük ustalarından formül çıkarmak, onları böyle «kullanmak» kadar zararlı sonuçlar doğuran bir şey olamaz. Marx, bu eserinde son derece karmaşık bir tarih döneminin nasıl ele alınacağını ve bir tarihî dönemin ekonomik - politik - ideolojik yapılarının hiyerarşik etkilerinin karşılıklı belirlemeleri içinde nasıl yorumlanacağını göstermiştir. Kuşkusuz Marx'da, «bütün geçiş dönemleri böyle olacaktır» diye bir iddia da söz konusu değildir. Aynı şekilde Thalheimer de Marx'ı yanlış ele alıyor kanımızca. 1850'ler Fransası'ndaki tarihî biçimleri —yazarların da belirttiği gibi— mutlak kategoriler olarak değerlendiriyor. Ayrıca Marx'ın, yenilgiye uğramış bir proletarya hareketinden sonra, o dönemde görece güçsüz burjuva-

atıldığından hiçbir kuşkumuz olmasa bile, bunların onun gelişim modelinde dışsal kaldıkları konusunda ufak bir kuşkuya hakkımız var. Bu sonuç, yalnızca bir faşistleşme sürecinin başlangıç noktası olabilecek değişik sosyo-ekonomik durumların kural olarak benzer sayılıp teşhis edilmesinden veya teorisinde dünya ekonomik bunalımının teorik açık bir yeri olmaması* olgusundan açığa çıkmıyor. Bu, daha çok, teorisindeki iki ayırıcı kategorinin, işçi sınıfının iktidarı almaya «henüz yeterli olmaması» ve büyük burjuvazinin siyasal iktidar için «artık yeterli olmaması» kategorilerinin tüm toplumsal yeniden-üretim sürecinin özgül bir biçimden teorik olarak çıkarılmış olmaları ve bundan dolayı yalnızca ampirik bir **ex post facto** vargı sayılabilmeleri.

zinin çeşitli kesimleri arasındaki iktidar mücadelesinin özel şartlarında oluşan biçimleri tesbit etmesine karşılık Thalheimer, bu özel tarihi şartları hesaba katmayan basit benzetmelerle yetiniyor gibi.

* Gerçekten de Thalheimer'de böyle bir unsurun yeri farkedilmiyor. Bizce nedeni Marx'ın modelini mutlak biçimler gibi ele almasından doğuyor. Marx, o dönemin Fransasını genel kapitalist dünyadan soyutlayarak ele alabilirdi, çünkü o dönemde 1930'ların çok yoğun ilişkiler içindeki kapitalist dünyası henuz oluşum halındeydi. Oysa 1930'lar tüm dünyayı sarsan bir Ekim Devrimi olgusunun varlığında kapitalist sistemin tarihindeki en büyük krizin etkilerini her yanda duyurduğu bir dönemdi.

[1] Bunun yanında Otto Bauer ve Leo Troçki'nin v.b... yapıtlarını sayabiliriz. Oto Bauer, **Sınıf Savaşının Dengesi**, Savaş 2'den, Viyana 1924, s. 57, **İki Dünya Savaşı Arasında Dünya Ekonomisinin, Demokrasinin ve Sosyalizmin Krizi**, Bratislava, 1936.
Lev Davydovic Troçki, **Avusturya Krizi, Sosyal Demokrasi ve Komünizm**, Viyana, 1929. **Nasyonal Sosyalizm Nasıl Yenilecek? Faşizme Karşı İşçi Birliği Cephesi**, Berlin, 1932.

[2] Bu yorumlar dağınık olarak değişik politik gazete ve dergilerden alınma ve küçük bir bölümü de Thalheimer'in politik yandaşlarına ait, burada bırakabileceğimiz bir ayrıntı. Teorik modelin önemli öğretici yazıları 1928'de toplanıp 1930'da Berlin'de **Akıma Karşı** dergisinde yayımladığı ve bir bölümü K.H. Tjaden'in **Alman Komünist Partisi Muhalefetinin Yapısı ve İşlevi**'nde yine basıldı. Weimar Cumhuriyeti döneminde Alman komünizminde oluşan bir sağ muhalefetin örgütsel -sosyolojik incelemesi. Meisenheim 1964, II. s. 55 (Burada August Thailmer'in politik eylemlerinin gelişmesinin anlatılışı var.)

[3] «4.7.1928 bildirisi», **İşçi Politikası**, Leipzig, 1930, 291 (14.12).

[4] **Akıma Karşı**, 1929, 43, s. 7 ve 10, s. 3.

[5] a.g.e. 20, s. 1.

[6] a.g.e. 1930, s. 211

[7] a.g.e. s. 467

[8] a.g.e. s. 552.

[9] a.g.e. 1931, s. 107.

[10] a.g.e. 1932, s .47.

[11] a.g.e. s. 179.

[12] «Hükümet darbesi - seçimleri, Faşizm ve Devrimci Çözüm Yolu,» Berlin 1932, s. 14.

[13] Karl Marx, **Fransa'da İç Savaş, 1848-1850, Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i** s. 268.

[14] A. Thalheimer, «Faşizm Üzerine, 1930», **Akıma Karşı**, s. 32, 48, 66

[15] Marx, **Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i.**

[16] **Akıma Karşı**, 1930, s. 66.

[17] a.g.e.

[18] a.g.e. s. 32

[19] a.g.e. s. 67

[20] Marx, **Fransa'da İç Savaş**, s. 921.

[21] **Akıma Karşı**, 1930, s. 48.

[22] a.g.e. s. 49.

[23] Bunun için özellikle: Anonim (A. Thalheimer?), «Jena ve Leipzig arasında», Enternasyonal'den, Berlin 1923, sayı 2, s. 33.

[24] a.g.e. s. 37.

[11] a.g.e. s. 37.

[26] **Akıma Karşı** 1929, 10, s. 2 ve bu sayıdaki diğer politik analizler
[27] **a.g.e.** 1930, s. 263.
[28] **a.g.e.** s. 467
[29] **a.g.e.** s. 263
[30] **a.g.e.** 1929, 16, s. 4 ve 1930, s. 264.
[31] **a.g.e.** 1931, s. 100.
[32] **a.g.e.** s. 258; **Akıma Karşı** 1932, s. 131, 179, 203.
[33] **a.g.e.** s. 203 251, 275.
[34] **a.g.e.** s. 300.
[35] **a.g.e.** 1933, s. 25.
[36] **a.g.e.** 1933, s. 37.
[37] **a.g.e.** 1930, s. 285 yine yayınlanan bir broşür.
[38] Friedrich Engels, **Fransa'da İç Savaş**'ın 1895 baskısına giriş.
[39] **a.g.e.**
[40] Marx, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**, s. 793, s. 819.
[41] **a.g.e. s. 818.**

BEKLENEN KİTAP

stefanos yerasimos

AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE

2-TANZİMATTAN I.DÜNYA SAVAŞINA 40 lira

1-BİZANSTAN TANZİMATA 35 lira

GÖZLEM YAYINLARI

PK. 966 Karaköy/İST.

BAŞAR SABUNCU

Tiyatronun ideolojik Eleştirisine Giriş

(Önemsiz sayılabilecek değişiklıklerle, Eskişehir İ.T.İ.A.'nin düzenlediği, 1. Türk Tiyatro Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.)

I. GEREKÇE

«ALTIN ÇAĞ»

Bin dokuz yüz altmışlardan sonra, Türkiye'de, tiyatro «işkolu» hareketli bir dönem yaşadı. «Resmî» tiyatrolar sahne ve gösteri sayılarını önemli ölçüde çoğaltarak «sanat sevgisini» yurdun en ücra köşelerine ulaştırdılar; büyük şehirlerdeki «özel» tiyatrolar onlarla sayıldı; tiyatro «bilimi» üniversitelerde öğretilir, tiyatro «sanatı» gazetelerde, dergilerde bayağı tartışılır oldu.

Bu nicel gelişme içinde, tiyatrolar - tiyatrocular arasındaki nitel farklılaşmanın belirginleşmesi kaçınılmazdı. «Müşteri» çekecek şan ve şöhrete sahip «yıldızların» çevresinde ucuza (ya da bedavaya) toparlanmış «sanat aşığı» heveslilerden oluşan tiyatrolar «ülkemizin kültür ve sanat hayatını» şenlendiredursunlar; toplumsal gelişimi hızlandırmakta görev ve sorumluluk yüklenen yeni tiyatrocu kuşağı giderek etkinlik kazandı.

Yenilerin etkinliğinden rahatsızlık duyanların karşılığı açık ve kesindir: Bir yandan kaba kuvvet işletildi, tiyatrolar basıldı, tiyatrocular falakaya yatırıldı, oyunlar yasaklandı, tiyatrolar kapatıldı, kapatılmakta; öte yandan «sanatsever zenginlerimiz» eliyle koltuklar satın alındı, holding reklamlarıyla tiyatrolar kuruldu, Devlet eliyle ucuza salonlar sağlandı, «özel» tiyatrolara ödenek tartışması başlatıldı, yürütülmekte...

Toplumun altyapısındaki çelişkilerin, üstyapı kurumu tiyatroya böylesine doğrudan yansıması sonucu kavganın keskinleşmesinden, (tabir caizse, kaçmaktan kovalamaya zaman kalmamasındandır belki) kimilerinin «Türk tiyatrosunun altın çağı» diye nitelemekten pek hoşlandıkları bu dönemde, tartışma slogan düzeyinin üstüne pek ender çıkabildi. Babadan oğula, ustadan çırağa söylenegelen «tiyatro eğlencedir, ama eğlencelerin en faidelisidir» özdeyişine karşı ileri sürülen «tiyatro kitlenin kültür silahlarından biridir» savı, kimi zaman «tiyatro ile devrim yapılır» abartmasına dönüştü; siyasal ve ilerici deyimlerinin eş anlamlı kullanılması sonucunda ortaya çıkan siyasal tiyatro/«ticarî» tiyatro ayırımı, tartışmayı tehlikeli biçimde saptırdı; tiyatronun toplumsal konumu ve işlevi açık seçik tanımlanmadığından, «geleneksel tiyatro», «ulusal tiyatro», «halk tiyatrosu», «halk için tiyatro», «epik», «dramatik» gibisinden *nice kavram üzerinde birden çok kişinin paylaştığı bir görüşe pek ender varılabildi.*

TİYATRONUN «SEFÂLETİ»

«Altın çağ» artık kapanmıştır. «Çok ödüllü» nice tiyatro perdesini kapattı; süslü salonlar «seks ve karete» sinemalarına dönüştü; «sanatsever zenginler» yardıma koşmadı, «tiyatro öldü» havasını tutturdular bir ağızdan. Kimi müflis tiyatrocuların «sefâletlerinden» sorumlu tuttukları televizyonu «ekonomik yönden daha verimli» bulduklarından mı? (Bildiğimiz kadarıyla «sanatsever zenginlerimizin» hiçbiri kırk para kazanmamıştır tiyatrodan) Kimilerinin dediği gibi tiyatro «sanatı»na kimsenin gereksinmesi kalmadı da, bu yüzden mi «ticarî» sıfatını bir zamanlar hakaretlerin en büyüğü sayan tiyatrocular şimdi bu sıfata pek bir can-ü gönülden sahip çıkar oldular?[1] «Hür teşebbüs»ün koruyucusu Devlet, beceriksiz tüccarlar oldukları için mi şunca oyunu yasakladı, yasaklamakta? Tiyatronun «kaatili», sağcı yazarlarla politikacıların dedikleri gibi «tiyatroyu ideolojik bir rüya içine» sokanlar mı?[2] «Vatandaşı, huzurla temaşa zevkine» nasıl eriştireceğiz?[3]

Tiyatrocular böylesi yapmacık gözyaşlarına alışıktırlar. «İlk ve tek burjuva sanatı» sinemanın[4] yaygınlaşmaya başladığı dönemde de, teknolojinin sahibi sınıflar tiyatronun ölümüne ağıt yakmaktaydılar; fotoğraf makinesinin icadı da «resim sanatının ölümü» olarak tantanayla duyurulmuştu[5], galerilerin, şatoların süslü tutsaklığından kurtuldu, duvarların, miting alanlarının özgürlüğüne kavuştu. Kitlesel iletişim araçlarına egemen olanların «vatandaşın» yatak odasındaki casusu televizyonun da gücü yetmeyecek tiyatroya mezar kazmaya.

Yetmeyecek ama, tiyatrocu önündeki tuzağı doğru tahlil ederse; kavram kargaşasını ilke birliğine dönüştürebilirse... Bunun için de (kamuoyunu oluşturan öteki ideolojik aygıtlardan soyutlamaksızın) *tiyatroyu toplumsal konumuna oturtmak ve özgün işlevini tanımlamak zorunlu-*

ğu var. Tiyatrocunun, yeni atılımlar için güç birikimi yaptığı bu dönemde, geçmiş pratiğin ve kuramsal tartışmanın eleştirisi de ister istemez tiyatro «sanatını» aşan bir düzeyde başlatılacak tır. İşte «giriş»in, «gerekçe»si.

II. «EĞLENCELERİN EN FAİDELİSİ»

«EĞLENCE»

A. Kutsi TECER: «Tiyatronun eğlence olduğu doğrudur ama...»

Muhsin ERTUĞRUL: «Tiyatro eğlence yeri değil, büyüklerin mektebidir».

Adnan BENK: «...bu eğlencenin çeşidi vardır. Kimi sahnede tekme atılınca eğlenir, kimi de düşündürücü bir söz duyunca»[6].

Bertolt BRECHT: «...tad vermek. Tiyatroya bundan soylu bir işlev bulamadık»[7].

Tiyatro nedir, ne değildir tartışması her ülkenin, her dönemden tiyatrocusundan, tiyatro kuramcısından alıntılarla sonsuza değin sürdürülebilir. Paylaşılamayan ne? Tiyatroyu «eğlence» olarak tanımlayanlarla, «mektep» sıfatını yakıştıranlar arasında uzlaşmaz bir çelişki yok kanımızca. «Eğlencedir» diyenler bunu küçültücü bir tanım saymadıkları gibi, tiyatroya eğlenceler arasında ayrıcalığı olan bir yer arıyorlar; «mektep» çilerin eğlenceyi az çok hor görmelerindeyse, tiyatronun «orospu ya da pezevenk» sayıldığı bir dönemde edinilmiş kopleksleri ve eğlenceyi (zevki) günah sayan musevî-hıristiyan ahlâkının etkileri epey açık. «Eğlencelerin en faidelisi» uzlaştırıcı bir tanım olduğu için «özdeyiş» ölçüsünde yaygınlaşmıştır belki. Uzlaştırmanın ötesinde, ilk soruyu da gündeme getiriyor:

TİYATRO NASIL EĞLENDİRİR?

«Herşeyden önce, şaşırtıcı bir olayı pek sıradan sayma eğiliminde olduğumuzu unutmayalım. (..) Milyonlarca kişi kitap okuyor, sinemaya, tiyatroya gidiyor. Neden? Oyalanmak, dinlenmek, eğlenmek için demek soruyu pekiştirmekten öteye geçmez. (..) İnsanın bir başkasının hayatına, sorunlarına gömülmesi, ya da bir roman-oyun . filim kişisi ile kendini bir görmesi neden oyalayıcı, dinlendirici ,eğlendirici olsun? (..) Eğer yetersiz bir yaşayıştan daha zengin bir yaşayışa kaçmak istiyoruz dersek, yeni bir soru çıkıyor ortaya: Yaşayışımız neden yeterli değil?»[8]

Bu anlaşılmaz eğlenceye Aristoteles'in yargısıyla yaklaşıyoruz: *İnsan «Zoon politikon»dur, toplumsal hayvandır. Eğlencesi de toplumsal.* Tiyatro seyircisi, ister (dramatik tiyatroda olduğu gibi) sahnede gördüğüyle özdeşleşerek, kendi dışındaki bir gerçekliği «yaşasın»; ister (epik tiyatronun amaçladığı gibi) dışında olduğunun bilinciyle, bu gerçekliği «yargılasın» belli ki ayrı bir birey olmakla yetinemiyor. «Bireysel yaşamın kopmuşluğundan kurtulmaya (...) bir doluluğa, daha anlamlı bir dünyaya geçmeye çabalıyor»[9]. İşte seyircinin tiyatroda bulduğu *eğlence: Bireyselliğini toplumsallaştırma.*

«FAİDE»

Seyircinin, gördüğüyle özdeşleşerek kendi dışındaki bir gerçekliği «yaşama»sına dayanan Aristoteles'ci tiyatronun yüzyıllar boyunca geliştirilmiş bütün biçimleriyle günümüzde de sürdürülmesinden sağlanan «faide» ise gün gibi ortada: *Sınıflı toplumun bölünmüş seyircisini, güldürerek ya da acındırarak birleştirmek; geçici bir saptırmayla seyircinin toplumsallaşma özlemini boşaltmak.* Hani Salazar'a «onsuz Portekiz'i güç yönetirdim» dedirten futbolun, sınıfsal çıkarları karşıt olanları «takım aşkıyla» omuz omuza bağırtan; sınıfsal çıkarları ortak olanları kimi kez birbirlerine kırdırtan boşalımı gibi. Gazete kuponlarından han-hamam-otomobil, bankalardan «servet güneşi», «zengin keşidelerden milyon yağmuru» beklemenin heyecanıyla eşdeğerde bir eğlencenin, yalnızca egemen sınıfların yararına işleyen «faide»si.

Eh, bu «faide»ye estetik kılıflar da giydirilecektir elbet. Şu eğlence soyludur, bu soysuz; şu tiyatro «güzel»dir, bu çirkin... Oysa, başlangıçta ne tiyatronun, ne başka bir sanatın «güzellik»le uzun boylu ilintisi yoktu. «İnsan topluluğunun yaşama savaşında kullandığı büyülü bir araç, bir silahtı sanat»[10]. Örnek olarak, mağara duvarına çizilmiş hayvan resmi avcıya güven, avına karşı üstünlük verirdi; avlayacağı hayvanın postuna bürünüp, onun gibi sesler çıkarması avına daha kolay yaklaşmasını, daha kolay avlanmasını sağlardı; av «sahnesinin» topluluk önünde «oynanması», çocukların ilk avcılık eğitimiydi; savaşçının yüzüne sürdüğü boyalar, savaş dansları düşmana üstünlük sağlamaya yönelikti... Kısaca ilkel toplum belli başlı iki «faide»beklerdi sanattan, tiyatrodan: («audio-visuel» bir çıraklık eğitimine katkıda bulunarak) *Üretim koşullarının yeniden - üretimi ve korunması,* (ortak bir toteme belli kurallarla tapınmayı ve ortak çalışma ritmini —dans— sağlayarak) *bireylere topluluk bilinci aşılanması.*

İlkel toplumun yerin bir sınıflar ve bireyler toplumunun olmasından sonra da, sanat bu toplumsal niteliğini yitirmedi. Ama sınıflar, sanatı, kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda kullanmaya çaba gösterdiler: «Topluluğun korosundan bir korobaşı çıktı, kutsal yakarış yöneticilere övgüye dönüştü, oymağın totemi soylu sınıfın tanrılarına bölündü»[11]. Bireyin topluluk bilinci, şimdi olsa olsa üretim araçlarını ellerinde bulunduranların çıkarına işlerdi. Başka bir deyişle: *Sanattan beklenen iki «faide» arasında* (üretim koşullarının yeniden-üretimi ile bireylere topluluk bilinci aşılaması arasında) *bir daha hiç uzlaşmayacak bir çelişki doğmuştu.*

Egemen sınıflar kendi «eğlence»lerini oluş-

turarak, o eğlenceden seyircıyi egemen ideoloji çevresinde birleştirme «faide»sini bekleyedursunlar; sömürülen sınıflar da başka yararlar sağlamak adına, başka eğlencelere yöneldiler. Çünkü toplumsal birliğin olduğu kadar, yabancılaşmanın da anlatım aracıdır tiyatro. Sınıflı seyircinin toplumsallaşma özlemini geçici bir «rehâvete» saptırabildiği kadar seyirciye bölünmüşlüğünün nedenlerini sergileyerek, *gerçeklerin değiştirilebilir olduğunu anlamanın heyecanını vererek de eğlendirebilir.* Yüzyıllar boyunca iki ayrı koldan gelişen «eğlenceler», çelişik «faideler...» Bir yanda soyluların kurup, evrensel saydıkları düzenin Apollonsu yüceltilmesi, öte yanda özel mülkiyete karşı çıkarak zenginliklerini herkesin paylaşacağı bir dönemi muştulayan Diyonizossu bir başkaldırış[12]; bir yandan kilisenin misterleri, öte yanda pazar yerlerinin «mistero buffo»[13] ları; bir yanda varlıklı sevgilisiyle başgöz olacakken kanserden ölen çağdaş «külkedileri», öte yanda «bilimsel çağın dialektik düşünceyi bir tad kaynağı kılmaya» yönelik tiyatrosu[14]. *Sınıflı toplumun bütün aşamalarında, sınıfsal çelişkinin savaş alanlarından biri olmuştur «eğlencelerin en faidelisi».*

Sanatsal alandaki savaşın en amansızı hiç kuşkusuz kapitalist toplumda süregelmektedir. Çünkü siyasal iktidarı ele geçiren burjuvazi, daha önce egemen olmuş sınıflardan hiçbirinin kuramadığı ölçüde etkin bir Devlet Aygıtı geliştirmiş; teknolojik gelişmenin de yardımıyla, düşünsel üretimi, bu aygıta doğrudan ya da dolaylı bağlı olarak kurumlaştırmıştır: «Maddî üretim araçlarının sahibi olan sınıf, aynı zamanda düşünsel üretim araçlarının da sahibidir... Öyle ki, egemen düşünceler aslında maddî ilişkilerin bir yansıması, başka bir deyişle egemen sınıfın egemenliğinin ifâdesinden başka birşey değildir»[15].

Burjuvazi düşünsel, dolayısıyla sanatsal egemenliğini nasıl pekiştirdi? Ne tür bir kurumlaştırma ile koruyor? Bu egemenliğin tiyatro üzerindeki dolaylı, dolaysız etkileri nelerdir?.. Tiyatronun çağdaş işlevini bu soruların karşılığı belirleyecek. Bu amaçla, Devlet ve Devletin İdeolojik Aygıtları üstüne kuramsal bir parantez açıyoruz.

III. «MERKEZÎ BEYİN YIKAMA MEKANİZMASI»[16]

ÜRETİM KOŞULLARININ YENİDEN-ÜRETİMİ

İlkel toplumda sanatın temel işlevinin «üretim koşullarının yeniden üretilmesi» olduğunu ve sınıflı toplumda da bu işlevin değişmediğini belirtmiştik. Geliştirelim.

Marx'ın dediği gibi, bir çocuk bile bilir ki, üretim yaparken bir yandan da o üretimin koşullarını yeniden - üretmeyen toplum bir yıl bile ayakta kalamaz[17]. *Üretimini ve varlığını sürdürmek isteyen toplum, üretiminin koşullarını, yâni:*

1. *Üretim güçlerini,*
2. *Kurulu üretim ilişkilerini, yeniden - üretmek zorundadır.*

Üretim güçleri arasında yeralan üretim araçlarının yeniden-üretimi üzerinde uzunboylu durmanın gereği yok; hammadde gibi tükenen, ya da fabrika, makineler gibi eskiyen üretim araçlarının yenilenmesi, üretimi sürdürebilmenin zorunlu koşuludur. Bir de işgücünün yeniden - üretimi gerekiyor .Zurnanın zırt dediği yer de burası işte.

İşgücünün yeniden-üretiminin maddî karşılığı ücrettir. Diyelim ki, *ücret,* ücretlinin ve ailesinin konut-beslenme-giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayarak, tanrının günü işyerine gelmesini sağlamaktadır. Ama maddî koşulun sağlanması, *işgücünün işgücü olarak yeniden - üretimine yeterli mi?* Karmaşık üretim mekanizması içinde yerini alması için, işgücünün *uzmanlaşması* da gerek; bu da ya köleci toplum düzeninden kalma bir yoldan, doğrudan üretimin içinde usta-çırak ilişkisiyle sağlanır, ya da çağdaş kapitalist düzenin okullarında. Okulda, üretimin çeşitli görevlerinde kullanılacak «hünerler» öğretilir; işçilere başka, teknisyenlere, mühendislere başka, iş hayatında yüksek yöneticilik görevlerine yönelenlere başka başka hünerler... Bunların yanısıra, ilerde yüklenilecek görevlere uygun davranış kuralları öğretilir; yurttaşlık görevleri, «iş ahlâkı», toplumsal «işbölümüne» (başka bir deyişle egemen sınıfın koyduğu kurallara) saygı öğretilir. Eğitim süreci içindeki «doğal» ayıklanmayla, işçiler yönetilmeyi, patronlar yönetmeyi öğrenirler okulda.

Kısacası: İşgücünün (işgücü olarak) yeniden - üretimi için, yalnızca maddî karşılığın ve uzmanlaşmanın sağlanması yetmez; *«işgücünün kurulu düzene boyun eğmesinin de yeniden - üretimi gerekir.»* Maddî üretim araçlarının sahibi olan sınıfların, egemenliklerini sürdürebilmek için düşünsel üretime de el koymaları zorunluğu bu noktada doğuyor.

DEVLET

Maddî üretim araçlarının sahibi olan sınıflar, artık - değere, egemenliklerinin baskı aygıtı olan Devlet aracılığıyla el koyarlar. Devlet ise, klasik tanımıyla, önce, (yönetim, «Adalet» aygıtı, polis, ordu ve bunlar gibi kurumlardan oluşan) «Devlet Aygıtı»dır. Siyasal kavga da, bir sınıfın ya da sınıflar ittifakının «Devlet İktidarı»nı ele geçirmesi ve elde tutmasının çevresinde dönüp dolaşır. Bu ilk belirleme, siyasal sınıf kavgasının hedefi olan Devlet İktidarı ile Devlet Aygıtı arasında bir ayırım yapmayı gerektirir. Çünkü, kimi zaman Devlet İktidarı aynı sınıfın içinde el değiştirdiği halde, Devlet Aygıtı bütün kurumlarıyla ayakta kalabilmektedir. (Türkiye'deki yakın örnekleriyle 27 Mayıs 1960'da ya da 12 Mart 1971'de olduğu gibi.)

DEVLETİN İDEOLOJİK AYGITLARI

İkinci ayırım ise, (baskı kurumlarından oluşan) Devlet Aygıtı ile onun yanıbaşında yer alan, ama ondan ayrı bir gerçeklik olan Devletin İdeolojik Aygıtları arasında olacaktır. Nelerdir bu aygıtlar? Louis ALTHUSSER'in önerdiği sıralamayı olduğu gibi alıyoruz:

- din (çeşitli dinler)
- eğitim (özel ve resmî okullar, eğitim politikası)
- aile
- hukuk
- siyaset (siyasal düzen, siyasal partiler)
- sendikal aygıt
- haberleşme (basın, radyo, TV)
- kültür (edebiyat, sanat —ve bu arada tiyatro— spor, vb.)

(Baskıcı) Devlet Aygıtı ile Devletin ideolojik aygıtları arasında ne gibi ayrılıklar var? İlk olarak görülüyor ki, «tek» bir Devlet aygıtına karşılık, «çok» sayıda ideolojik aygıtın varlığı söz konusu ve bunlar arasında varsaydığımız birlik ilk ağızda göze görünmüyor. İkincisi, Devlet aygıtı bütünüyle «kamusal»ken, Devletin ideolojik aygıtlarının pek çoğu (siyasal partiler, sendikalar, aileler, gazeteler, kültürel kuruluşları, okulların bir bölümü) «özel»...

Öyleyse özeliyle kamusalıyla bu ideolojik aygıtların tümünü nasıl oluyor da «Devletin» sayıyoruz? Gramsci bu sorunun karşılığını şöylece vermişti: «Kamusal-özel ayrımı, burjuva hukukuna özgü ve bu hukuka bağımlı alanlarda geçerli bir ayrımdır. Devlet bu alanların dışındadır; alanı hukuk - ötesindedir. Egemen sınıfın Devleti ne özeldir, ne kamusal; çünkü bu Devletin bizzat kendisi, özel - kamusal farklılaşmasının kaynağıdır»[18].

Asıl ayırımı, Devlet aygıtının «baskı» ile, Devletin ideolojik aygıtlarının ise «ideoloji» ile işlemelerinde aramak gerekiyor. Devlet aygıtı (yöneticileri, mahkemeleri, polisi jandarması, tutukevleriyle) nasıl örgütlü bir baskı gücünü işletirse; *Devletin ideolojik aygıtları da öylece ortak bir gücü işletir: Egemen ideolojiyi.* Örnek olarak: siyasal aygıt, toplumu Devletin siyasal ideolojisine (parlementer demokrasiye ya da faşizme diyelim) bağımlı kılarak; eğitim aygıtı, bilim kisvesine bürünmüş egemen ideolojiyi ya da «hal ve gidiş», ahlâk yurttaşlık bilgisi gibi, egemen ideolojinin doğrudan doğruya kendisini aşılayarak; haberalma aygıtı ile kültürel aygıt «yurttaşlara» günlük dozlarda şovenizm, liberalizm, kadercilik yuttararak... *görünüşte birbirinden bağımsız, ama aslında tam bir uyum içinde, egemen ideolojide düşünsel anlatımını bulan egemen üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini sağlarlar.*

Böylece, egemen sınıfların sanata (ve bu arada tiyatroya) yüklemeye çabaladıkları işlev açığa çıkmış oluyor: «imtiyazsız sınıfsız bir kitlenin, yediden yetmişe sanatsever ferdini, sanatın birleştirici çatısı altında birleştirmek». Toplumsallaşma özlemini saptırmak, kısacası.

«KAMU GÖREVİ»

Saptırmanın niteliğini tanımlayınca da ne Türkiye'deki tiyatro grevlerinin ekonomik nedenlere dayanmamasına şaşıyoruz; ne Devletın, kendi tiyatrosundaki grevi durdurmak için, tiyatrocuları «kamu görevlisi» ilân etmesine[19]. «Sanat aşkı» ile ortaya atılanların, sonradan tiyatrolarını «ticarethane» sayma alçak gönüllülüğünü göstermekle körükledikleri «sanat tiyatrosu/ticarî tiyatro» ayırımını, yeni bir saptırma çabası sayma eğilimindeyiz .Aynı yatırımla açılacak, sözgelimi bir bakkal dükkânının, tiyatrodan on kat fazla kâr sağladığı; temel ihtiyaç maddelerini bile halkına «kârlılık» esasına göre satan Devletin, bilmem kaç yüz liraya «malolan» tiyatro biletini, on liraya, beş liraya sattığı bir toplumda, tiyatroyu yaşatan ya da bugün olduğu gibi yaşamına kasteden etkenler «ticarî» olmasa gerek. Ne de seyircinin şu ya da bu «eğlenceyi», tiyatrodan daha «faideli» bulması.

Unutulmasın ki «eğlencelerin en faidelisi», aynı yaygınlıkta bir deyişle, «büyüklerin mektebidir» de.

IV. «BÜYÜKLERİN MEKTEBİ»

OKULDAN DÜŞÜNSEL İKTİDARA

Okul nedir, okulda neler öğrenilir? Özetle değinmiştik. Fransız devriminden sonra siyasal iktidarı ele geçiren burjuvazinin, ideolojik savaşı özellikle dine ve din adamlarına karşı yoğunlaştırarak; kilisenin mallarına el koyup feodal aristokrasinin düşünsel egemenliğini kırması ve kilise - aile ikilisinin yerine okul - aile ikilisini koyması, düşünsel egemenliğini sağlamakta kuşkusuz en etkın adımıdır. Bundan böyle «küçüklerin mektebi» (layik okul) izlenmesi zorunlu tek okuldur. «Büyükler» kendi «mekteplerine» gitmemekte büyük ölçüde özgürdürler: radyonun düğmesini çevirebilir, gazete okumayabilir, tiyatroya gitmeyebilir, hattâ oy kullanmayabilirler... Ama belli bir yaşa kadar okullarda dirsek çürüterek («Milli» Eğitim Bakanlığından tasdikli) egemen ideolojinin ilk ve temel dozlarıyla aşılanmak zorunlu bir «yurttaşlık görevi»dir. Aşının içeriğini değiştiren öğretmen bu yüzden kıyıma uğrar; okulsuz köylerden sözederken gözleri yaşaran kıyıcının üzüntüsünde, bu yüzden bir nebze olsun içtenlik vardır.

Okulda ilk aşısı tutturulan «yurttaş», artık, egemen sınıfların «kamuoyu» dedikleri ortak önyargıyı oluşturan ideolojik aygıtların aralıksız bombardımanı altında «görevlerini» yerine getirme yükümlüğündedir. İdeolojik aygıtların güçsüz kaldığı yerde, (baskıcı) Devlet Aygıtı imdada yetişir. *İşte bu merkezi beyin yıkama mekanizma-*

sının içinde «büyüklerin mektebi» tiyatronun (etkinliği kitlesel iletişim araçlarına oranla sınırlı da olsa) *özgün bir yeri var.*

«BÜYÜK ÖĞRENCİLER»İN ETKİNLİĞİ

Basın, radyo, televizyon, sinema vb. okuyucu-dinleyici-seyirciye değiştirilemez «bitmiş» sonuçlar sunarlarken; tiyatro, oyuncu - seyirci alışverişi ile her gösteride yeniden yaratılır. Malumu ilân da olsa, yinelemekte yarar var: *Tiyatronun özgün yerini işte bu doğrudan alışveriş, seyircinin etkinliği belirler.* Bir oyuncu ile bir seyirci yeterliler tiyatro olayının oluşması için; ve tiyatronun gücü de buradadır, egemen sınıflar açısından tehlikesi de. «Bitmiş» bir yapıtı (örnek olarak, sinemayı sansür kurulu; basını, savcılık eliyle) denetlemek epey olanaklıdır da; kitle bilinci bütünüyle dizginlenemedikçe, tiyatroyu bütün bütüne denetlemek de olanaksızdır.

DEVLET TEKELİ

Tiyatrodan bütün bütüne vazgeçmedikleri sürece, oyuncu-seyirci alışverişini kendi çıkarlarına işletmek, işlemeyeni kırmak için egemen sınıflar ne yapacaklardır? Üç aşağı beş yukarı bütün öteki işkollarında yaptıklarını: Bir yandan üreticiyi üretimine yabancılaştıran *uzmanlaşmayı sonuna değin körükleyecekler,* öte yandan tekmil üretimi tekellerine almaya çabalayacaklar. Konservatuvarlar, tiyatro okulları açarak tiyatro «sanatı»na belli ölçütler koyacaklar ki, «her aklına esen» kitlelere bu yoldan hersşeyler söylemeye kalkışamasın; kendi tiyatro anlayışlarını kurumlaştıracaklar ki, kitlenin geliştirdiği geleneksel türler rekâbete dayanamasın; «Adalet Sarayları»nın, «Emniyet Sarayları»nın yanına «Kültür Sarayları» dikecekler ki, seyirci kristal avizelerin altında sınıf atlama özlemini kaşıyarak «tiyatro dediğin böyle olur» böbürlenmesiyle, avizesiz, kadife perdesiz oyun-seyir yerlerini tiyatrodan saymasın, küçümsesin; öylesine görkemli, gözbağcı yapımlar sunacaklar ki, tiyatronun oyuncu - seyirci alışverişi olan asal niteliği bütün bütün unutulsun... Kısacası, kimileri için yemekten sonra geviş getirme, «günün yorgunluğunu», «hayatın gailesini unutma» yeri olsun; kimileri için egemen ideolojinin susuz vitrini olsun tiyatro *ve Kültür Bakanlıkları müsteşarlıkları, tiyatro Genel Müdürlükleri, Genel Sanat Yönetmenlikleri eliyle Devlet tekelinde kalsın, «resmî»leşsin.*

Özel tiyatrolara uygulanan yöntemse, başka: Çalışanları poliste sabıka defterlerinde kayıtlıdır; Devlet'e vergilerini öderler, belediyeler «büyüklerin mektebi»nden «eğlence resmi» ister; gelirinin yüzde kırkı kiraya gider, düzenin gereği varolan bu parasal baskıların yanına gerektikçe kaba kuvvet de katılır, tiyatrolar basılır, oyunlar yasaklanır, tiyatrocu falakaya yatırılır.

Egemen sınıflar, tiyatro silahını ellerinden bırakmaya niyet etmedikleri sürece bununla da yetinilmez: «sanatsever zenginlerimiz» eliyle koltuklar satın alınır, holding reklâmlarıyla tiyatrolar kurulur, bu tiyatrolara Devlet eliyle ucuza salonlar sağlanır, «özel» tiyatrolara «Devlet bütçesinden ödenek» vaadleri savrulur: *Devlet tekeli, egemen ideoloji borazanlığı yapmayan özel tiyatroları boğmaya yetmeyince, bir çeşit «muadeleti tasdikli» tiyatrolar türetilir kısacası.* (İdeolojinin belirleyiciliğinden gidince, «ticarethâne» sayamadığımız bu tür tiyatroları, «özel» saymamız da elbette olanaksız.) «Muadeleti tasdikli» okullarda da, «resmi» okullarda okutulan *millî* eğitimden ya da *tâlim terbiye*'den tasdikli eğitim programı uygulanır; «ticarî» tiyatronun hamuru da siyasa ile yoğrulmuştur; «büyüklerin mektebi» ideoloji üretir bütün biçimleriyle; *siyasal olmayan tiyatro yoktur.* Bu nedenle de, *«büyüklerin mektebi» siyasal iktidar kavgasında sınıfların ele geçirmeye çalıştıkları hedeflerden biridir;* bütün öteki «mektepler» gibi...

V. KİTLENİN KÜLTÜREL SİLAHI

«TİYATRO ÖLDÜ!» (MÜ?)

Egemen sınıflar nicedir gözden çıkardılar tiyatroyu; bu yalnız Türkiye'de değil, bütün kapitalist ülkelerde böyle. Uzun süre sermaye gücü ve sansür mekanizmasıyla elde tuttukları sinemada devrimci mücadelenin mevziler ele geçirmeye başlamasıyla, teknolojinin sunduğu yeni bir ideolojik silahı kuşandılar; *Devletin* televizyonu her eve girdi. Böylesine yaygın-etkin bir aracı «merkezî beyin yıkama» cephanesi arasına katan ve tek-elden yönetenler için «tiyatro öldü» teraneleriyle, etkinliğine bir türlü tam egemen olunamayan özgün anlatım sanatı tiyatronun mezarını kazma günü elbette gelmiştir.

Bu amansız (ve yine merkezi) saldırı karşısında tiyatrocu, asal gücünün seyircinin etkinliğinde olduğunun bilinciyle, halk kültüründe ve kitlenin egemen ideolojiye karşı gelişen bilincinde mevzilenecektir. Egemen sınıfların, siyasal iktidarın yanısıra, düşünsel iktidarı da ele geçirmelerine verimli ortam, öncelikle, bu iktidara karşı olan halk kültürünün dize getirilme çabasıyla hazırlanmıştı; şimdiyse *emekçi kitleler sınıfsal çelişkinin yarattığı devrimci birikimi her fırsatta-her alanda eyleme dönüştürüyor. Tiyatronun, bu alanların dışında kalması için hiçbir neden yok.*

Egemen sınıflar tiyatroyu gözden çıkardılar dedik, ama unutulmasın ki bu silahı başkalarına teslim etmeye de gönüllü değiller; cenaze ağıtlarının nedeni budur. Kaldı ki, ölen biri gerçekten vardır ortada: artık kendine bile yararı kalmayan Aristotelesci burjuva tiyatrosu. Öte yandaysa, Marxçı Brecht estetiğinin gürbüz çocuğu (asıl «öldürülmek» istenen tiyatro) serpilip güçleniyor.

Öyleyse tiyatronun güncel görevi, bildiğinin

(tümünü değilse bile, tiyatronun egemen biçimi üstüne «öğretilmiş») önemli bir bölümünü unutup *kitleden öğrenmeye* yönelik uzun bir yürüyüşü başlatmak olmalıdır. Sinemanın sermayeden yana bölüğüyle, televizyonun köreltmeye çalıştıkları kitlesel yaratıcılığı kışkırtmak; başka bir deyişle, *kitlenin öz silahını kitleye vermek,*

SEYİRCİNİN YARATICILIĞI

Çok yazıldı, çok söylendi, seyircinin oyuncuyla birlikte tiyatro olayını oluşturan iki asal ögeden biri olduğu çok yinelendi de; seyircinin yaratıcılığı, çok kez, tiyatro olayına *gövdesel katılmasıyla* eş tutuldu. Gövdesel katılmayı bütün bütün reddetmiyoruz elbette, ama seyircinin yaratıcılığı (oyuncuların arasında katılıp dansetmesinde, sahneye lâf atmasında ya da atılan lâfa karşılık vermesinde değil), öncelikle *düşünsel katkısında* saklıdır. Ancak düşünsel üretim kışkırtıldığında, «seyirci», «Prometheus'un nasıl kurtarıldığını seyretmekle» kalmaz, onu kurtarmanın sevincine «katılır»[20]; «bilimsel çağın tiyatrosu dialektik düşünceyi tad kaynağı kılar»[21]. [22]

TİYATROCU - SEYİRCİ «BİRİMİ»

Düşünsel verime yönelik bir tiyatro olayı seyircinin yaratıcılığı olmaksızın gerçekleşemiyorsa, tiyatro «ekibi» de, yalnızca tiyatrocuların oluşan bir «uzmanlar» topluluğu değildir; *gerçek hayatın (üretimin) içinde* yeralan bir tiyatrocu-seyirci birimidir, dinamiğini içinde taşır; Tiyatrocu ile seyrcisi ayırımı mutlak değildir; «uzmanlık» yaratıcılığın önüne geçmemiştir...

Biri masasının başında oyun yazar; beriki ezberler; öteki ışıkları yakıp söndürür; biri kapıda bilet keser; bilet alan da gelip «seyreder»! Tiyatrocuyu işinin özüne yabancılaştıran bu uzmanlaşma (kutsal «iş bölümü») kırılmadıkça, lâfta kalır seyircinin yaratıcılığı; tiyatrocunun sunduğu «paket program» kitleden kopuk düşer. Devrimci özel tiyatroların bu kopukluğu giderme yolunda güçbirliğini gereksindikleri içinde bulunduğumuz dönemde, *ödenekli tiyatrolarımızın merkeziyetçi yapısı üstüne, bu tiyatroların içinde ve dışında sürdürülen merkezden yönetim-yerinden yönetim tartışmasının özü budur; bu olmalıdır*[23].

«ADEMİ MERKEZİYET» = «ADEMİ İKTİDAR»

Oyununu yazan, dekorunu yapan, giysisini diken, tiyatro olayını seyircisiyle birlikte üretimin içinde oluşturan[24], doğurgan tiyatrocu - seyirci birimleri, (benzetme bağışlanırsa) Köy Enstitüleri'nin eğitim alanında sağladığı aşamayı, tiyatroda gerçekleştirebilirler. Kitlenin, Koy Enstitüleri ile Halkevleri'nde yükselen yaratıcılığı, egemen sınıfların eğitim aygıtı ile kültürel aygıt üzerindeki egemenliklerini nasıl sarsmışsa, tiyatro da (etkinliğini abartmaksızın) öylece, emekçi kitlelerin kültürel silahı olarak, ideolojik mücadeledeki özgün yerini alabilir.

İçeriği böylece tanımlanmış bir «ademi merkeziyet» tasarısının, kendilerinin «ademi iktidarı» ile sonuçlanabileceğini egemen sınıflar bilirler elbet; onların tiyatrocuları için, yerinden yönetim, merkezden yönetimin küçük merkezlere bölünerek daha da güçlendirilmesidir; böylece «israf önlenir», *Devlet ödeneği* daha adilâne bölüştürülür[25]... Yâni kısacası, egemen tiyatro daha bir yaygınlaşır, etkinliği artar.

Oysa, toplumun kültürel gelişimi ile ideolojik farklılaşmasını otoriter bir biçimde denetlemek arzusundan doğan Kültur Bakanlığı yerine, «özerk bir kültür-sanat kurumu» önerisinin öyle pek de «anarşist» sayılmayacak yayın organlarında yeraldığı[26]; egemen sınıfların bir baskı dönemi süresince alabildiğine yaygınlaştırıp, sere serpe kullandıkları en etkin iletişim aracının (radyo - TV) kendilerine karşı döndüğü; kitlesel bilincin gürül gürül yükseldiği bugünkü ortamda, *özerk ve yaratıcı* tiyatrocu - seyirci birimlerini gerçekleştirecek nesnel birikim gün gibi ortada, hazır; ergeç eyleme dönüşecek.

Çünkü (yeniden kurama dönerek): *Devletin ideolojik aygıtları sınıfsal çelişkinin yalnızca hedefleri değil, aynı zamanda savaş alanlarıdır da; ve Devletin ideolojik aygıtlarında düşünsel anlatımını bulan çelişkinin kökü, bu alanın çok ötesinde —sömürü ilişkilerinden oluşan altyapıda— olduğu için, sömürülen sınıflar da* (egemen sınıfların iç çelişkilerinden yararlanarak, ya da yeni mevziler ele geçirerek) *ideoloji silahını egemen sınıflara karşı çevirebilirler*[27].

Nisan - Temmuz 1975

[1] Tiyatro üstüne açık oturumlar, A. Poyrazoğlu Tiyatrosu, 1974-1975.z

[2] Hüsnü ÇINAR, İstanbul Belediye Meclisi'nin 28 Şubat 1975 oturumunun tutanakları.

[3] Aynı yerden.

[4] Bela BALAZS, «Le Premier et le Seul Art Bourgeois,» **Revue 'dEsthétique,** Sayı 2-3-4, 1973.

[5] **Le Figaro,** 8 Eylül 1839 (A. Rossel Journaux du Tepms Passé)

[6] Alıntıların tümü için bkz.: Metin AND, **50 Yılın Türk Tiyatrosu,** 1973.

[7] Bertolt BRECHT, **Petit Organon pour le Théâtre,** L'Arche, 1963.

[8] Ernst FISCHER, **Sanatın Gerekliliği,** De y. 1968, (türkçesi: C. Çapan).

[9] Aynı yerden.

[10] Aynı yerden.

[11] Aynı yerden.

[12] Aynı yerden.
[13] Kilisenin «resmi» misterlerini alaya alan «mistero buffo» oyuncularından (jongleur, bir çeşit meddah), yalnızca Fransa'da üçbin kadarı engizisyonun hışmına uğrayarak öldürülmüştür.
Dario FO, **Mistero Buffo**, Bertani Editore, Verona, 1974.
[14] Bertolt BRECHT, a.g.e.
[15] Karl MARX, **Alman İdeolojisi**, Ed. Sociales, s. 92.
[16] Bu bolümde, kaynağı belirtilmemiş alıntıların tümü için bkz: Louis ALTHUSSER, «Idéologie et Appareils Idéologiques d'Etat», **La Pensée**, sayı 151, (Mayıs - Hazıran 1970).
[17] Kugelmann'a mektup, 11.7.1968 (Alıntı: L.A.)
[18] Antonio GRAMSCI, **Oeuvres Choisies**, Ed. Sociales.
[19] Bilgi için bkz: Metin AND, a.g.e.
[20] Bertolt BRECHT, a.g.e.
[21] Aynı yerden.
[22] Oyuncu ile seyircinin dialektik ilişkisini, başka bir yazıda, ayrıntılı olarak inceleyeceğiz; şimdilik, tiyatronun bu temel sorununun altını çizmekle yetindik (B.S.)
[23] Bkz: Dokuz sanatçının ortak görüşü, **Milliyet Sanat Dergisi**, sayı 103, Ekim 1974.
[24] Böylesi bir atılım, İstanbul Şehir Tiyatrosu görevlilerinden bir yazar-yönetmen-oyuncu grubu tarafından, Gültepe'de, bir ölçüde gerçekleştirilebilmiştir. (Bkz: Haşmet ZEYBEK, «Köroğlu Çalışması», **Militan**, sayı 1.) Aralarında bizim de bulunduğumuz bu grubun Gültepelilerle birlikte bir oyun yazıp oynama girişimi Türkiye Tiyatro Yazarları Birliği tarafından, İ.B.Ş.T. Genel Sanat Yönetmeni'ne gönderilen bir «muhtıra» ile «yazarları tedirgin eden bir davranış» olarak nitelendirildi.
[25] Bkz: «Ödenekli Tiyatroların, Bağımsız Bölge Tiyatrolarına Dönüştürülmesi isteniyor», **Milliyet Sanat Dergisi**, Sayı 101 ve 103.
[26] Bkz: Emre KONGAR, «Toplumsal Değişme ve Kültür Sorunu», **Özgür İnsan**, sayı 22.
[27] Louis ALTHUSSER, a.g.e.

- **İSYANCI** (Komün Günlüğü) Marcel Cachin'in önsözü ile: Jules Vallés 25,—
- **MARKSİZM-LENİNİZM'İN İDEOLOJİK VE POLİTİK DÜŞMANI MAOİZM** «Bilim İşçileri» : 15,—
- **KADIN VE MARKSİZM** : Marks-Engels-Lenin-Stalin 20,—
- **TÜRKİYE'DE İLK SENDİKA SARIKIŞLA'DA 1932:** İbrahim Topçuoğlu 10,—
- **ATEŞ** «Goncourt Edebiyat Ödülü» : Henri Barbusse 30,—
- **BİRİNCİ ENTERNASYONAL** : Jacques Duclos 20,—
«1971 Lenin Nişanı - Mayıs 1975 Karl Marks Ödülü»
- **BABEUF** (Hayatı, Eserleri ve Siyasî Savunması): Josette Lèpine 10,—
- **İZDÜŞÜMÜ** : Balaban 15,—
- **AYDINLIK** : Henri Barbusse 12,50
- **SOVYET ŞAİRLERİ ANTOLOJİSİ** -67 Şair- Beraat etti) 15,—
- **SİYASİ DÜŞÜNCE HÜRRİYETİ VE 1961 TÜRK ANAYASASI** Bülent Tanör 15,—

ÇIKACAK KİTAPLARIMIZ

- **TEKELER** : Jean Pierre Delilez
- **KARL MARKS'IN BİYOGRAFİSİ:** «Bilim İşçileri»

ÖNCÜ KİTABEVİ Babıali Caddesi No: 8
Cağaloğlu - İstanbul
26 55 13

Birikim'de kültür olayları

Değinmeler / Günün Olayları / Kitaplar Sanat Olayları / Filimler / Dergiler

GENÇLİĞİN ÖRGÜTLENMESİ/ SOSYALİST ÖRGÜTLENME

Özellikle yüksek öğrenim gençliğine dayanan gençlik örgütleri içinde bir ayrılma akımının güçlendiğini görüyoruz. Bugüne dek bir çatı altında kalabilen farklı siyasal eğilimler «kendi» örgütlenmelerini kurmaya yöneliyorlar. Yakında Türkiye sosyalist hareketi içinde belli başlı ne kadar eğilim varsa o kadar «demokratik gençlik örgütü» görebiliriz.

Öncelikle belirtelim ki «sosyalist hareket» içindeki bu çok sayıda farklı eğilim, ülkemizin emperyalizme bağımlılığın doğurduğu bir dizi sorunla birlikte bir geçiş anını yaşamakta oluşundan kaynaklanıyor. Aynı önemde bir etken de bugün uluslararası sosyalist hareket içinde «bunalım» noktasına kadar vardığı söylenebilecek olan ayrılıkların varlığıdır.

Bu bakımdan yaşadığımız tarihî dönemin ürünü olan farklı eğilimlerin, fraksiyoncu yapının —ne denli şikâyetçi olunursa olunsun— bir «tarihî gerçek» olduğunu kabul etmek zorundayız şimdilik.

Fakat bütün bu farklı eğilimlerce «toplumun mevcut tüm sınıflarını içinde barındıran bir kitle» olduğu kabul edilen gençliğin demokratik mücadelesi sözkonusu iken ayrı ayrı «demokratik örgüt» kurmanın tutarlı bir gerekçesi olamaz. Eğer bir grup, yürütülen mücadelenin demokratik hedeflerle sınırlandırılamayacağını ilke olarak öne sürerse, ayrı örgüt kurmasının da bir anlamı vardır. Ama hem demokratik mücadeleyi kabul etmek, hem de kendi dışındaki eğilimleri kesin ifadelerle suçlayıp yeni bir örgüt oluşturmak, hangi gerekçe ileri sürülürse sürülsün inandırıcı olmayacaktır. «Demokratik kitle mücadelesi ve bunun örgütü»nün esprisi zaten farklı eğilimlerin bu mücadele için bir araya gelmesi ve bu mücadelenin ortak programını birlikte yürütmesi demektir. Yani eğilimler arası mücadelenin varlığı kabul edilir. Bunlar gerek örgüt içinde, gerekse mücadele sürecinde birbirleriyle rekabet ederler. Kuvvet dengesini lehlerine çevirmek, hareketin yönetimini ele geçirmek isterler. Ama bu iç mücadelenin —genel mücadelenin niteliği değişmediği sürece— belli kurallar içinde yürütülmesi esastır. Gruplardan bir kısmı, siyasi anlayışının gereği olarak mücadele programını kendi asgarî programı sayabilir. Ama eğer haldeki durumda bu programın uygulanmasını zorunlu görüyorsa ona katılır. Bu da genel ittifak içinde herkesin, her eğilimin zaten peşinen kabullendiği bir zorunluluğa uymak olur.

Bu açıdan *Birikim*'in 2. sayısındaki İYÖKD'nin olağanüstü kongresi üzerine yazıda Dernek yöneticilerinin antidemokratik uygulamalar sayılacak tavırlarını eleştirdik. Ama zaten o sıralarda bu en geniş gençlik örgütünde ayrılmalar —boykot etme v.b. biçiminde— başlamıştı bile. Ve o ana kadarki deney bu kitle örgütündeki iç mücadelenin demokratik sınırlar içinde yürümediğini, yürütülemediğini ortaya çıkarmıştı.

Bu sonucun ortaya çıkması için 1 yıllık süre kâfi geldi. Üzerinde önemle durulması gereken şey işte bu sonuçtur.

1971 öncesinde Dev - Genç içinde büyük ölçüde sağlanabilen birlik, şimdi sağlanamıyor. Hiç kimse tarafından açıkça reddedilmeyen örgüt içi demokrasi işlemiyor. Üstelik faşizan eğilimlerin geçmişte rastlanmadık ölçüde yaygınlaştığı, adeta meşruiyet kazandığı bir dönemde bu sonuçla karşı karşıyayız.

Gençlik içinde çalışan grupların birbirlerine karşı kısa zamanda sertleşen, hemen kopmaya varan bir mücadele stiline sahip oluşlarını neye bağlayabiliriz?

Bize göre bunun en temel nedeni grupların pek çoğunun asıl gövdesinin gençlik içinde oluşudur. Her grup öncelikle kendi bağımsız örgütünü oluşturmak zorunda olduğundan, mevcut durumda hemen hemen tüm kadrosu gençlerden —özellikle yüksek öğrenim gençliğinden— meydana gelen bir eğilim, ister istemez ayrılmaya gidiyor. Eğer bir eğilim gençlik dışında etkili, görece güçlü bir tabana sahipse gençlik örgütünü yan örgüt olarak değerlendirebilir ve genel bir gençlik örgütlenmesinin koşullarına daha rahat uyabilir.

Durum bu olunca gençlik meselesi özel bir önem, özel bir boyut kazanıyor. Böylece gençlik içinde çalışma bir talî alan çalışması gibi değil, asıl alan çalışmasına özgü metod ve anlayışla sürdürülüyor.

Yaşadığımız dönemin özgül bir gerçeğidir bu. Türkiye'de sosyalist parti ile işçi sınıfı arasında, sosyalist siyasal mücadele için en temel unsur olan bağın kurulamamış olmasının tüm meseleleri ağırlaştıran bir etken olduğunu da gözden uzak tutmamalıyız. Bu durumda bırakınız parti-işçi sınıfı ilişkisinin Leninist ilkelere göre biçimlenişini, alelâde «işçi partisi»ne özgü bir işleyişin dahi olmadığını biliyoruz.

1960'lardan sonra daha da belirginleşen özellikleriyle kendini duyuran yeni bir dönemde, oldukça değişen bir dunya içindeyiz. Ve Türkiye sosyalistleri, emperyalist sistem içindeki birçok ülkelerin aksine bu yeni boyutlar kazanan sorunlarla yerleşik bir işçi sınıfı partisi olmaksızın karşı karşıyadır. Yani oluşturulması zoruniu, gerekli olan parti, içinde bulunulan dönemin sorunlarına da tutarlı çözümler getiren bir anlayışın partisi olmak durumdadır.

Yukardan beri belirtmeye çalıştığımız durumu kısaca özetleyelim:

a) Turkiye'de sosyalist hareket içindeki hemen hemen tüm eğilimler, fraksiyonlar ana kadrolarıyla gençlik içindedirler ve bunun içindir ki bu alandaki mücadele, aynı sınıfa seslene farklı eğilimler arasındaki mücadele gibi hayatî addedilmekte, uzlaşma, ittifak geçici veya çok zor olmaktadır.

b) Türkiye sosyalist hareketinde bir parti geleneği yoktur. Özellikle genç kadrolar için temel sorun partinin oluşturulmasıdır. Bunun için her alandaki mücadeleye partinin oluşturulması açısından yaklaşılmaktadır.

Bir noktayı aydınlatmakta yarar var. Günümüz dünyasında varolan komünist - sosyalist partilerin hemen hemen tümü işçi sınıfının ekonomik mücadele örgütlerini (sendikalar) oluşturma sürecinde, bu uğraş içinde, doğup geliştiler. Böylece de sendikalar ve parti arasında doğal bir birlik, çok yakın ilişkiler kural halindeydi. İşçi sınıfı gelişip güçlendikçe sendikalar ve dolayısıyla parti de gelişme imkânı buluyordu. Oysa Türkiye'de sendika hareketi tarihi aynı özelliği göstermiyor. Bugün DİSK yöneticilerinin yalnızca sosyalist fraksiyonlara değil de adeta sosyalist harekete meydan okur tarzda davranabilme cüretini göstermesi bunu açıklar.

Genel hatlarıyla böylece tarif edebileceğimiz bir ortamda «işçi sınıfının gerçek siyasî hareketi»ni temsil ettiğini ileri süren her grup mevcut parti boşluğunu doldurmaya çabalıyor ve bu rekabet ortamında diğerleriyle her alanda kesin ayrımlar koymak kural oluyor. Ancak işçi sınıfıyla bağlarının hiç denecek kadar az olduğu veya isteğine rağmen varolan sendikal engelleri kolayca aşamadığı şu anda, yegâne kitle ilişkisi kurabileceği alanda (gençliğe, yuksek öğrenim gençliğine) —en azından pratikte— temel alan gibi bakıyor. Orasını *minyatür bir toplum gibi* görüyor.

Bizim bu yazıda üzerinde duracağımız konu, genel manzaranın işte bu yanıdır. Birçok fraksiyonda ortak olan, kendi gençlik örgütlerini kurarken ileri sürdükleri gerekçelerin ardında gizlenen bu örtülü kabuldür.

Yakınlarda kurulduğu ilân edilen bir gençlik derneğinin bildirisinde bu saydığımız özellikler berrakça görülebiliyor.

Bildiri; bugün dünyada biri devrimci diğeri gerici olan iki cephenin kıyasıya ve her alanda çarpıştığını söylüyor. Her iki cephede yer alanları saydıktan sonra, «işte bu güçler, toplumda yeralan çeşitli güçleri saflarına çekmek yolunda amansız bir savaş veriyorlar.» Bundan ö. türü «...gençliğin de devrim ve karşı - devrim arasındaki çatışmanın konusu olması tabiidir. Gençlik yığınını kim kazanacaktır, devrim mi yoksa karşı-devrim mi? İşte bütün mesele burada yatmaktadır.» deniliyor.

Görüleceği gibi «bugün» ve «evrensel» düzeyde konulmaya çalışılan mesele, yanlış, bulanık sunuluyor. Çünkü *«bugün» «dünyada»* gençlik hareketi, mevcut toplumsal yapıdan memnuniyetsizlik, anti - emperyalist tavır, her düzeyde yönetime katılma gibi *düzen dışındaki* taleplerle ifade ediliyor. Yani günümüz dünyasındaki gençlik hareketleri en genel anlamıyla *düzene karşıdır.* Ve bugün özellikle sosyalistleri ilgilendiren şey bu *düzene karşı* olanları sosyalist mücadele içine, sosyalist bilinçle getirebilmektir.

Çok önemli bir nokta «gençliği» elealış tarzıdır. Bildiri «gençlik yığını»ndan sözediyor. Oysa öteden beri «yığın» olan bu kesim üzerine dikkatlerin çekilmesine neden olan şey, bu «yığın»ın *harekete geçmesidir.* Cevap aranan mesele *bu yığının* (farklı sınıfsal kokenlerine rağmen) *topluca ve belli bir yönde harekete geçmesini doğuran nedenler*dir.

Bu bakımdan sorun, «gerici»ler açısından hareketi durdurma, «devrimci»ler açısından ise hareketi doğru bir raya oturtma yollarının tesbitidir. Ve her ikisi tarafından da ilk önce cevaplandırılması gereken —kuşkusuz farklı cevaplar vereceklerdir— şey ise bu hareketin kökeni, kaynağıdır. Üstelik *bütün dünyada* ve hemen hemen *aynı zamanda* cere-

yan eden ve hâlâ süregiden bir genel «gençlik hareketi» sözkonusu ise.

(Belirtelim ki bu arkadaşların «gerici-devrimci» biçimindeki ayrımlarının Marksistçe olduğu hayli su götürür. Ayrıca «gerici»ler içinde saydığı «sovyet sosyal emperyalistleri» gibi bir tanımı ne kabul edebiliriz ne de böyle bir toplum tanıyoruz. Ayrıca «toplumda yeralan çeşitli güçleri kendi saflarına çekme» için «savaş» biçiminde bir formülasyonun «sınıf mücadelesi» esprisiyle uyuşması imkânsızdır. Adeta iki karşıt siyasal grubun toplumun her sınıfını kendi yanlarına çekebilme imkânı var sayılmaktadır. O zaman bu gruplar dışında toplumun —toplum içinde yeralan güçlerin— edilgenliği kabul ediliyor demektir.)

Bildiriyi yazanlar Türkiye'deki faşist ve dinci gençlik kesimini ileri sürebilirler. Fakat dikkat edilirse bunların da bir anlamda düzen değişikliği önerdikleri ve etraflarına böyle bir imaj yarattıkları ölçüde adam toplayabildikleri görülür. Bu toplananların büyük ölçüde taşra burjuvazisi ve küçük mülk sahiplerinin bunalımını dile getiren ve bu sınıflara mensup gençler olduğu da biliniyor. Geleneksel burjuva partilerinin hiç denecek kadar az gençlik kesimine sahip oldukları apaçık gerçektir.

Özellikle Türkiye'deki duruma bakıldığında şu yukarıda söylenenleri de gözönüne alırsak «halk gençliği», «halk düşmanı sınıflara mensup gençlik» diye yapılan ayrımların açıklayıcı hiçbir değeri olmadığı görülür.

Arkadaşlarımız gençliğe baktıklarında orada her sınıftan gelme, her eğilimde insan görüyorlar. Bir kapitalistin çocuğu kapitalist sınıfı proleterin çocuğu proleteryayı temsil eder gibidir. Kuşkusuz büyük ihtimalle bir kapitalistin çocuğu da kapitalist olur. Ve yine daha büyük bir ihtimalle proleterin çocuğu da proleter. Ama buradan kalkarak bazı sonuçlara varmak son derece yanıltıcıdır. İlkin önemli bir «yöntem» yanlışı yapılıyor. Bu yanlış, «sınıf»dan anlaşılan şeyin bulanıklığından ileri geliyor.

Sınıf, bir toplumsal yapı içinde, üretim içinde belli bir fonksiyonu anlatır. Örneğin; kapitalist üretim biçiminde işçi işgücü ile, kapitalist, sermayesi ile bir fonksiyonu yerine getirirler. Bunun içindir ki işgücü olup da çalışmayana *deklase* veya *Lumpen*, sermaye olabilecek maddî varlığı olup da bunu kapitalist biçimde kullanmayana *rantiye* deriz. Bir kapitalist veya proleter, ancak üretim süreci içinde fonksiyonlarını yaparak ait oldukları sınıfların gerçek unsurları olurlar.

Bu bakımdan babaları işçi veya kapitalist olan gençler, kendileri aynı fonksiyonları henüz yerine getirmiyorlarsa onları kapitalist veya proleter diye görmek erken ve eksik bir değerlendirmedir. Doğaldır ki bunlar çevrelerinden etkilenirler ve davranışlarında, dünya görüşlerinde çevrelerinden aldıkları epey şey vardır.

Bu ufak görülen değerlendirme hatası, özellikle *öğrenci gençliğin yeri ve fonksiyonu* tartışılırken fazlasıyla önem kazanır. Türkiye gibi ülkelerde, bu konunun daha da dikkate alınmasını gerektiren bir durum var. *Çünkü bugün genellikle «gençlik hareketi» denilen şey aslında «öğrenci gençlik hareketi»*dir. İşçi gençlik genel mücadele içinde bir *işçi* olarak vardır. Ayrıca bir *genç* olarak fazlasıyla bir ayırdediciliği yoktur. Bir genç işçiyle yaşlı işçi arasındaki fark bir genç kapitalistle yaşlı kapitalist arasındaki —eğer bahsedilecek kadar önemliyse— fark kadardır. Aynı şeyler köylülük için de söylenebilir. Buradan şu sonuç çıkıyor: Fonksiyonuyla bir *sınıfa* ait olan insanlar arasında yaş farkı, geçerli bir ölçü değildir, özel bir ayrım gerektirmez.

Bütün bu yanlışlara neden olan daha önce değindiğimiz örtülü - kabuldür: Gençliği minyatür bir dünya, bir toplum olarak ele almak. Bu kabul, gençliği —bir siyasi hareketlilik içinde insanları— aşağıdaki şekilde tarif ediyor:

«Gençlik insan hayatının belirli yaş dönemleri ve bu dönemin biyolojik özellikleriyle sınırlanmış bir bölümüdür.» Bu tarifin eleştirisine girmeden aynı bildiride yeralan bazı cümleleri de verelim. Bildiriyi yazanlar «burjuva bilim adamlarının», gençliğin mücadelesinin sebebini «biyolojik etkenlere» bağlanmasını, «nesiller arası çatışma» gibi göstermesini şiddetle yeriyorlar. Ama kendi tarifleri de biyolojik esaslara bağlı. «Belirli yaş dönemleri»nin «nesil», «biyolojik özellikler»in «biyolojik etkenler»le pek farkı olmasa gerek. Bildiriyi yazanlar «burjuva bilim adamları»na öfkeleneceklerine kendi tariflerini burjuva anlayıştan nasıl ayırdedeceklerini düşünmelidirler.

Aslında «burjuva bilim adamları»nın anladığı biçimde bir «eski - yeni nesiller arası sürtüşme» vardır. Ama bu günümüzdeki olaylardan özünde farklıdır. Bahsedilen sürtüşme şundan ileri gelir: *Temel değerleri aynı olan* iki kuşak arasında, birtakım yerleşik davranış kalıplarına uyma veya bazı üstyapısal kurumların (ahlâk, din v.b.) yorum ve uygulan-

masında hemen her zaman anlaşmazlıklar çıkar. Eskiler yenilerin de zamanla aynı çarka uyacaklarını bilerek çoğunlukla «delikanlı çağına özgü aşırılıkları» olağan karşılarlar. «Biz de gençliğimizde sizin gibiydik.' Ama hayat...» tekerlemeleri bu dönemi anlatır.

Burjuva bilim adamlarının yanılgısı, geçmişe ait bu kategoriyi, bugünün nitelikçe değişik gençlik hareketini açıklamakta kullanmalarıdır.

Bugünün genç insanlarını harekete geçiren şey, ne delikanlılığın geçici ruh hali ve ne de yaşlıların alışkanlık ve tavırlarına karşı «idealistçe» bir tepkidir.

Eğer böyle olsaydı, bugün tüm kapitalist - emperyalist kampı sarsan, telaşa iten bir olay olarak değil, «aile - içi» anlaşmazlıklar olarak ele alınır, «zamanla *yola* gelirler» denilirdi. Oysa böyle olmadığını hepimiz biliyoruz. Bugünkü gençlik hareketi, farklı sınıflardan gelme gençlerin, —ait oldukları sınıfların içinde yıllarca bulunmaktan ötürü taşıdıkları sınıfsal hastalıkları da barındırmakla birlikte—, varolan toplumsal düzene köklü bir tepki, bir siyasal etkinlik olarak kendini duyurmaktadır. Özellikle geri bıraktırılmış ülkelerde —Türkiye gibi— sosyalist mücadele içinde yeralma yönünde güçlü bir eğilim vardır. Türkiye'de 1965'den bu yana gençliğin hareketinde ve örgütlenmesinde sosyalist unsurların tartışılmaz önderliğini bu özellik açıklar.

Bildiride:

«Gençlik gericiler tarafından açlığa, sefalete, işsizliğe ve toplumsal çürümeye mahkûm edilmiştir. Emperyalistlerin, komprador patronların ve toprak ağalarının düzeni gençliğin hayatını çekilmez hale getirmiş, geleceğini karanlıklar içinde bırakmıştır Ona sömürü baskı ve zulüm dışında bir şey vermemiş, onu kendi gerici amaçlarını gerçekleştirmede uysal bir alet, bir sömürü malzemesi olarak görmüştür. Bundan şu sonuç çıkar; gençlik meselesi, ezilen, sömürülen, geleceği karartılan, zulüm ve baskıya uğrayan halk gençliğinin, kendisini ezen, sömüren, baskı ve zulme uğratan gericilere karşı mücadelesi meselesidir. Gençlik meselesi, özellikleri olan bir sınıf meselesidir. Bu özellikler, onun içinde bulunduğu özel varoluş koşullarından, yani yaşama koşullarından doğmaktadır. Bu yüzden onun yaşama koşulları benzer kaldığı sürece mücadelesi devam edecektir.» deniliyor.

Daha önce belirttiğimiz gibi Türkiye'de ve bütün dünyada gençlik hareketi denilen şey «öğrenci gençlik hareketi»dir. Hareketin alanı kısmen orta öğrenim kurumları, en geniş ölçüde üniversiteler, yüksek okullardır.

Öğrenci gençliğin «açlığa, sefalete, işsizliğe v.b.» mahkûm edilmesi... eğer ajitatif unsurlardan teori çıkartmıyorsak yanlış bir değerlendirmedir. Kapitalist sistemin bugünkü durumunda —özellikle geri bıraktırılmış ülkelerde— gerçekten de bu sayılan şeylere «mahkûm edilme» vardır. Ama bu özellikle gençliğe yönelik bir şey değildir, tüm emekçi sınıflar için bir tehdittir.

Öğrenci gençlik, henüz öğrencidir, üretim içinde henüz bir yeri, fonksiyonu yoktur. Bundan dolayı üretimden doğan bir *hakkı* istemek durumunda olamaz. İşsizlik v.b. onun öğrencilikten çıktıktan sonra karşılaşacağı sorunlardır. İki şekilde karşı çıkılabilir bu söylenenlere: İlki öğrencilerin yetersiz burs ve kredi imkânları onları iş aramaya itiyor, ama bu gerçek okula devam zorunlulukları gerekse kıt iş imkânlarınca engelleniyor. İkincisi öğrenciler daha önceki deneyleri, iş bulamayan binlerce diplomalıyı görüp kendi geleceklerini tahmin edebiliyorlar. Ancak bu itirazlar, dikkat edilirse öğrenciliğin doğurduğu sorunlar değildir. Öğrenci iş ararken işgücü sahibi bir emekçinin sorunlarıyla, mezuniyet sonrasında ise teknik eleman veya bir meslek sahibi kişinin sorunlarıyla yüzyüzedir.

Bu çerçeve içinde baktığımızda elde ettiğimiz sonuç şu oluyor: Öğrenci gençlik, bizzat öğrenci gençlik olarak bulunduğu yerin ekonomik sorunlarından değil, öğrenci, aydın olarak tüm toplumsal yapıyı anlayabilme imkânlarının ürünü olan bir tepkiyle harekete geçiyor.

«Gençliğin ezilmesi, sömürülmesi» de aynı ajitatif kökene ait. Yukarıda belirttiğimiz gibi sömürme, kapitalist ekonomi, kapitalist üretim içinde meydana gelen bir olay. Öğrenci gençlik, ancak ayrıca üretimde çalışan bir emekçi de olduğu ender durumda —öğrenci olarak değil emekçi olarak— bu olayla yüzyüze gelir. Ayrıca gençliğin «özel varoluş koşulları», «yaşama koşulları» kavramının, gençliğe özgü hangi şartları içerdiğini çıkaramadık. Arkadaşların daha yukarıda gençlik için yaptıkları tarifin mantığı içinde kalırsak bu «belirli yaş dönemindeki» insanları diğer yaş dönemlerindeki insanlardan daha özel bir «varoluş» ve «yaşama» koşullarına iten şeyin «yaş»la ilgili bir yanı var demektir. Oysa biz, kapitalist üretim içinde, emekçilerin yaş, cinsiyet, din, dil v.b. tüm ayırdediciliklerden soyutlanmış olarak bir meta olan işgüçleri ile ele alındıkları gerçeğini söyleriz.

İşçi ve emekçinin, kapitalistin veya toprak sahibi-

nin «yaşama koşulları»ndan bahsedebiliriz, çünkü bu sınıfların yaşama koşullarını belirleyen nesnel göstergeler vardır. Örneğin işçinin yaşama koşulları haldeki ücret düzeyi ile sınırlıdır. Öğrenci veya ne olduğunu pek çıkaramadığımız «genç» için bu yaşama koşulları neyle belirlenebilir? Diyelim öğrenci için bu belirleyici, burs, kredi veya ailesinden gelen harçlıktır. Bunlar ise öğrencinin mevcut durumdaki herhangi bir ekonomik faaliyetinin şu veya bu ölçüde karşılığı olarak verilmez.

Bu konuda sanırız daha fazla açıklamaya gerek yok. Yalnız «...onun bu yaşama koşulları benzer kaldığı sürece mücadelesi devam edecektir» vargısının ekonomik ögeye ağırlık veren özüne, sadece yukarıdan beri yaptığımız sınırlı açıklamaların değil aynı zamanda bugüne kadarki pratiğin de karşı koyduğunu görürüz. «Gençlik», kendi «yaşama koşullarını» bugüne dek pek az öne sürmüştür. Hemen hemen dünyanın hiçbir yerinde gençlik «kendi yaşama koşullarından» kalkıp bir yerlere gitmemiştir.

Bizce yanlış konulmuş, yanlış kabul edilmiş birtakım varsayımlardan başlayıp «gençlik olayları»nı açıklamaya kalkan bu görüş, bu yanlışlıklarını tüm metin boyunca sürdürüyor. Bu bakımdan çıkış noktalarının yeterli bulduğumuz eleştirisini yapmakla yetiniyoruz.

Özel olarak, «emperyalizm toplumdaki en gerici sınıf ve tabakalarla ittifak kurar —ki burada kastedilen feodalitedir—» tarzındaki anlayışa dergi olarak karşı olduğumuzu herzaman söyledik. Bunun için ayrıca açıklamaya gerek duymuyoruz. Bir de bildirinin 2. sayfasındaki «.. ne yönde bir değişmeye ihtiyaç duymaktayız, toplumsal gelişmeye taraftar olanlar ve engel olanlar kimlerdir? İşte bütün mesele bu sorunun cevabında yatmaktadır.» tarzında bir yaklaşımın Marksist bir ele alış olduğunu söylemenin imkânı yoktur. «Gelişmeye taraftar olma» gibi son derece bulanık, izafi bir tanımın ölçü alınmasının tutar yanı yoktur. «Değişmenin ne yönde olacağı», ve «ne yönde bir değişmeye ihtiyaç duyulduğu» biçiminde sorular da garip tir. Çünkü değişmenin yönü Marksistlerce bellıdır ve onlar bu yöndeki aşamaların neler olabileceğini tartışabilirler. Ayrıca bu yön bizim ihtiyaçlarımızca belirlenmez, aksine «ihtiyaçlarımız, tarihsel - toplumsal sürecin nesnel gerekleri»nin çizdiği bu «yön» tarafından belirlenir.

Bıldırının 7. sayfasında önerilen gençlik örgütünün ilkeleri var. Bu ilkelerin birbirini olumsuzlayan şeyler olduğu sonucuna varıyoruz. Şöyle ki: Başlangıç bölümünde «revizyonizm ve pasifizm, devrimci düşünceye taban tabana zıt, mücadelenin tutarlı şekilde gelıştirilmesine engel» olduğu söyleniyor ve yine 4. öneride «emperyalizme, faşizme, her türlü millî baskıya, feodalizme, revizyonizm ve pasifizme karşı bütün gençler»i saflarında birliğe çağırıyor (doğal ki bu sayılan olumsuz unsurlarla mücadele için). Ama 5. öneride bunca suçlanan, hedef gösterilen «revizyonist» ve «pasifist»ler «belirli ilkeler etrafında» (nasıl bir belirli ilkeler olabilir bunlar?) «birlik kurmaya» çağırılıyor. Sanırız açıklanmaya gerek duyurmayacak kadar düşüncesizce edilmiş sözlerdir bunlar. Bir de «örgütsel bağımsızlığın» «titizlikle korunacağı» söyleniyor ama 4. öneride sayılan unsurları «sorumlulukları paylaşmaya», «saflarımızda birliğe» çağırıyor. Bu nasıl br örgüttür ki «sorumlulukları paylaşmayı» kabul ettiği halde, «örgütsel bağımsızlık titizlikle» korunuyor. Böyle bir şey, örgutlerin katıldığı bir ittifak için sözkonusu olabilir. Ya bu arkadaşların, bağımsızlığını titizlikle korudukları örgütün, önerdikleri gençlik örgütü olmadığını söylemeleri gerekir, ya da «sorumlulukları paylaşma» veya «birlik» sözlerinin pek ciddiye alınmamasını söylemeleri gerekiyor.

Bunlar ve benzerleri, belırttiğimiz gibi sorunu yanlış ele alıştan doğan zincirleme hatalı sonuçlardır. Biz, konumuz özellikle «gençlik» olduğu için bu kadarla yetinip asıl konumuza geçiyoruz.

Kuşkusuz bu arkadaşların da cevap getirmek istedikleri konu, içinde bulunduğumuz dönemde yaygın ve sürekli bir olgu olarak kendini duyuran (özünde «öğrenci») gençlik hareketidir. Öğrenci gençlik hareketinin yalnızca ülkemizde değil, toplumsal sorunların ağırlığının daha yoğun duyulduğu tüm geri bıraktırılmış ülkeler başta olmak üzere hemen hemen her ülkede siyasal hareket içinde etkin bir öge olmasının tarihsel - toplumsal nedenlerine eğilmektir görevimiz.

Biz *Birikim* olarak 1. sayımızda bu konuda geniş açıklamalar, görüşler getirdik. Önerilerimizi sıraladık. Bunlara karşı doyurucu bir cevap, sağlıklı bir tartışma ortamını oluşturacak eleştiriler gelmediğini belirtelim. Yalnızca kişiler düzeyinde ve önerilerimizin temel esprisine taban tabana zıt bir yoruma dayalı eleştiriler oldu. Bir kere daha, bizim «yüksek öğrenim kurumlarında ideolojik mücadele ve alternatif üniversite» tanımıyla sunduğumuz görüşlerimizin, hem «öğrenciler derslerine çalışsınlar» gibi gülünç bir anlayıştan, hem de soyut tar-

tışmalar olarak yanlış biçimde kavranılmış bir ideolojik mücadele anlayışından kesinlikle ayrı bir içeriği olduğunu belirtelim.

Bu konuda ciddî bir inceleme gereklidir. Yoksa yüksek öğrenim gençliğinin kendiliğinden ve kuşkusuz güçlükle, el yordamıyla bugüne dek sürdürdüğü hareketin alışılagelmiş kanallarında sürüklenip gidilir. Bunun, böylesi bir durumun, kendiliğindencilğe bağımlı olmak olduğu apaçıktır.

Eleştirisini yapmaya çalıştığımız bildirinin görüşleri, aslında bu konuda yine gençlik hareketinin görünüşteki unsurlarına dayalı değerlendirmelerden kalkan birçok görüşle özünde birdir.

Böylece daha önce tesbit ettiğimiz Türkiye'deki sosyalist hareketin günümüzdeki sorunlarına değgin açıklamalarımızla doğrudan ilgili bir yere varıyoruz.

Farklı eğilimlerin birçoğu için adeta taban durumunda olan öğrenci gençlik içinde mücadele, gençliğin bu tarihî ve geçici olması zorunlu pozisyonundan ötürü hayatî addedilmekte, katı, kesin ayrımları zorlamaktadır. Bu durumun, öğrenci gençlik ve mücadelesi sorununa doğru bir yaklaşımla eğilmemekten gelen bir yanlışın eşiğinde devam etmesi, üzücü olmaktan öte, tehlikelidir.

Sosyalist hareketin örgütlenmesi veya bu zeminin acilen oluşturulması işi, Türkiye'nin şu andaki tarihsel - toplumsal özgüllüklerinde önemli bir yeri olan bu sorunun aydınlığa, çözüme kavuşturulmasına derinden bağlıdır.

ÖMER LAÇİNER

MC HÜKÜMETİNİN İKTİSAT POLİTİKASI

MC hükümetinin güvenoyu alışını izleyen üçüncü ay dolarken, sanayi odaları başkanları yaptıkları bir toplantıda ekonomik durumla ilgili kaygılarını dile getirdiler. Kaygılar özellikle dış ticaret açığı ile ilgiliydi. Gerçekten de 1975'in ilk beş ayındaki dış ticaret açığı çok büyük ölçülere ulaşmıştı. 1974'te Mayıs sonuna kadar 768 milyon dolar olan açık, bu yıl aynı sürede 1 milyar 354 milyon doları bulmuştu (yaklaşık olarak % 90 kadar bir artış) 1974 ve 1975 yıllarının ilk beş aylık dönemleri karşılaştırıldığında, ihracat 783 milyon dolardan 533 milyon dolara düşerken, İthalat 1 milyar 369 milyon dolardan 1 milyar 888 milyona yükselmiştir. Pamuk, fındık gibi geleneksel İhraç mallarının ihracatında 1974'e oranla ciddî gerilemeler doğmuş, öte yandan spekülatif maddeler ithalatı geçen yıla oranla birkaç misli artmıştır. Son yıllarda dış ticaret açığının etkisini gideren ve ödemeler dengesini ferahlatan en önemli etken olan işçi dövizleri ise umulan artışı göstermemektedir. (İlk üç aylık donemler gözönüne alınırsa, 1974'te 290 milyon dolar olan işçi gelirleri 1975'te 282 milyona düşmüştür). Bu olumsuz mekanizma sonucunda döviz rezervleri erimeye devam etmiştir. 30 Nisan 1974'te 2 milyar 147 milyon olan döviz rezervleri MC hükümetinin başa geldiği tarihte zaten 1 milyar 332 milyona düşmüştü. MC hükümeti ilk üç ayını tamamladığında ise, rezervler 1 milyar doların biraz üzerindeydi.

Dış ticaretle ilgili zorluklar aslında kendini MC hükümetinden önce belli etmişti. Geçmiş yılların deneyiyle çok iyi bilindiği gibi, Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından biri dış ticaret açığıdır. 1970'e gelene kadar 1946 ve 1958 yıllarında yapılan devalüasyonlar sorunu geçici olarak hafifletmiş, fakat bir süre sonra aynı güçlükler daha büyük boyutlarda yeniden doğmuştu. 1970 devalüasyonunun etkisi işçi döviz gelirlerindeki artışla bir araya gelince, Türkiye alışılmadık bir döviz rezervyle karşılaştı. Yalnız bu düzelme pek kısa sürdü ve hızlı bir gerileme başgösterdi. Bu yönde bir gelişme beklendiğinden döviz kurlarında uzun aralıklarla sert «ayarlamalar» yerine, kısa aralıklarla «küçük ayarlamalar» uygulanmaya başlanmıştır; başka bir deyişle küçük oranlarda ve sık sık devalüasyon uygulamaya başlanmıştır. (Develüasyon sözcüğünü kullanışımızın nedeni ayarlamaların çoğunlukla TL aleyhine oluşundandır). ABD doları, İngiliz sterlini ve İtalyan lireti karşısında TL.nın değeri son büyük devalüasyondan bu yana birçok kereler değiştirilmiştir. Fakat bu değiştirmeler bazan değer yükseltme, bazan da indirme şeklinde olduğundan, Ağustos 1970 değerleri ile bugünkü değerler arasında çok küçük farklar vardır. Buna karşılık, diğer bazı dövizler karşısında TL'nın değeri oldukça düşmüştür. Örneğin, 1970 devalüasyonundan 1975 Ocak ayı sonuna kadar Fransız frankının alış değeri 8 kere değiştirilmiş ve sonuçta Ağustos 1970 değerinin % 99 üzerine ulaşmıştır. Aynı dönemde Alman markının değeri de 9 kere değiştirilmiş ve söz konusu dönem sonunda % 45'lik bir değer artışı elde etmiştir. 1970 devalüasyonunun oranının % 66 olduğu hatırlanırsa, söz konusu oranların önemi açığa çıkar.

Yukarda açıklanan gelişmeye karşılık, sermaye çevreleri ve hükumet yeni tedbirler

uygulayabilmek için seferber oldular. Sanayi odalarının görüşleri arasında ihracatta vergi iadesi oranlarının arttırılması ve ihracat kredisinin yükseltilmesi gibi talepler ve yabancı sermayenin teşviki ile Arap ülkelerinden kredi alınması gibi öneriler vardı. Hükümetin girişimleri ise şunlar oldu: İran'la 20-25 yıl vadeli ve faizi % 2.5 - 8 arasında değişecek proje kredileri için anlaşmaya varmak, dövize çevrilebilir mevduat için uygulanan faiz oranını Avrupa'daki faiz oranının % 1.75 üzerinde saptamak (daha önce % 1 olan bu fark Haziran ayı içinde yükseltildi: ilgililer bu farkın pratikte daha da yüksek olduğunu belirtmektedirler. Sözkonusu tedbir etkisini kısa sürede göstermiş ve dövize çevrilebilir hesaplar kanalıyla gelen dövizlerde önemli bir artış doğmuştur), dış kredi bulmak için çabaları genişletmek, ihracatı teşvik için yeni tedbirler hazırlamak. DPT'nın İngilizce olarak hazırladığı bir rapora göre, özellikle imalat sanayii ve enerji alanlarındaki 111 proje için 3.7 milyar dolarlık krediye ihtiyaç vardır.

İhracatı teşvik için uygulanan tedbirlerin arttırılması ve genişletilmesi için de ilk hazırlıklar tamamlanmıştır. Halen uygulanmakta olan ihracatta vergi iadesi; ihracatta vergi, resim ve harç istisnası; kredili ihracat gibi tedbirlere yenileri eklenmektedir. Bu tür tedbirler bir yandan devlet gelirlerinde ve dolayısıyla kamu hizmetlerinde bir gerilemeye yol açmakta, öte yandan ihracatçılara ve ihraç edilen ürünleri üreten sanayicilere gelir transferi anlamını taşımaktadır. Örneğin, sadece ihracatta vergi iadesi yoluyla 1973'ten beri özel sektöre aktarılan tutar her yıl 1 milyar TL'sını aşmaktadır.

Buraya kadar ele alınan dış ticaret sorunu ve onu çözümlemek, ya da hiç olmazsa hafifletmek amacıyla uygulanan ve uygulanacak tedbirlerin en önemli etkileri şunlar olacaktır:

a) Ekonomiyi dışa daha çok bağımlı kılmak,

b) Zaten bozuk olan vergi yükü dağılımı ile gelir dağılımını daha da bozmak.

KAMU KESİMİ DENGESİ

MC'nin ülke içindeki iktisadî sorunları da giderek ciddileşmektedir. Bu sorun esas olarak kamu kesimi dengesi ve bütçe ile ilgilidir. Ucuzluk vaadleri ile işe başlayan hükümetin ilk adımlarından biri gübre fiyatlarını indirmek olmuştu. Bunun belli başlı nedeni 1973 ve 1974 yıllarında suni gübre stoklarındaki artıştı. Gübre kullanımı 1972'de % 16.5 1973'te % 13.3 artış göstermişken, bu oran 1974'te % 2.1'den ibaret kalmıştı. Buna karşılık, gübre kullanımında bir artışın tarımsal ürünü arttıracağı kesin olmakla beraber, bu artış kendini ancak 1976'da ortaya koyacaktır. Daha önemlisi, bu artıştan kimlerin yararlanacağıdır. DPT'nın Mayıs ayında yayınladığı bir rapora göre, gübre kullanımından esas olarak büyük işletmeler yararlanmaktadır. Tüm tarım işletmelerinin sayıca % 89'unu oluşturan küçük işletmeler (100 dekardan ufak) dağıtılan suni gübrenin % 54'ünü kullanmaktadır. Buna karşılık, işletmelerin % 11'ini oluşturan orta ve büyük işletmeler (100 dekardan büyük) % 46'lık bir pay elde etmektedir. Orta ve büyük işletmelerin gübre kullanımındaki payı bazı bölgelerde özellikle yüksektir: Ege'de % 66 ve Güneydoğu'da % 84. Orta ve büyük çiftlik sahiplerine yararlı olacak bu tedbirin olumsuz etkileri ise şu şekilde ortaya çıkacaktır: Gübre fiyatları indiriminin bütçeye getireceği yük en iyimser tahminle 4 milyarı aşacaktır.

Bunun dışında da, bütçe hazırlanırken tam olarak gözönüne alınmamış bazı harcamalar sözkonusudur. Örneğin, milli savunma için 5 milyarlık bir ek harcama, ve 12 sayılı kararname sonucunda 12 milyar kadar bir ödeme. Bütün bunlar devlet giderlerini bütçe tahminlerinin oldukça üstüne çıkartırken, kamu gelirlerinin bütçe tahminlerini düzeyinde gerçekleşmesi bile şüphelidir. Devlet gelirlerinin umulanın gerisinde kalması artık normal bir olay olmuştur. Örneğin, 1974 yılı devlet gelirleri plan rakamlarının % 21, bütçe rakamlarının da % 9 gerisinde gerçekleşmiştir. Devlet gelirlerinin bu kadar geri kalması ve bazı ek harcama kalemlerinin doğması sonucunda, ya açık finansmana başvurulmakta, ya da bazı kamu harcamaları kısılmaktadır. (Ya da her ikisi birden uygulanmaktadır).

Kamu harcamalarının kısılması özellikle yatırımlarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1973 ve 1974 yıllarında planlanan kamu yatırımlarının sırasıyla sadece % 80'i ve % 83'ü gerçekleşmiştir. Bu yatırımların gerçekleşme oranlarının sektörel dağılımı da oldukça anlamlıdır. 1973 ve 1974 yılı kamu yatırımları (sabit fiyatlarla) birlikte ele alındığında, toplam için % 81.6 olan gerçekleşme oranı, turizm yatırımlarında % 98'e ulaşırken, eğitimde % 69, sağlıkta da % 66'da kalmaktadır. Kamu kesiminin sağlık ve eğitim yatırımlarından genellikle düşük ve orta gelirliler yararlandığına göre, yukardaki rakamların anlamı açıktır.

MC döneminin en önemli iktisat politikası tedbirlerinden biri de özel yatırımları teş-

vik tedbirlerini genişletmek olacaktır. Halen uygulanmakta olan yatırımları teşvik tedbirlerinin en önemlileri a) gelir ve kurumlar vergilerinden yatırım indirimi, b) bina inşaat vergisi istisnası, c) gümrük vergi ve resimlerinden tam veya kısmî bağışıklık, d) ithalde alınan vergilerin 5 yıla kadar taksitlendirilmesi vb. dir. Görüldüğü gibi, sözkonusu tedbirler yatırım yapan sermayedarların vergi yükünü azaltarak girişimlerinin kârlılığını yükseltmektedir. Bununla birlikte, teşvik tedbirleri yatırımların ne bölgesel dağılımını, ne de sektörel dağılımını ciddi bir şekilde etkilememektedir. 1972, 73 ve 74 yıllarında teşvik belgesi alan yatırımların % 75 civarında bir bölümü sanayileşmenin zaten hızlı olduğu Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde gerçekleşmiştir. Teşvik belgesi alan yatırımların çok önemli bir bölümü de (1972'de %71; 1974'te %59) zaten kârlı alanlar olan dokuma, kimya ve gıda sanayiine yapılmaktadır.

Yalnız, özellikle bölgesel dağılımda, yeni bir eğilim göze çarpmaktadır. 1974 yılı programında kabul edilen ilkelerin etkisiyle Marmara Bölgesinin payı azalmıştır. Aynı şekilde, 1975'in ilk üç ayında teşvik belgesi alan 8.9 milyar değerindeki 144 proje içinde İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin paylarının arttığı izlenmektedir.

Yatırımları teşvik uygulaması zaman içinde o kadar genişletilmiştir ki, işin burjuva iktisat teorisindeki mantığı bile çiğnenir olmuştur. Tekelci sermayenin temsilcisi TÜSİAD bile bu genişlemeyi aşırı bulmuş ve şu şekilde eleştirmiştir: Teşvik uygulaması «...tüm sektörleri kapsar hale gelmiştir. Herşeyi teşvik, hiç bir şeyi teşvik etmemektir... Selektif bir teşvik uygulamasına mutlaka geçilmelidir.» Bu eleştirinin arkasında yatan dileği anlamak hiç zor değil kuşkusuz.

Yukarda sayılan hususları şu noktalarda toplamak mümkün:

a) Özel yatırımları teşvik amacıyla sermaye sınıfına sürekli olarak artan biçimde gelir transferi yapılmaktadır. Dolayısıyla gelir dağılımındaki bozukluk daha da artacaktır.

b) Kamu harcamalarının bazı bölümleri önemli bir artış gösterdiğinden, kamu yatırımları planlananın gerisinde kalacaktır.

c) Devlet gelirleri (zaten yetersiz olan vergi sisteminin bir de sermaye sınıfı lehine bağışıklıkların arttırılması ile daha da zayıflatılması yüzünden) harcamaların gerisinde kalacaktır. Bunu gidermek amacıyla açık finansmana başvurulması ve bunun da fiyatları arttırması kaçınılmaz olacaktır.

Gerek dış ticaretle, gerekse kamu kesimi ile ilgili olarak yukarda açıklanan gelişmeler sonucunda, MC hükümetinin 1975 sonunda ve 1976 başında iktisadî sorunları ciddî boyutlara ulaşacaktır. Türkiye'de uygulanmakta olan kapitalist sanayileşme yönteminin ve özellikle bu yöntemin MC tarafından kullanım tarzının olumsuz etkileri ve sonuçları çok çarpıcı ve açık biçimde gözler önüne serilecektir. Bu gelişmeleri kitlelere açıklamak, pek zor olmayan, fakat zorunlu bir görev olacaktır.

KENAN ATALAY

SAZLIKÖY

Söke'nin bu köyündeki bilinen olaylar, Türkiye sosyalizminde bugün çok daha fazla önem verilerek tartışılan tarım meselesine sıhhatli bir yaklaşım getirmeye yardımcı olabilir.

Bugüne dek Türkiye'de tarım meselesi ve buna bağlı konular, hemen hemen tümüyle orta mülk sahibi veya topraksız köylülüğün *toprak talebine ağırlık, öncelik veren bir çerçeve içinde tartışıldı.*

Özetle söylemek gerekirse bugün ülkemiz tarımında iki temel işletme modeli var. Biri özellikle Güneydoğu Anadolu'da yaygın olan feodal tarım yapısı, diğeri ülkenin en verimli ovalarında gelişen kapitalist çiftlikler. Fakat tüm ülkede en yaygın işletme, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerdir. Bunların bazısında feodal dönemin teknolojisi, bazısında daha modern bir teknoloji uygulanır. Buna bağlı olarak da, bu teknolojik düzeye uygun sınıfsal ilişkiler ve pazara bağımlılık oranları değişiktir. *Ancak gerek feodal ve gerekse orta-küçük işletmeler kapitalizmin getirdiği yeni zorunluluk ve zorlamalar doğrultusunda hızla değişime uğramaktadır.* Bu süreç, kapitalizmin tarımda kendini duyurmasının bir sonucu olan pazara bağımlılığın artışını getirir. Orta ve küçük işletmeler pazar için üretime ağırlık verdikçe, eskiden daha içe kapalı, kendi geçimini bu dar çevre içinde sağlayan yapının da uyumu bozulur. Üretim artırılmakla buna çare bulma ihtiyacı, modern verim artırıcı teknolojiyi uygulamanın tek birimler için çok zor oluşu yüzünden daha geniş topraklar elde etmeyi çıkar yol bulur. Bir yandan da nüfus artışı bu çıkar yolu kapat-

maktadır. Fakat küçük ve orta köylülükle birlikte topraksız köylüler, bu kısır döngüyü pek farkedemezler, çünkü mülk sahibi olmanın dar görüşlülüğü zor terkedilebilen bir özelliktir. Bu çerçeve içinde kendiliğinden çözüm girişimleri, yalnızca zengin «ağa» köylülerin çoğunlukla tapusuz veya hileli usullerle tasarruf ettikleri toprakların işgal edilmesinde değil, toprak için işlenen sayısız cinayetler de gözlemlenebilir. Yılan hikâyesine dönen toprak davaları da ayrı.

Türkiye tarımında hakim üretim ilişkisinin ne olduğu şeklindeki şematik (ve yanlış) soru sonucunda bir yığın kavga edildi. Oysa cevap verilmesi gereken, ilişkilerin zaman içindeki değişim ve yönü idi. Bugünkü durumda ille de tek ve formül olabilecek bir cevap arayan eğilim, elbette gerçekliği geniş ölçüde kaçırırdı. Nitekim, tarım meselesini en ön plana koyanlar, hakim üretim biçiminin feodal olduğunu söylerken yukarda orta ve küçük köylülüğün ülkemizdeki dramının ürünü olduğunu belirttiğimiz toprak işgallerini, «anti-feodal» eylemler olarak adlandırırlar. Bu arada tefecilikten de söz edildi. Oysa orta-küçük işletmelerin hayli geri ve bu büyüklükler sabit kaldıkça daha ilerisinin konulması çok zor olan teknolojik düzeyinde, daha düşük faizli kredilerin ancak sonucu etkileyici bir değeri vardır. Bu işletmeler kapitalizmin gelişmesi karşısında yalnızca belirli alanlarda ve belli tarım ürünleri üretiminde (çay, fındık, tütün, zeytin v.b.) devam edebilir. Tahıl, pamuk, şeker pancarı v.b. gibi ülkemizde geniş yer kaplayan ürünler modern teknoloji kullanılarak daha verimli üretilmektedir.

Orta-küçük köylülüğün ve topraksız köylülerin «toprak talebi» kendiliğindendir. Kapitalist üretim ilişkilerinin girdiği bu alanda artık hiçbir şey eski haline dönemez. Bir ölçüde dönse bile yeniden aynı yere gelinir.

Bu olgu, feodal mülkiyet için de aynıdır. Artık kapitalizmin kırda ve şehirde eski yapılara karşı sürdürdüğü atağa tabi olmak Güneydoğu'daki feodallere de kendini kabul ettirdi. 12 Mart hükümetlerinin tarım reformu politikasının bu kesimlerce kesin bir karşıkoyuşla karşılanmadığını hatırlatalım. Bu dönemde bu bölge için özel bir dikkatle hazırlanan tarım programının siyasal - etnik niteliğine pek az dikkat edildi. Millî meselenin toprak meselesi olduğunu ciddî ciddî ileri sürenlerin aksine, Güneydoğu'nun ağaları ve 12 Mart'ı destekleyen güçler, toprak sorununa sınırlı bir çözüm getirerek milli meseleyi de etkisizleştirmeyi planladılar. Bu bölgede Kürt halkının etnik - siyasal baskıyla daha da köklü nitelikler kazanmaya aday iktisadî (yani toprak) sorunlarını küçük mülkiyetin kısır, oyalayıcı girdabına havale etmekle kendi açılarından haklıydılar. Dikkat edildiğinde feodal beylerin özünde bu politikaya karşı olmadıkları görülür. Onlar daha çok kendilerin yeni dönemin (kapitalizmin) gereklerine kolayca uymalarını sağlayacak maddî imkânları en iyi biçimde sağlamaya önem verdiler. Onun içindir ki bu reforma en sert ve gerçek tepki, bunlardan değil, bunları sağlamaya çalıştığı imkânları, o sırada zaten sağlamış olan Orta ve Batı Anadolu'nun zengin kapitalist toprak sahiplerinden geldi. Kanun da bu tepkilere göre «düzenlendi» geniş ölçüde.

Türkiye tarımında genel akış budur. Kapitalize ilişkiler yayılıyor ve kendi kurumlarını, gerekli sınıfsal oluşumları yaratıyor. Dün kendine yeterli olan bir kısım toprakları işletenler köylerini bırakıyorlar, çünkü pazara uyamıyorlar. Gelişimin yönünde oluşumlar ise büyük ölçüde köylülerin topraksızlanması ve asıl önemlisi Sazlıköy'deki gibi sürekli tarım işçisi olan köylerin yaygınlaşması. Tarım alanının süratle gelişen iki sınıfı toprak kapitalistleri ile tarım proleterleridir. Böylece sosyalist mücadelenin kırdaki gerçek tabanı genişliyor. Tarımda kapitalizm, taban fiyat politikaları ve tarım girdileri fiyatlarının tanzimi v.b. gibi uygulamaların iktisadî - siyasî önemi nin açıklığa kavuşmasıyla gözlemlenebilir.

Öyleyse, artık toprak işgalleri ile kendini belli eden orta-küçük mülkiyetlerin bunalımlarından kalkmak, bu kesimlerin taleplerini temel almak politikası yeniden ve bir kere daha gözden geçirilmelidir. Kuşkusuz bu kesimler bırakılmayacaktır. Ancak onlara yönelik sosyalist programın gerçekçi olması gerekir. Bunun somutta ifadesi, bu kesimlerin mücadelesine katkıda bulunmak ve onlara kendi programımızı anlatmaktır.
Sazlıköy olayı —başarısı bir yana— asıl böyle bir sürece girdiğimizi göstermesi açısından önemlidir. Orada ilk defa, toprak mülkiyeti için değil kendi ücreti için (işçi gibi) mücadele edildi. Sazlıköylüler mücadele içinde kendi işçiliklerinden gelen sezilerle belki küçük mülkiyetin girdabını gördüler. Şu andaki ufukları sınırlıdır. Ama kuşkusuz onlar burada, şu gerçek işçi sınıfı mücadelesi içinde önderlik eden sendikalardan daha geniş bir ufkun varlığını öğrendiler.

Bu olay, şimdilik ilk, ama sonuncu olmayacağı kesin.

TOPRAK - İŞ sendikasının örgütlü öncülüğünde, yöredeki tüm ilerici güçlerin desteğinde başarıya ulaşan bu hareketin ülkemizin birçok yerinde olumlu yankısı duyuldu. Özellikle tarım kesiminin tüm sınıfları, toprak kapitalistleri ve tarım proleterleri başta olmak üzere buradan hayli şey öğrendiler. Öncelikle bu başarının öncü kadroları ve hepimiz, sosyalist mücadelenin tarım programı üzerine bu deneyin ve gösterdiği gerçeğin ışığında bir kere daha dikkatle durmak ve dersler çıkarmak zorundayız. ■

Bir yayın organı:
TİB BÜLTENİ

Türkiye sosyalist hareketinde disiplinli, tutarlı bir ekip çalışması alışkanlığının yerleşmesi gerçek bir ihtiyaç. Bu konuda bir dizi olumsuzluğumuzun yanında mütevazi görünüşleriyle pek dikkati çekmeyen girişimlerin sürdürülmesi, sevinç vericidir. Tüm İktisatçılar Birliği'nin aylık yayın organı TİB Bülteni ve yine aynı kuruluşun sistemli yayınları, bu olumlu girişimlerin en başarılılarından biri.

Sadece bu açıdan değil, belli bir «bilim» anlayışının kırılıp atılmasında ve yerleşik kanının aksine uzmanlık konusu sayılan bazı işlerin aslında çok daha anlaşılabilir hale getirilip bu işler üzerine örtülmeğe çalışılan esrar perdesinin kaldırılmasında örnek alınacak bir çaba gösterdiklerinden dolayı da bu kuruluşu anmamız gerekiyor.

Gerçekten başından beri burjuva iktisatçıları tarafından alabildiğine çapraşıklaştırılıp çok özel terminolojik zırhlara büründürülen ve böylece de kapitalizmin yapısal sorunlarıyla, sınıf ilişkileriyle hiç bağı yokmuşcasına sunulan «iktisat bilimi», bu haliyle egemen sınıfların hayli işine yaramaktadır. Bugün de Türkiye'de İktisat okutulan yerlerde öğretilmeye çalışılan bu «bilim» aynı amaca hizmete yöneliktir.

Yukarıda ifade etmeğe çalıştığımız görüşler, TİB Bülteni'nde çok daha etraflı olarak açıklanan, örneklerle desteklenen tesbitin özetidir. TİB Bülteni, bu sakat, burjuva iktisat biliminin teşhiri ve Bilimsel Sosyalizmin Ekonomi - Politik anlayışının açıklanması için bir yılı aşkın süredir faaliyettedir. TİB Bülteni ve buna uyarlı yayınlarında, Marksist iktisadın günün ekonomik sorunlarına basit, anlaşılır bir dille verdiği cevaplar, çözümlemeler büyük yer tutuyor. Bu çalışmalarıyla TİB, hem bahsedilen konularda teknik bilgisi sınırlı olan kadroları aydınlatıyor, hem de aynı kadroların bu bilgilerini geniş emekçi yığınlarına aktarabilmesine yardımcı oluyor.

Bu büyük ölçüde başarılı ve sistemli ekip çalışması, bilim ve teknolojinin bütün diğer alanlarında aynı amaçlı çabalarla desteklenip birleştirilebildiğinde çok daha olumlu sonuçlar getirecektir.

Belki de iktisat gibi tüm toplumsal hayatı temelden etkileyen ve herkesi doğrudan ilgilendiren bir konuda burjuva biliminin açmazları daha kolaylıkla sergilenebiliyor. Aynı nedenlerle Marksizm'in bilimsel yaklaşımı ve çözümlerinin açıklanması da fazla güç olmuyor. Bu imkânın diğer bilim ve teknoloji dalları için bir ölçüde sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu görece güçlüğün giderilmesi için öteden beri yoğun çabalarını sürdüren kuruluşların sayısı azımsanmayacak ölçüdedir.

TİB Bülteni'nin Haziran 1975 tarihli 12. sayısındaki «Bilim, iktisat, ideoloji ve üniversiteler» konusundaki yazı, bugün bilime, egemen sınıf ideolojisince biçim ve öz verildiğini yeter derecede açıklıyor. Bundan hareketle bugün tüm kapitalist sistem içindeki üniversitelerde bu «bilim»in gerektirdiği bir düzenin işler olduğu belirtiliyor. Sorun bu biçimiyle genel hatlarıyla doğru konulmaktadır. Ancak sadece TİB'deki arkadaşlarca değil hepimizce cevap verilmesi gereken sorun, bu burjuva bilim düzeninin hüküm sürdüğü, kotarıldığı asli alanda, üniversite ve yüksek okullarda verilecek mücadelenin araç ve yöntemidir. Sorunu bu yanıyla da ele almak, yıllardır ünlversite ve yüksek okullarımızda sürdürülen «akademik-demokratik mücadele» konusu için de önemli sonuçlar getirebilir.

TİB'in olumlu adımları, kendi alanında doğru bir başlangıç aracı olma niteliğine sahiptir. En azından geniş bir iktisatçı topluluğuna ve daha da önemlisi iktisatla doğrudan ilgili öğrenim kurumlcrının öğrencilerine yaygınlaştığında son derece verimli bir platform oluşturmakta temel araç olabilir. Böylece burjuva bilim kurumlarının karşısında kendi alanı içinde bir alternatif yaratılmış olacaktır. Burjuva biliminin somut iflâsını çabuklaştıracak böylesine bir çabada TİB'in bugüne kadar sürdürdüğü çalışmalara daha da yoğun bir ilgi ve desteğin sağlanması gereği açıktır.

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

GÖZLEM YAYINLARI

PK. 968 Karaköy/İST

10 lira

HİROŞİMA ÇOCUKLARI

O GÜNÜ ANLATIYOR